

KORUPCIA NA SLOVENSKU

A JEJ SPRACOVANIE V MÉDIÁCH

editori

Izabela Nagyová

Eduard Žitňanský

KORUPCIA NA SLOVENSKU A JEJ SPRACOVANIE V MÉDIÁCH

CPHR – Transparency International Slovensko

Bajkalská 25

827 18 Bratislava 212

Tel.: 02/5341 10 21, fax: 02/58233487,

www.transparency.sk, tis@transparency.sk

Centrum nezávislej žurnalistiky

Štúrova 9

P.O.Box 236

810 00 Bratislava

tel.: 02/529 227 08, fax: 02/529 22 706,

www.ijc-cij.org/bratislava.html, off@cenezu.sk

Tento program bol pripravený vďaka podpore USAID, Americkej agentúry pre medzinárodný rozvoj, Kancelárie pre demokraciu a riadenie Úradu pre Európu a Euráziu, v rámci grantu č. DGS-G-00-00-00025-00. Názory uvedené v programe sú výlučne názormi autorov a nemusia byť totožné s názormi Americkej agentúry pre medzinárodný rozvoj.

Vydal: *Róbert Vico* – vydavateľstvo

ISBN 80-89041-31-0

editori

Izabela Nagyová
Eduard Žitňanský

KORUPCIA NA SLOVENSKU A JEJ SPRACOVANIE V MÉDIÁCH

Transparency International Slovensko (TIS) je organizačnou jednotkou Centra pre hospodársky rozvoj (CPHR), neziskovej, nestrannickej a mimovládnej organizácie so sídlom v Bratislave. Je národnou pobočkou celosvetovej organizácie Transparency International, ktorá bola založená v roku 1993 a má sídlo v Berlíne. Medzi hlavné ciele TIS patrí predovšetkým podpora a presadzovanie takých demokratických hodnôt v živote spoločnosti, akými sú transparentnosť, dôvera, čestnosť a integrita, ktoré významným spôsobom napomáhajú bojovať proti korupcii, úplatkárstvu.

**Centrum pre hospodársky rozvoj-
TRANSPARENCY INTERNATIONAL SLOVENSKO**
Bajkalská 25, 827 18 Bratislava 212
Tel.: 02/ 5341 10 20, fax: 02/ 5823 34 87

Túto publikáciu nájdete aj na internete – www.transparency.sk

Členovia Aliancie za transparentnosť a boj proti korupcii:

Milan Banas
Iveta Griačová
Eugen Jurzyca
Mária Kalaříková
Zdenko Kováč
Katarína Mathernová
Grigorij Mesežnikov
Vladimír Pirošík
Oľga Reptová
Emília Sičáková
Dušan Staněk
Juraj Stern
Soňa Szomolányi
Jiří Vlach
Daniela Zemanovičová

OBSAH

Úvod	7
DANIELA ZEMANOVIČOVÁ, EMÍLIA SIČÁKOVÁ, Transparency International Slovensko Hovoriť o korupcii je málo	8
IVAN MIKLOŠ, podpredseda vlády SR pre ekonomiku Správa o boji proti korupcii na Slovensku	10
PAVOL HUSÁR, splnomocnenec vlády SR na ochranu osobných údajov Súčasný stav ochrany osobných údajov, praktické skúsenosti a výhľad do budúcnosti	26
ERNEST VALKO, advokát Úloha práva v práci redakcie a možnosti spolupráce medzi redakciou a advokátom	40
PAVOL BLAHUŠIAK, advokát Ochrana osobnosti – Manuál pre novinárov	55
VLADIMÍR PIROŠÍK, Environmental Lobbying Facility, Bratislava Zákon o slobodnom prístupe k informáciám – štruktúra a uplatňovanie	59
MAGDA KRASULOVÁ, hovorkyňa Policajného zboru SR Spolupráca polície a novinárov	65
VOJTECH PODHORSKÝ, riaditeľ odboru boja proti korupcii Úradu organizovanej trestnej činnosti SKFT, Prezídium Policajného zboru SR Možnosti spolupráce polície a novinárov pri odhaľovaní korupcie, skúsenosti zo spolupráce s médiami.	74
TATIANA REPKOVÁ, generálna riaditeľka vydavateľstva Perex, a.s., Bratislava Profesionálna žurnalistika	78

ANDREJ ŠKOLKAY, fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava Strážcovia cností a žurnalistika morálneho rozhorčenia Investigatívna žurnalistika a jej základné prvky	81
LAURA KELLY, Knight International Press Fellow Kontemplácie o priestore medzi vývojom mediálnej etiky a obmedzujúcimi hranicami mediálneho zákona.	88
JANIS OVERLOCK, novinárka, štát California, USA Úloha médií pri odhaľovaní korupcie – prípadové štúdie	90
IRENA VÁLOVÁ, predsedníčka Syndikátu novinárov ČR Skúsenosti s uplatňovaním etických štandardov v médiách v ČR	95
JÁN FÜLE, predseda Slovenského syndikátu novinárov Etika (žurnalistiky) podľa politikov a novinárov.	101
TOM NICHOLSON, šéfredaktor týždenníka The Slovak Spectator Investigatívna žurnalistika na Slovensku – nátlak na zneváženie etiky	103
REBECCA HAGGERTY, reportérka americkej televízie NBC Investigatívne reportáže v televízii	106
MARTIN RIEČAN, reportér denníka Hospodárske noviny Pohľad českých médií na kauzu spoločnosti Sazka	109
MARK MILSTEIN, ANS Photo, USA Fotožurnalistika a právo	112
PETER ŠPORER, reportér Trendu Rozhovor – technika a technológia	114
MORT MINTZ, investigatívny žurnalista, The Washington Post Prečo je investigatívna žurnalistika nedocenená a precenená zároveň	118

ÚVOD

Transparency International Slovensko a Centrum nezávislej žurnalistiky v Bratislave usporiadali v čase od februára do septembra 2001 seriál workshopov na tému Korupcia na Slovensku a jej spracovanie v médiách s dôrazom na investigatívnu žurnalistiku. Na šiestich stretnutiach diskutovali novinári o širokom spektre otázok boja proti korupcii s predstaviteľmi štátnej správy, mimovládnych organizácií, právnikmi, policajtní, praktikmi i teoretikmi žurnalistiky.

V boji proti korupcii významnú úlohu zohrávajú médiá. Noviny, rozhlas, televízia a v poslednom čase už aj internet vystupujú nielen ako informačný zdroj, ale aj ako nástroj sprostredkujúci tlak verejnej mienky. Pre novinárov to znamená potrebu poznať problémy a vedieť o nich. Boj proti korupcii vyžaduje ovládnutie techník získavania, overovania a spracovania informácií. Investigatívna žurnalistika nemá právo ostávať na povrchu udalostí a javov, novinár nevystačí s odvahou. Investigatívna žurnalistika nie je jednoduché remeslo.

Na stretnutiach s odborníkmi z rôznych oblastí sa účastníci workshopov zoznamovali s právnymi i etickými normami, mali možnosť konfrontovať názory a skúsenosti. Seriál workshopov nemal ambíciu byť školením. Išlo predovšetkým o poznanie názorov a možností ich uplatnenia v praxi, posilnenie vnímania korupcie ako javu, ktorý škodí spoločnosti i jednotlivcovi.

DANIELA ZEMANOVIČOVÁ, EMÍLIA SIČÁKOVÁ,
Transparency International Slovensko

HOVORIŤ O KORUPCII JE MÁLO

Rozšírenosť korupcie na Slovensku je veľká. Na túto skutočnosť poukázal aj v júni publikovaný Index vnímania korupcie za rok 2001. Slovensko sa medzi 91 krajinami umiestnilo na 51. mieste s hodnotou 3,7. Krajiny s minimálnou korupciou sa blížia k hodnote 10.

Na rozdiel od obdobia predchádzajúcej vlády sa o prípadoch korupcie hovorí v súčasnosti oveľa viac. Sem-tam padajú aj niektoré hlavy, boli prijaté viaceré potrebné kroky. Na protikorupčnú vládu či vládu s nulovou toleranciou si však ešte musíme počkať. Vláda síce prijala Národný program boja proti korupcii, ministerstvá zase akčné plány, občan však vníma predovšetkým to, že korupčné kauzy narastajú a potrestanie tých, ktoré zneužili verejné funkcie na súkromný prospech, je minimálne.

Sľuby o tom, že sa zvýši transparentnosť v štátnych podnikoch, že sa zverejnia informácie o tom, kam išli nemalé prostriedky z fondov zahraničnej pomoci, že sa zverejnia informácie o privatizácii (privatizačné informačné minimum navrhované TIS), ostávajú stále iba na papieri. Správa o stave boja proti korupcii stále iba apeluje na to, že je potrebné zabezpečiť zverejňovanie informácií o privatizácii. Nechuf prešetriť podozrenie zo zneužitia fondov zahraničnej pomoci je tiež evidentná.

Významným nástrojom v boji proti korupcii sú informácie. Tie sa dosiaľ málo využívajú nie preto, že by sme nevedeli, ako a čo zverejniť, ale jednoducho nie je politická vôľa začať otázku korupcie riešiť.

V akčnom pláne boja proti korupcii sa vláda v novembri 2000 napr. zaviazala... „uskutočniť analýzu doterajšieho čerpania prostriedkov zahraničnej pomoci s uvedením rozsahu pridelených prostriedkov, rozsahu čerpaných prostriedkov, dôvodov nevyčerpania prostriedkov (napr. Phare), organizácií, ktorým boli prostriedky pridelené, na aký účel, miesta, kde je možné sa oboznámiť s výsledkami týchto programov, ako aj spôsobu rozhodovania...“. Takáto analýza, ktorá by poukázala na čerpanie prostriedkov z EÚ, nie je verejne dostupná pre každého občana SR, keďže zatiaľ neexistuje a ani sa na nej nepracuje. Sľuby o tom, že sa zvýši transparentnosť nemalých prostriedkov poskytovaných v rámci zahraničnej pomoci od roku 1993, sú zatiaľ len na papieri. Ani podozrenia z ich zneužitia nevyprovokovali vládu k splneniu úlohy a k poskytnutiu informácií.

Podobne je to s informáciami o privatizácii. Viac ako pol roka po predložení Privatizačného informačného minima (PIM) a po jeho odsúhlasení vládou v hodnotení akčných plánov sa stále iba apeluje proti tomu, že je potrebné zabezpečiť zverejňovanie informácií o privatizácii. Márne by ste sa snažili nájsť webovú stránku, ktorá by poskytovala všetky informácie uvedené v PIM – taká neexistuje.

Úloha analyzovať systém licencií, povolení, dotácií a zverejniť ich príjemcov stále nie je realizovaná, resp. je realizovaná iba čiastočne. A ako ukazuje príklad Ministerstva pôdohospodárstva asi je dôvod prečo by sa to občan nemal dozvedieť.

Národný program boja proti korupcii hovorí tiež o tom, že sa zverejnia správy o hospodárení prirodzených monopolov vrátane vyplatených platov, odmien a sponzorstve, že sa bude riešiť konflikt záujmov u týchto pracovníkov. Posun je ale nepatrný.

Mimochodom, podľa uznesenia vlády Správu o stave boja proti korupcii mala vláda prerokovať v apríli 2001. Prešli však takmer štyri mesiace a nestalo sa tak. Dokonca stretnutie Riadiaceho výboru boja proti korupcii sa v tomto roku uskutočnilo zatiaľ iba raz, a to v marci.

Mnohé úlohy, ktoré by mohli pomôcť pri znižovaní korupcie na Slovensku, sa tak zatiaľ nespĺnili a občania vnímajú korupciu ako veľmi rozšírený jav. Pokiaľ však občan bude vedieť, že po korupcii nenasleduje trest, potom sa vytvárajú pre ňu priaznivé podmienky – riziko odhalenia a potrestania je nízke a možný prospech vysoký. Existuje ale politická vôľa riešiť korupciu na Slovensku? Účet za nevôľu politikov totiž platíme my, občania.

Na skutočnú zmenu v rozsahu korupcie je nevyhnutný tlak občanov na politikov, ktorí môžu prijať a v praxi vymáhať uplatňovanie systémových protikorupčných opatrení. Diskusiu o protikorupčných opatreniach je potrebné viesť nielen počas volebného obdobia, či už prostredníctvom médií, alebo aktivít mimovládnych organizácií, ale aj pred voľbami. Volebná kampaň by totiž občana mala zaujímať aj podľa toho, aké odpovede dajú politici vo vzťahu k navrhovaniu, podporeniu či nepodporeniu protikorupčných opatrení. Vzhľadom na závažnosť korupcie a jej dosahov na ekonomiku, morálku a hodnoty spoločnosti by sa volebná kampaň mohla zamerať aj na ochotu politických síl prijať „protikorupčné minimum“ bez ohľadu na politické zafarbenie.

IVAN MIKLOŠ, podpredseda vlády SR pre ekonomiku

SPRÁVA O BOJI PROTI KORUPCII NA SLOVENSKU

Úvod

Korupcia predstavuje zneužitie moci nad cudzím majetkom či právami, za účelom získania vlastných súkromných výhod. Je to jeden z najaktuálnejších problémov súčasnosti, s ktorým sa musíme nevyhnutne zaoberať. Vyskytuje sa do určitej miery v každej spoločnosti. Ak sa však začne stávať prevládajúcim javom, znamená to, že medzi spoločnosťou a štátom niečo nie je v poriadku.

Koalícia, ktorá vzišla ako víťaz zo septembrových volieb v roku 1998, zaradila boj proti korupcii na veľmi významné miesto vládneho programu. **Prioritou v stratégii boja proti korupcii v SR bolo a je odstránenie jej spoločenských príčin, teda predovšetkým obnova pôsobenia trhových mechanizmov a v právnej oblasti obnovenie trestnosti aktívneho úplatkárstva a implementácia medzinárodných dohovorov z oblasti boja proti korupcii.**

Nové inštitucionálne zabezpečenie

V oblasti represie:

Ministerstvo spravodlivosti sa spolupodieľa na príprave legislatívy v oblasti boja proti korupcii a na žiadostiach o medzinárodnú vzájomnú právnu pomoc,

Generálna prokuratúra - v rámci GP bola zriadená **Protikorupčná jednotka** v roku 2000, ktorá sa zaoberá dôležitými prípadmi korupcie a koordinuje prokurátorov na nižšej úrovni v oblasti korupcie, drogových trestných činov, organizovanej kriminality a prania špinavých peňazí;

Ministerstvo vnútra je zainteresované na zostavovaní všeobecnej koncepcie boja proti korupcii, ako aj navrhovaní príslušnej legislatívy. V oblasti zisťovania bol zriadený osobitný orgán špecializovaný na boj proti korupcii – **Odbor boja proti korupcii Úradu organizovanej trestnej činnosti Prezídia policajného zboru SR**, ktorý zodpovedá za prípady odhaľovania a dokumentovania trestných činov úplatkárstva, prípady, v ktorých sú zainteresovaní členovia ústredných orgánov štátnej správy a samosprávy, súdництва, prokurátori, ako aj za prípady týkajúce sa privatizácie (uvedený odbor vznikol v novembri 1998);

vytvorenie **Špeciálnej jednotky na boj proti korupcii** GP SR (predpokladaný vznik v 2. polroku 2001):

- osobitný prokurátor,
- vyšetrovatelia,
- pracovníci kriminálnej polície.

V oblasti transparentného chodu ekonomiky:

Úrad pre verejné obstarávanie – bol založený za účelom organizovania a kontrolovania verejných obstarávaní (od 1. 1. 2001);

Úrad pre finančný trh – regulačný orgán pre poisovníctvo a kapitálový trh (od 1. 11. 2000);

Najvyšší kontrolný úrad má na starosti audit a kontrolu vládneho rozpočtu a správu štátneho majetku; od 1. júla 2001 sa rozsah právomocí rozširuje v dôsledku novely Ústavy SR o možnosť kontroly všetkých subjektov hospodáriacich s prostriedkami štátneho rozpočtu;

Správa finančnej kontroly (orgán Ministerstva financií SR na kontrolu hospodárenia s prostriedkami štátneho rozpočtu v jednotlivých rozpočtových kapitolách) – od 1. 4. 2001 rozšírená pôsobnosť kontroly aj na hospodárenie a nakladanie s prostriedkami Európskej únie;

Úrad pre štátnu službu – zriaďuje sa ako štátny orgán, ktorý plní úlohy v oblasti štátnej služby (predpokladaný vznik k 1. 1. 2002),

Národný bezpečnostný úrad.

Ostatné:

- **podpredseda vlády SR pre ekonomiku poverený koordináciou boja proti korupcii,**
- **Riadiaci výbor boja proti korupcii** – celospoločenská aliancia,
- **Centrálne koordinačná jednotka boja proti korupcii na Úrade vlády SR** (od 1. 2. 2000).

Národný program boja proti korupcii

Východiskovým materiálom vlády SR je **Národný program boja proti korupcii** (ďalej len Národný program), ktorý bol schválený vládou SR dňa 21.6. 2000. Do jeho

prípravy vláda zapojila aj mimovládne organizácie (Transparency International Slovensko).

Riešenia načrtnuté v Národnom programe stoja na **troch hlavných pilieroch:**

1. na eliminácii miest možného vzniku korupcie,
2. na zvýšení rizika korupčného správania,
3. na zvýšení citlivosti verejnosti voči korupcii

Eliminácia miest možného vzniku korupcie

Základným nástrojom je vytvoriť prístup k informáciám. Prijatie zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám s účinnosťou od 1. januára 2001 je jedným z hlavných nosných prvkov celého Národného programu. V zásade táto právna norma umožňuje prístup ku všetkým informáciám, ktoré nie sú tajné. Okrem toho je potrebné stransparentniť celú verejnú správu, minimalizovať subjektivismus v rozhodovaní, eliminovať zbytočné administratívne bariéry, sprehľadniť verejné obstarávanie, eliminovať korupciu v štátnych podnikoch, a to najmä znížením podielu vplyvu štátu.

Zvýšenie rizika korupcie

Popri prevencii je potrebné viac sa zameriavať aj na zvýšenie rizika pre korupciu. Preto je dôležité zabezpečiť, aby napr. verejní činitelia boli povinní preukazovať svoje majetkové priznania. Ďalej sa musia výrazne zefektívniť vyšetrovacie metódy. Napríklad pomocou používania špeciálneho agenta na boj s korupciou, vytvárania predpokladov na využívanie účinnej ľútosti a pod. Súčasťou zvýšenia rizika je aj sprísnenie trestov.

Zvýšenie citlivosti verejnosti

Tretí základný pilier spočíva v zvýšení citlivosti verejnosti na korupciu. Osobná morálka je prvou bariérou vzniku korupcie. Táto bariéra musí byť čo najsilnejšia. Verejnosť musí byť neustále informovaná o škodlivosti korupcie. Prípady odhalenia korupcie by sa mali zverejňovať aj s množstvom odhadovanej škody. S výchovou proti korupcii je potrebné začínať na školách v rámci etickej výchovy. Pri zvyšovaní citlivosti verejnosti je potrebné tiež zapojiť čo najviac mimovládnych organizácií a médií.

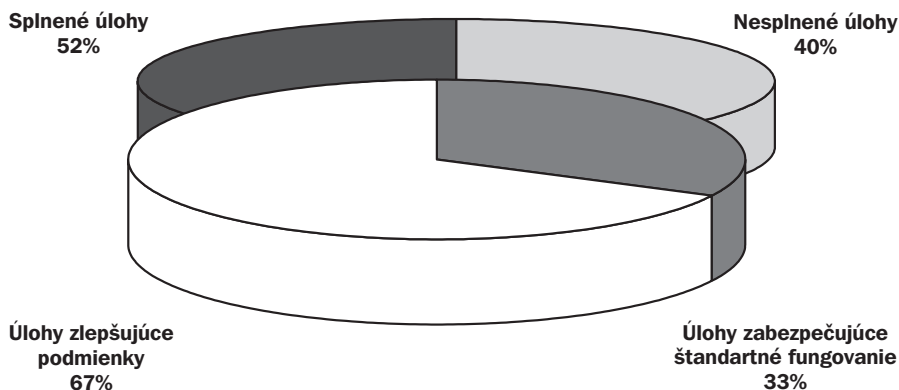
Akčný plán boja proti korupcii

Konkrétna realizácia Národného programu boja proti korupcii je predmetom Akčného plánu boja proti korupcii. Tento Akčný plán obsahuje 1.684 konkrétnych úloh pre všetky orgány štátnej správy. Ústredné orgány štátnej správy a orgány štátnej správy si vypracovali vlastné akčné plány boja proti korupcii, v rámci ktorých definovali problémové miesta tak, ako ich vidia oni, spôsob a lehotu ich riešenia, čím im bol daný priestor na nápravu existujúceho stavu a podmienok, ktoré u nich vládnu. Vláda SR taktiež odporúčala prijať určité aktivity v boji proti korupcii aj inštitúciám pôsobiacim mimo exekutívy (mimovládny organizáciám).

V auguste 2001 bolo predložené vyhodnotenie účinnosti Akčného plánu. Na základe analýzy tohto materiálu sa definujú nové prioritné ohniská výskytu korupcie. Zhodnotenie spomínaných akčných plánov bolo založené na zásade „**Nebudeme akceptovať formálnosť**“. Hodnotenie malo 2 etapy. Vychádzali sme z odpočtov plnenia úloh, ktoré nám dodali jednotlivé rezorty k 15. januáru 2001 a mali sme k dispozícii hodnotenia približne 30 nezávislých expertov, ktorí hodnotili nielen plnenie, ale aj samotnú úlohu. Prvé hodnotenie bolo ukončené v marci 2001 a jeho výsledkom bolo, že je možné akceptovať 39 % úloh z celkového počtu za splnené. Toto hodnotenie bolo vnímané rezortmi ako aj predstaviteľmi Riadiaceho výboru boja proti korupcii ako veľmi prísne, a preto sa rozhodlo dať im čas na dopracovanie a aktualizáciu jednotlivých plnení. Uskutočnilo sa množstvo stretnutí medzi predstaviteľmi rezortov, expertmi a zástupcami CKJ. Výsledkom je konštatovanie, že 51,60 % úloh, čo je 869 z celkového počtu 1684, možno považovať

Úlohy Akčného plánu podľa plnenia – jún 2001

Úlohy Akčného plánu podľa významu – jún 2001

za splnené. A na základe posudkov a expertíz nezávislých expertov možno konštatovať, že 67,5 % úloh predstavuje posun k zlepšeniu činnosti štátnej správy, 32,5 % úloh zabezpečuje štandardné fungovanie.

Akčný plán boja proti korupcii priniesol detailný prehľad nielen o miestach existencie korupcie, ale aj o tom, ako si jednotlivé orgány štátnej správy predstavujú účinný boj proti korupcii. Inštitúcie splnili množstvo úloh prinášajúcich zlepšenie vlastnej činnosti a zvýšenie transparentnosti. V tomto zmysle Akčný plán splnil očakávania napriek tomu, že pri formulácii úloh, ale najmä ich plnení sa objavili nedostatky.

Pre úspešné zakončenie celého Akčného plánu je predovšetkým nevyhnutné splniť všetky úlohy. Kde Akčný plán nestanovuje presný harmonogram plnenia úloh, je povinnosťou stanoviť termín plnenia interne. Pri úlohách s oneskoreným plnením je nevyhnutné stanoviť náhradný termín. Pre potreby ďalšieho postupu je potrebné vyhotoviť tak aj odpočet plnenia úloh načrtnutých v Národnom programe a stanoviť nové prioritné úlohy, ktoré budú vychádzať z Národného programu a tiež z novo identifikovaných miest výskytu korupcie.

Niektoré dosiahnuté úspechy v boji proti korupcii

Dohľad nad dodržiavaním zákonnosti:

Korupcia je kriminalizovaná **Trestným zákonom**. Dňa 11. 4. 2001 vláda schválila podstatné sprísnenie trestov. (Pri podplácaní ten „kto dáva“ sa zvyšuje horná sadzba z jedného na dva roky, pri zneužívaní funkcie horná hranica sa zvýšila z dvoch na tri roky.)

Schválený **zákon č. 173/2000 Z. z.**, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 141/1961 Zb. o **Trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok)** v znení neskorších predpisov zaviedol možnosť podania sťažnosti proti uzneseniu o nevzatí do väzby zo strany prokurátora.

Nový **Zákon o sudcoch a prísediacich** obsahuje osobitnú časť upravujúcu disciplinárne konanie voči sudcom.

Novela zákona č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (**Exekučný poriadok**) č. 280/1999 Z. z. zavedením možnosti podania opravných prostriedkov v rôznych štádiách exekučného konania nepochybne umožnila

účastníkom konania brániť sa voči konaniu sudcu, ktoré by bolo v nezákonnej zhode s konaním súdneho exekútora.

Nový **Zákon o boji proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti** č. 367/2000 Z. z. nadobudol účinnosť 1. januára 2001. V tejto súvislosti sa menil Zákon o Policajnom zbore (zákon č. 171/1993 Z. z. v znení neskorších predpisov), Zákon o bankách (zákon č. 21/1992 Zb. v znení neskorších predpisov), Devízový zákon (zákon č. 202/1995 Z. z. v znení neskorších predpisov) a tzv. Priestupkový zákon (zákon č. 372/1990 Zb. v znení neskorších predpisov).

V spolupráci so švajčiarskym ministerstvom spravodlivosti bol zavedený **automatický systém náhodného pridelenia právnych vecí sudcom** na Okresnom súde v Banskej Bystrici. Zavedenie uvedeného systému zrýchľuje konanie a garantuje dôsledné dodržiavanie ústavného práva u zákonného sudcu, pretože znemožňuje komukoľvek samostatne si prideliť vec resp. svojvoľne nakladať so súdnym spisom. Vláda SR odsúhlasila použitie finančných prostriedkov z rezervy vlády na implementáciu tohoto modelu na všetky okresné sudy v SR vo výške 118 mil. Sk. Zbytok by mala financovať EÚ cez realokácie z FM 1999 – 80 mil. Sk.

Obchodný register bol na internete v skúšobnej prevádzke zavedený v októbri 2000. Jeho riadna prevádzka sa uskutočňuje od 1.1. 2001, čím sa vytvorilo transparentnejšie podnikateľské prostredie. K obmedzeniu korupcie by malo prispieť zrýchlené konanie, ktoré by umožňovalo tomu, kto zaplatí zvýšený súdny poplatok, aby registrácia obchodnej spoločnosti bola vybavená v určenej lehote. Toto opatrenie si vyžiada zmenu Obchodného zákonníka, Občianskeho súdneho poriadku i zákona o súdnych poplatkoch, čo by malo byť splnené do septembra 2001.

Ombudsman – inštitút verejného ochrancu práv má napomáhať osobám pri ochrane ústavou garantovaných ľudských práv a slobôd. Predmetom pripravovaného zákona je právna úprava postavenia verejného ochrancu práv, podmienok výkonu jeho funkcie, pôsobnosť verejného ochrancu práv a spôsob právnej ochrany fyzických a právnických osôb. Zriadenie inštitútu ombudsmana je ďalšou významnou úlohou v boji proti korupcii.

Eliminácia subjektívneho ovplyvňovania rozhodovacieho procesu

Zákon o slobodnom prístupe k informáciám (schválený NR SR v máji 1999), ktorý účinne eliminuje miesta možného vzniku korupcie a významným spôsobom zvyšuje riziko odhalenia, poskytuje občanom možnosť priamej kontroly výkonu verejnej moci, používania verejných prostriedkov a ich prerozdeľovania. Na prístup

k informáciám má právo každý a žiadateľ nemusí mať žiaden konkrétny dôvod alebo záujem o informáciu, ktorú chce.

Vytvoril sa register licencií, koncesíí a povolení. Materiál je k dispozícii na internetovej stránke pod uznesením číslo 33/2001 a jeho cieľom je zmapovať existujúci stav licencií a povolení v pôsobnosti ústredných orgánov štátnej správy. Úloha vyplynula z potreby transparentnosti spôsobu udeľovania licencií a povolení, identifikácie hlavných problémových miest. V súlade s analýzou boli schválené Základné princípy udeľovania licencií, koncesíí a povolení v pôsobnosti ústredných orgánov štátnej správy a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

Vytvorila sa pracovná skupina na vypracovanie zákona o lobbingu, do činnosti ktorej sa začína zapájať aj Centrálna koordinačná jednotka, ktorá pripravuje podklady na vypracovanie legislatívneho návrhu. Kvôli kvalifikovanému zdôvodneniu potreby prijatia zákona o lobingu v SR v súčasnosti pripravuje komparatívna štúdia s právnou úpravou v USA a vybraných európskych krajinách.

Ďalším významným opatrením je vyhotovenie analýzy a návrh systémových opatrení na zlepšenie činnosti katastrálnych úradov (reforma administratívneho riadenia, reforma financovania). Cieľom analýzy je navrhnúť optimálny model fungovania katastrálnych úradov, ktoré sú podľa diagnostických prieskumov zasiahnuté korupciou.

Zákon o štátnej službe

Podstata, príčiny a dôsledky korupcie – vzdelávací blok TIS

Hospodárenie s majetkom štátu

Privatizačné informačné minimum – úlohy Privatizačného informačného minima napomôžu v boji proti korupcii v procese privatizácie a sprehľadnia výkon verejnej správy. V tejto súvislosti je preto dôležité zabezpečiť jeho urýchlené plnenie a zverejnenie spomínaných údajov na internetovej stránke Ministerstva pre správu a privatizáciu národného majetku ako i jednotlivých zakladajúcich ministerstiev v súlade so zákonom 92/1991 o prevode majetku štátu na iné osoby v znení neskorších predpisov, zákona 211/2000 o slobodnom prístupe k informáciám, zákona 52/1998 o ochrane osobných údajov v informačných systémoch a zákona č. 263/1999 o verejnom obstarávaní.

V rámci boja proti korupcii možno spomenúť aj **zákon č. 263/1999 Z. z. O verejnom obstarávaní**, ktorý nadobudol účinnosť 1. 1. 2000. Prínosom tohto

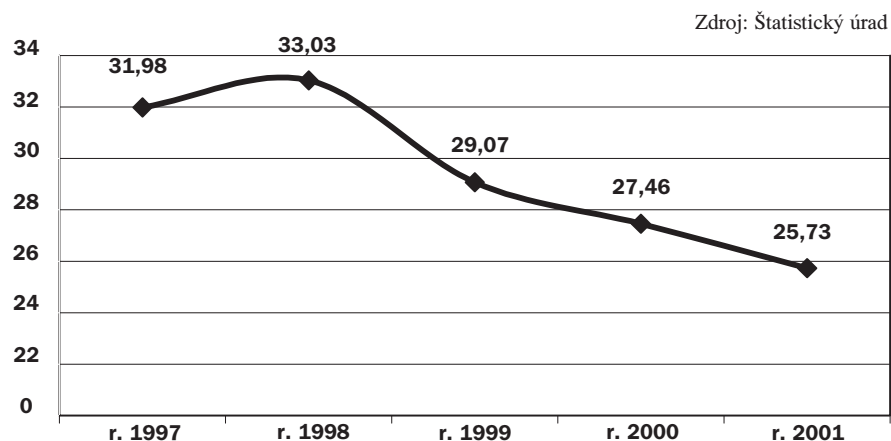
zákona je umožniť monitorovanie výberových konaní zo strany tretích osôb, t. j. nezávislých inštitúcií, ak o to požiada obstarávateľ. V apríli 2001 bola schválená novela zákona o verejnom obstarávaní, v ktorej sa rieši aj transparentnosť „dolimitného“ obstarávania (tzv. podprahové obstarávanie).

Základné ukazovatele rozšírenosti korupcie v spoločnosti

Úspešnosť odstraňovania príčin korupcie

Najnovší dotazníkový prieskum vnímania korupcie a skúseností s ňou z júna 2001, realizovaný Ústavom pre výskum verejnej mienky na vzorke 1240 respondentov veľmi jasne ukazuje, že podľa základných ukazovateľov má miera rozšírenosti korupcie na Slovensku klesajúcu tendenciu.

Podiel respondentov, ktorí podľa vlastného vyjadrenia poskytli peňažný alebo vecný dar v danom roku. (v % odpovedí)

Percento občanov, ktorí podplácali, tzn. poskytli peňažnú alebo vecnú províziu (dar, úplatok, prepitné, prejav vďačnosti – často nedobrovoľný) v určitej hodnote dosiahlo v roku 2001 hranicu 25,73 percentuálneho bodu, čo predstavuje zlepšenie o 1,73 percenta v porovnaní s rokom 2000.

Percento obyvateľstva, ktoré v roku 2001 neponúкло vecný či finančný úplatok sa pohybovalo na hranici 74,26 %, čo je o 7,28 % viac ako v roku 1998. Tento relatívne

výrazný nárast je spôsobený predovšetkým zvýšením sadzieb za trestné činy korupcie a znovuzavedením trestného činu aktívnej korupcie v roku 1998.

Výskyt korupcie v jednotlivých oblastiach

Oblasti s významným poklesom korupcie podľa vnímania obyvateľov – celkový trend výskytu korupcie je pozitívny, ale s nerovnakými výsledkami.

Tabuľka názorne ukazuje miesta zhoršenia a zlepšenia

Kde je podľa respondentov potrebné podplácať	Roky				
	1997	1998	1999	2000	2001
Súdy	22,51	23,65	26,37	26,18	37,96
Privatizácia	22,59	22,17	12,67	12,46	12,20
Banky	8,90	8,27	4,78	4,87	3,50
Polícia	14,45	16,71	14,18	17,18	18,90
Zdravotníctvo	66,62	68,93	66,77	66,89	72,37
Školstvo	28,59	33,72	27,89	32,01	34,41
Podnikanie	17,95	18,30	16,25	15,78	14,30
Colné úrady	5,10	6,32	6,85	6,12	5,90
Daňové úrady	6,69	7,03	7,81	6,64	5,82
Úrady práce	8,29	8,43	6,69	8,48	5,65
Živnostenské úrady	3,57	2,97	2,63	3,32	2,67
KÚ, OÚ, MÚ, ObÚ	14,37	12,57	13,55	12,83	12,60
Inde	6,24	2,73	5,42	2,58	4,68

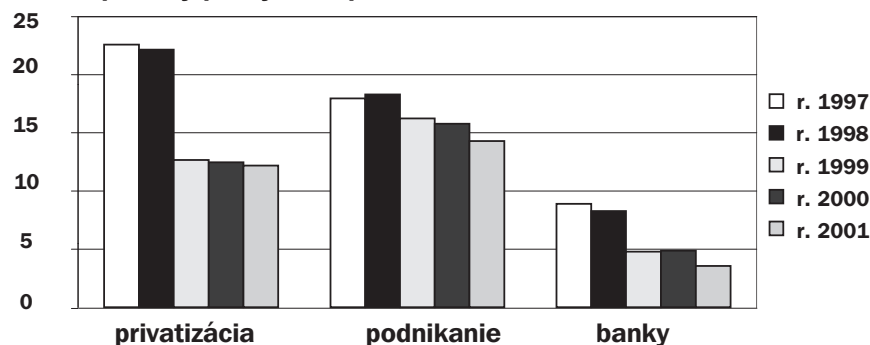
Možno identifikovať tri kategórie oblastí:

1. kategória - výrazný pokles korupcie v oblastiach, kde bola v minulosti vysoká miera rozšírenia korupcie;
2. kategória - mierny pokles pri pomerne nízkej miere rozšírenosti v minulosti;
3. kategória - problémové.

Oblasti s výrazným poklesom korupcie

Výrazne pozitívne možno hodnotiť pokles vnímania korupcie v privatizačnom procese v roku 2001 (len 12,2 % opýtaných si myslí, že je nutné podplácať v tomto sektore), a to až o 10,39 percentuálneho bodu v porovnaní s rokom 1997. Obdobná situácia je aj v bankovom sektore, kde bolo zaznamenané zníženie potreby podplácať o 5,4 % pri hodnote 8,9 % v roku 1997 a v oblasti podnikania - potreba poskytnúť úplatkov klesla na úroveň 14,3 %, t.j. o 4,00 % pri porovnaní s rokom 1998.

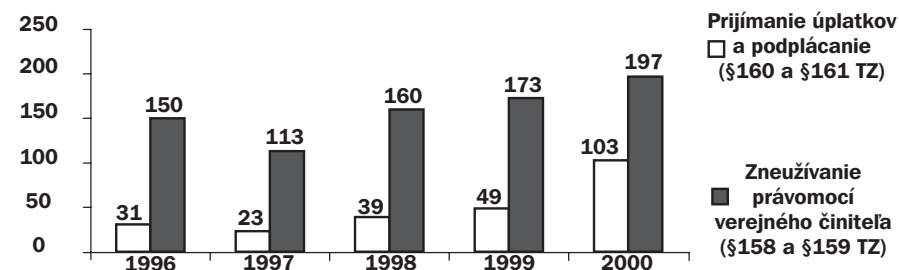
Vnímanie potreby poskytnúť úplatok

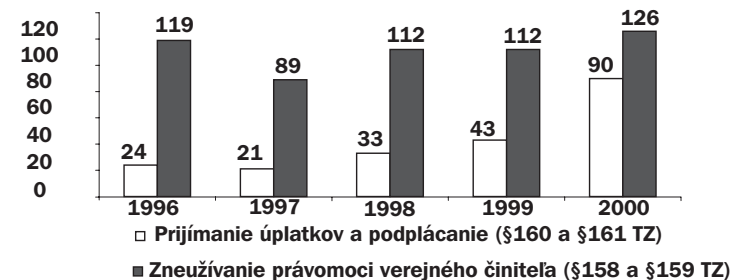
Výrazný pokles korupcie súvisí so zlepšením podnikateľského prostredia a zvýšením transparentnosti ekonomických procesov. K opatreniam, ktoré boli prijaté v súvislosti so zlepšením ekonomického prostredia zaraďujeme makroekonomickú stabilizáciu, reštrukturalizáciu bankového sektora, zákon o konkurze a vyrovnaní, zákon o verejnom obstarávaní, reformu záložného práva a daňovú reformu.

Percento respondentov, ktorí neposkytli peňažný alebo vecný dar vo verejnom sektore (zdravotníctvo, školstvo, prokuratúra, polícia a sudy), dosiahlo v roku 2001 úroveň 63,15 percentuálneho bodu, pričom jedenkrát sa v takej situácii ocitlo

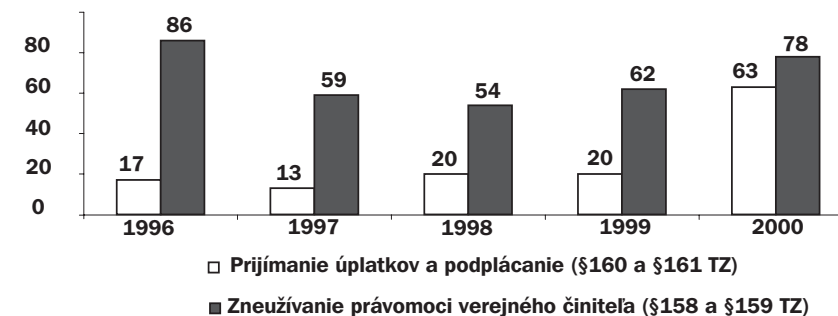
Prehľad počtu stíhaných osôb za vybrané trestné činy korupcie v r. 1996 - 2000

Prehľad počtu obžalovaných osôb za vybrané trestné činy korupcie v r. 1996 - 2000

Prehľad počtu odsúdených osôb za vybrané trestné činy korupcie v r. 1996 - 2000

18,34 % opýtaného obyvateľstva, dvakrát 11,69 % obyvateľstva, trikrát 3,31 % a približne 3 % dopytovaných občanov poskytlo úplatok v roku 2001 viac ako trikrát.

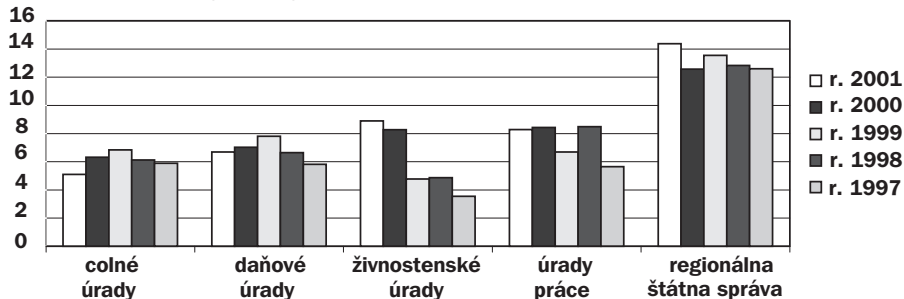
Percento respondentov, ktorí neposkytli peňažný alebo vecný dar v inej oblasti (pri zháňaní zamestnania, zákazky, pôžičky, úveru, pri privatizácii, na živnostenskom, daňovom, colnom či obecnom úrade) dosiahlo v roku 2001 úroveň 85,45 percentuálneho bodu, čo je o 8,5 % viac ako v roku 1997, pričom jedenkrát sa v takej situácii ocitlo 10,06 % opýtaného obyvateľstva, dvakrát 2,94 % obyvateľstva, trikrát 0,74 % a približne 0,82 % občanov poskytlo úplatok v roku 2001 viac ako trikrát.

Oblasti s miernym poklesom korupcie

Mierny pokles korupcie súvisí so zlepšením činnosti štátnej správy.

Nutnosť poskytovať neoficiálne finančné či vecné provízie klesla na daňových úradoch o takmer 2 %, ak vychádzame z hodnoty 7,81 % dosiahnutej v roku 1999; na úradoch práce o necelé 3 % oproti uplynulému roku (8,48 %) a taktiež na živnostenských úradoch o približne 1 % z úrovne roku 1997 (3,57 %).

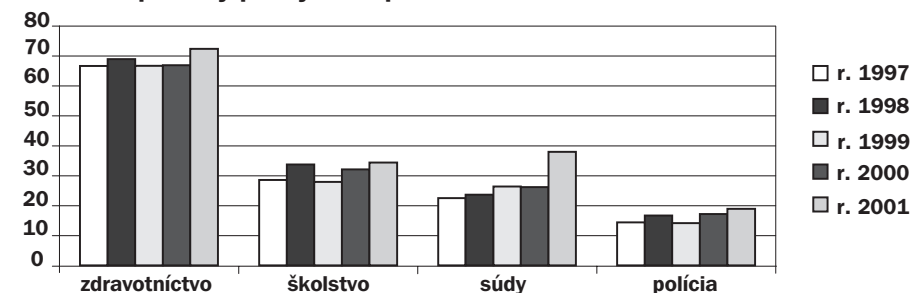
Vnímanie potreby poskytnúť úplatok

Problémové oblasti

Vnímanie korupcie je vysoké v sektoroch zväčša autonómnych voči štátnej správe. Zhoršenie zaznamenali v oblasti pôsobenia súdov a polície. Sústavné zhoršovanie zaznamenáva aj oblasť školstva. Percento respondentov, ktorí neposkytli peňažný alebo vecný dar v inej oblasti (pri zháňaní zamestnania, zákazky, pôžičky, úveru, pri privatizácii, na živnostenskom, daňovom, colnom či obecnom úrade) dosiahlo v roku 2001 úroveň 85,45 percentuálneho bodu, čo je o 8,5 % viac ako v roku 1997, pričom jedenkrát sa v takej situácii ocitlo 10,06 % opýtaného obyvateľstva, dvakrát 2,94 % obyvateľstva, trikrát 0,74 % a približne 0,82 % občanov poskytlo úplatok v roku 2001 viac ako trikrát.

Vnímanie potreby poskytnúť úplatok

Účinnosť potláčania korupcie

Účinnosť potláčania korupcie sa zvyšuje. Prejavuje sa to v zvýšenej schopnosti zaregistrovať a stíhať prípady korupcie, zvyšuje schopnosť obžalovať a nakoniec aj odsúdiť ľudí, ktorým sa dokázala korupčná činnosť.

V roku 2000 bolo trestne stíhaných 116 prípadov korupcie, čo predstavuje približne 50 % nárast oproti roku 1999, kedy to bolo 50 prípadov (44 prípadov bolo obžalovaných a 21 odsúdených). Z porovnania s rokom 1998 (15 prípadov) a rokom 1996 (20 prípadov) jasne vyplýva, že došlo k podstatnému zvýšeniu počtu prípadov stíhaných v predchádzajúcich rokoch. Podľa posledných štatistických prieskumov počet osôb, ktoré neposkytli vecný alebo peňažný dar, narastá (1999: 70,9 %; 2000: 72,54 %), čo možno vysvetliť aj znovuzavedením trestného činu aktívnej korupcie v roku 1998.

Zvyšujúca schopnosť orgánov činných v trestnom konaní zaregistrovať a aj účinne potrestať korupciu je v línii s celkovým trendom zvyšujúcej sa schopnosti potláčať ekonomickú kriminalitu. To nie je prekvapivé, pretože korupcia sa veľmi často spája s ekonomickými formami kriminality. Formy ekonomickej trestnej činnosti, ktoré boli aktuálne v rokoch 1993 - 1994, nie sú totožné s tými, ktoré boli zaznamenané v posledných rokoch, resp. v roku 2000. V súčasnosti prevládajú kvalifikované, odborné a najmä organizovanejšie metódy s medzinárodnými prvkami. Napriek tomu neustále narastá schopnosť orgánov činných v trestnom konaní vyhľadávať a potláčať túto formu kriminality. To dokumentuje aj tabuľka, ktorá ukazuje dlhodobý trend rastu počtu zaregistrovaných trestných činov ekonomickej kriminality a rast ich objasnenosti.

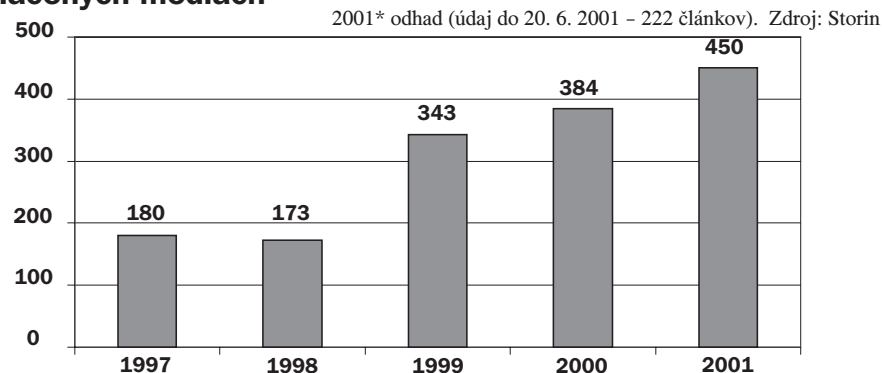
Rok	1997	1998	1999	2000
Počet činov zaregistrovaných	4716	4913	5902	6686
Miera objasnenosti (v %)	67,4	68,6	70,2	74,4

Pri ekonomickej kriminalite vzhľadom na vysokú latenciu je zvyšovanie počtu zaregistrovaných trestných činov pozitívnym ukazovateľom.

Citlivosť verejnosti na korupciu

Napriek tomu, že miera rozšírenia korupcie v spoločnosti podľa relevantných prieskumov klesá zvyšuje sa schopnosť orgánov činných v trestnom konaní potláčať korupciu, je celá téma stále výraznejšia. Presvedčivo to ukazuje napríklad celkový počet článkov venovaných téme korupcie v slovenských tlačených médiách. Celkovo tak možno aj na základe tohto ukazovateľa konštatovať, že sa zvyšuje miera citlivosti verejnosti na prípady korupcie.

Počet článkov venovaných téme korupcie v slovenských tlačených médiách

Zhrnutie základných indikátorov

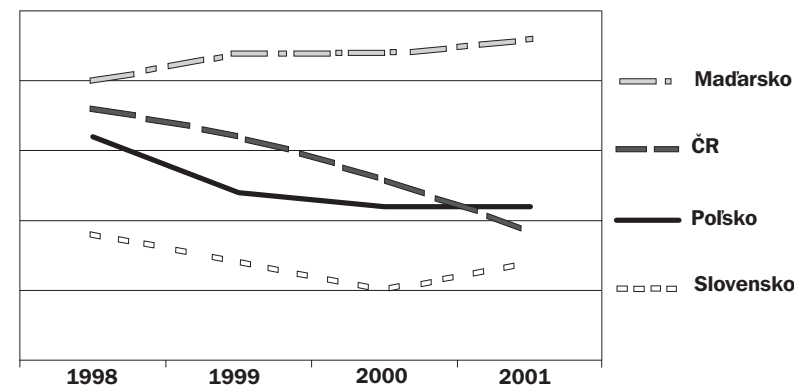
- miera rozšírenosti korupcie klesá,
- zvyšuje sa schopnosť potláčať korupciu,
- verejnosť je citlivejšia na korupciu.

Analýza akčného plánu boja proti korupcii a realizované prieskumy naznačili prioritné oblasti, ktoré indikujú, že korupcia predstavuje rast nákladov v oblasti makrofiškálnej, v oblasti efektívnosti, investovania a nesporne znižuje aj kredit štátu. Stratégia ďalšieho boja s korupciou bude musieť produkovať konkrétne výsledky a hlavne dôveru, že zmena verejného sektora na efektívny, transparentný a otvorený verejný sektor, slúžiaci občanom aj podnikateľskému sektoru je možná. Pritom je ale nevyhnutné uvedomiť si, že slabosť nových štátnych inštitúcií, apatia a nezáujem obyvateľstva znamenajú obrovský hendikep pri realizácii efektívnej stratégie redukovania korupcie. Oba tieto problémy musia byť explicitne riešené, ak stratégia má byť úspešná.

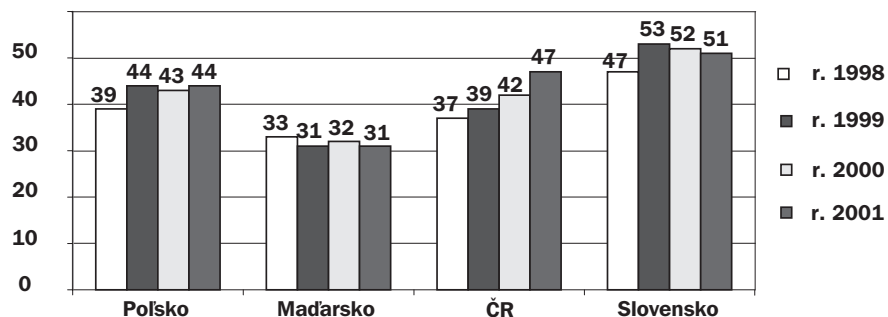
Slovensko v medzinárodnom porovnaní

Slovensko má v oblasti výskytu korupcie najhoršie postavenie spomedzi všetkých krajín V4 podľa ukazovateľa CPI. Avšak aj keď Slovensko je v najhoršom postavení, rozdiel medzi Slovenskom a Českou republikou je pomerne malý. Spomedzi všetkých krajín navyše Slovensko zaznamenalo po spustení Národného programu boja proti korupcií obrat v negatívnom trende zhoršovania a dokonca aj čiastočné zlepšenie skóre. V prípade, ak sa zachová doterajší trend, tak v roku 2002 Slovensko vyrovná rozdiel a úroveň korupcie sa stane porovnateľnou s Českou republikou a Poľskom. CPI mal v roku 2001 hodnotu 3,7, čo predstavuje určité zlepšenie oproti predchádzajúcemu roku, kedy Slovensko stálo na 52. priečke s indexom na úrovni 3,5. Oproti roku 1999 sa hodnota CPI znížila o 0,2 a vzhľadom k posunom v hodnotení niektorých ďalších krajín sa poradie Slovenska zlepšilo o jedno miesto.

Index vnímania korupcie v krajinách V4 v rokoch 1998 - 2001 podľa skóre

Index vnímania korupcie v krajinách V4 v rokoch 1998 - 2001 podľa umiestnenia

Tabuľka: Index vnímania korupcie v r. 1998 - 2001 v krajinách V4

	1998		1999		2000		2001	
	skóre	miesto	skóre	miesto	skóre	miesto	skóre	miesto
Poľsko	4,6	39	4,2	44	4,1	43	4,1	44
Maďarsko	5,0	33	5,2	31	5,2	32	5,3	31
ČR	4,8	37	4,6	39	4,3	42	3,9	47
Slovensko	3,9	47	4,7	53	3,5	52	3,7	51
Litva	2,7	71	3,8	50	4,1	43	4,8	38
Lotyšsko	-	-	3,4	58	3,4	57	3,4	59
Slovinsko	-	-	6,0	25	5,5	28	5,2	34
Ukrajina	2,8	69	2,6	75	1,5	87	2,1	83

Pozn. 10 = bez korupcie, 0 = maximálna korupcia, Zdroj: Transparency International

PAVOL HUSÁR, splnomocnenec vlády SR na ochranu osobných údajov

SÚČASNÝ STAV OCHRANY OSOBNÝCH ÚDAJOV, PRAKTICKÉ SKÚSENOSTI A VÝHLAD DO BUDÚCNOSTI

1. Úvod

Ochrana osobných údajov patrí do oblastí zabezpečovania základných ľudských práv a slobôd.

Pri ochrane osobných údajov ide teda o ochranu človeka (každého) pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním jeho osobných údajov. Tým, že údaje o osobe vlastne spoluvytvárajú jej identitu, stanovením pravidiel **čo, kto a ako** môže narábať s osobnými údajmi, sa ochraňuje osoba samotná. Mnohokrát sa ochrana osobných údajov interpretovala, resp. zužovala na organizačno-technicko-sofwarový aspekt, ktorý dominoval nad základným aspektom, ktorým je zabezpečenie ľudských práv a slobôd. Kartotéka, počítač, telekomunikačná sieť, Internet – to sú iba prostriedky, za ktorými treba vidieť množstvo osobných údajov a cez tieto sprostredkovane predovšetkým ľudí samotných.

Pravidlá spracúvania osobných údajov ustanovuje zákon. Aj pod vplyvom upresňovania definícií pojmov a spresňovania pravidiel spracúvania osobných údajov členskými štátmi EÚ, ktoré vyústili do schválenia Smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC z roku 1995 o ochrane jednotlivcov pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov, sme pristúpili k vypracovaniu návrhu zákona tak, aby sme v oblasti legislatívy boli kompatibilní s **právom EÚ**. Návrh zákona sa začal pripravovať v roku 1995. Prvý koncept paragrafovaného znenia sme na začiatku roka 1996 zaslali legislatívnemu odboru RE na posúdenie. RE určila Veľkú Britániu a Portugalsko ako krajiny, ktoré sa k nášmu návrhu vyjadrovali. V októbri 1996 zvolal legislatívny odbor RE do Štrasburgu pracovné rokovanie, ktorého cieľom bolo posúdenie návrhu zákona za účasti zástupcov Slovenskej republiky, Veľkej Británie, Portugalska a RE. Výsledkom boli pripomienky, ktoré sme v ďalšej verzii návrhu zákona zohľadnili a takto upravený návrh postúpili do obligatórneho legislatívneho procesu.

Návrh zákona o ochrane osobných údajov v informačných systémoch NR SR dňa 3. februára 1998 schválila a zákon nadobudol účinnosť od 1. marca 1998. Počas legislatívneho procesu vláda SR vykonala niekoľko zmien v návrhu zákona tak, že tento sa čiastočne odchyľil od spomenutej Smernice EP a Rady 95/46/EC, a tým sme dosiahli iba čiastočnú kompatibilitu.

Odo dňa účinnosti zákona o ochrane osobných údajov v informačných systémoch začala plynúť doba, ktorá môže byť označená ako „čierna diera“ ochrany osobných údajov v SR. Platný zákon bol totiž od svojej **štvrttej časti** nevykonateľný, pretože úlohu ustanovenia štátneho dozoru nad ochranou osobných údajov si vláda SR nespĺnila. Takýto stav trval až do 10. februára 1999, kedy vláda SR vymenovala splnomocnenca na ochranu osobných údajov v zmysle § 26 ods. 1 zákona.

Toto skoro ročné obdobie nevykonateľnosti zákona, na ktorom sa 8 mesiacmi podieľala predchádzajúca vláda a 4 mesiacmi vláda súčasná, považujeme za najhorší štart pri dodržiavaní ľudských práv a slobôd v oblasti ochrany osobných údajov. Predovšetkým u prevádzkovateľov informačných systémov obsahujúcich osobné údaje sa udomácnil **názor**, že ak si vláda neplní povinnosti, vyplývajúce zo zákona, nemusia si ani oni plniť ďalšie povinnosti ktoré zákon ustanovuje pre nich.

Po vymenovaní splnomocnenca na ochranu osobných údajov vyšlo najavo, že sa „akosi pozabudlo“ v zákone o štátnom rozpočte na r. 1999 na finančné prostriedky, ktoré by zabezpečili činnosť štátneho dozoru. Obdobie od 10. 2. 1999 do 6. 10. 1999 môžeme charakterizovať len ako prípravu podmienok pre fungovanie výkonu štátneho dozoru.

2. Charakteristika právnych predpisov upravujúcich oblasť ochrany osobných údajov

2.1. Vnútroštátne právne predpisy

Základnými prameňmi právnej úpravy v Slovenskej republike sú:

- a) Ústava SR
- b) zákon č. 52/1998 Z. z. o ochrane osobných údajov v informačných systémoch
- c) Trestný zákon č. 140/1961 Zb.

a) Ústava Slovenskej republiky

Ústava Slovenskej republiky v článku 19 ods. 3 uvádza: „Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo zneužívaním

údajov o svojej osobe“. V článku 22 ods. 1 uvádza: „Listové tajomstvo a tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov sa zaručuje.“

b) Zákon č. 52/1998 Z. z.

Zákon sa člení na sedem častí.

V prvej časti je uvedená pôsobnosť zákona, kde je prioritná ochrana osobných údajov každého. Zákon sa nevzťahuje na informačné systémy obsahujúce osobné údaje, ktoré sú vedené v rámci čisto osobných alebo domácich činností. Ďalej sú tu definované niektoré pojmy na účely tohto zákona tak, aby nemohlo dôjsť k rôznym výkladom ich obsahu. Definície pojmov sú zosúladené s podobnými definíciami uvedenými v Smernici EP a Rady č. 95/46/EC a v zákone NR SR č. 261/1995 Z. z. o štátnom informačnom systéme.

V druhej časti, ktorá je nosnou v rámci platného znenia, je riešená ochrana osobných údajov v informačných systémoch. Sú tu uvedené práva a povinnosti prevádzkovateľov, dotknutých osôb a povinných osôb. Súčasťou tejto časti je ustanovenie podmienok pri toku osobných údajov do zahraničia. Za najdôležitejšie možno považovať to, že spracovanie osobných údajov sa smie vykonávať iba so súhlasom dotknutej osoby. Tento súhlas sa nevyžaduje, len ak to ustanoví osobitný zákon.

V tretej časti je riešená registrácia informačných systémov obsahujúcich osobné údaje. Registráciu vykonáva Štatistický úrad Slovenskej republiky. Systémy, ktoré nepodliehajú registrácii, sú uvedené v § 19 odsek 3.

V štvrtjej časti je zakotvená úloha nezávislého štátneho dozoru nad ochranou osobných údajov v informačných systémoch. Túto úlohu plní splnomocnenec na ochranu osobných údajov v informačných systémoch spolu so svojim odborným útvarom inšpekcie. Podrobnejšie úlohy a spôsob činnosti splnomocnenca a inšpekcie upravuje štatút splnomocnenca, ktorý na návrh splnomocnenca schválila vláda Slovenskej republiky.

Piata časť rieši občianskoprávnou ochranou osobných údajov.

V šiestej časti sú sankcie za porušenie zákona. Keďže pri porušení príslušných ustanovení zákona môže dôjsť k veľmi vážnemu poškodeniu jednotlivcov, je do zákona zakomponovaný v tejto časti aj paragraf, ktorý sa zjednodušene v zahraničnej legislatíve nazýva „hrozba zverejnením“. V našom zákone je to riešené v § 37.

Nasledujúci paragraf obdobne rieši tzv. „dodatočný trest“, ktorý môže využiť splnomocnenec v prípadoch, ak došlo k poškodeniu viacerých osôb.

V siedmej časti sú uvedené spoločné a záverečné ustanovenia.

c) Trestný zákon č. 140/1961 Zb.

Trestný zákon poskytuje ochranu osobných údajov vo viacerých ustanoveniach. Prostredníctvom § 178, **trestný čin neoprávneného nakladania s osobnými údajmi**, postihuje neoprávnené oznámenie alebo sprístupnenie údajov o inom:

1. ktoré boli zhromaždené v súvislosti s výkonom verejnej správy (napr. databáza vytvorená z údajov, ktoré je občan povinný oznamovať daňovým orgánom, štatistickým orgánom, údaje zo súdnej štatistiky, údaje nadobudnuté v súvislosti s prípravou volieb a pod.), alebo

2. ktoré určitá osoba získala v súvislosti s výkonom povolania, zamestnania alebo funkcie (napr. údaje zo zdravotnej dokumentácie, údaje získané v súvislosti s výkonom povolania advokáta, notára a pod.), ak tým poruší povinnosť mlčanlivosti stanovenú právnym predpisom.

§ 257a, **trestný čin poškodenia a zneužitia záznamu na nosiči informácií**, chráni záznam na nosiči informácií. Objektívna stránka trestného činu spočíva v získaní prístupu k nosiču informácií, ak páchatel súčasne:

- a. také informácie neoprávnene použije,
- b. informácie zničí, poškodí, urobí neupotrebitelnými,
- c. urobí zásah do programového alebo technického vybavenia počítača.

Z ostatných ustanovení trestného zákona možno spomenúť aspoň trestný čin **zneužívania právomoci verejného činiteľa** alebo **trestný čin ohovárania**.

Ak orgán štátneho dozoru dospeje k podozreniu, že konanie určitej osoby je trestným činom, podá orgánom činným v trestnom konaní oznámenie podľa § 158 ods. 1 Trestného poriadku.

2. 2. Právne predpisy platné v Európe

Základnými dokumentmi, upravujúcimi oblasť ochrany osobných údajov sú:

a) **Dohovor RE č. 108** o ochrane jednotlivcov pri automatizovanom spracovávaní osobných údajov. Jeho text bol spísaný 28. januára 1981 a účinnosť nadobudol po ratifikácii prvými 5-timi štátmi v roku 1985. K tomuto Dohovoru boli prijaté 15. júna 1999 Dodatky, ktoré predovšetkým riešia postavenie členských krajín EÚ pri uplatňovaní Dohovoru v rámci RE.

b) **Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EC** o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov z 24. októbra 1995.

Na tieto dva základné dokumenty nadväzujú **Odporúčania RE**, ktoré bližšie upravujú spracúvanie osobných údajov v jednotlivých vecných oblastiach, napr. telekomunikáciách, policajných dátach, poisťovníctve, štatistike, zdravotníctve atď. Odporúčania sa priebežne pripravujú v rámci pracovných skupín RE, príprava záverečného textu odporúčania trvá 2-3 roky. Po schválení odporúčania EP sa ono stáva dokumentom, podľa ktorého jednotlivé strany Dohovoru upravujú spracúvanie osobných údajov v príslušných vecných oblastiach.

3. Uplatňovanie zákona č. 52/1998 Z. z. v praxi

Ako už bolo spomenuté, pri koncipovaní návrhu zákona č. 52/1998 Z. z. navrhovatelia vychádzali z legislatívy platnej pre oblasť ochrany osobných údajov v rámci Rady Európy a Európskej únie. Do zákona boli zo Smernice a Dohovoru implementované viaceré ustanovenia modifikované na naše špecifické podmienky a u niektorých bol prevzatý vecný obsah formulácií doslovne. Treba si však uvedomiť, že Smernica aj Dohovor sú svojou stavbou široko liberálne. Umožňujú jednotlivým štátom, ktoré sa rozhodnú uplatňovať demokratické princípy ochrany osobných údajov podľa práva platného v krajinách Rady Európy a Európskej únie, pripraviť svoje národné zákony tak, aby boli šité na mieru tej ktorej krajiny. V každom prípade však musia rešpektovať ich základné postuláty a nesmú byť v rozpore so žiadnym z článkov. Zákon o ochrane osobných údajov sa tak stáva všeobecným právnym predpisom, ktorého výklad je potrebné vnímať v širších súvislostiach. Inak to nie je ani v našom prípade.

Najmä z tohto dôvodu je jednou z úloh splnomocnenca a útvaru inšpekcie poskytovať prevádzkovateľom IS a dotknutým osobám konzultácie k výkladu ustanovení zákona č. 52/1998 Z. z. Dotazy je možné na základe našich doterajších skúseností rozdeliť do týchto skupín :

- a) konzultácie prevádzkovateľov IS k ustanoveniam § 1 až 18 a § 40 a 41 zákona č. 52/1998 Z.z.,
- b) konzultácie prevádzkovateľov IS k ustanoveniu § 19 zákona č. 52/1998 Z. z. vo veci registrácie IS,
- c) konzultácie dotknutých osôb k ustanoveniam § 4 až 8 a najmä § 13 a 14 zákona č. 52/1998 Z.z. vo veci práv dotknutých osôb.

Zákon č. 52/1998 Z. z. chráni základné práva a slobody fyzických osôb pri spracúvaní ich osobných údajov. Prevádzkovatelia IS sa často nesprávne domnievajú, že zákon sa týka aj spracúvania osobných údajov právnických osôb. Riešili sme podnet samostatne zárobkovo činnnej osoby, ktorá sa domáhala ochrany podľa zákona č. 52/1998 Z. z., nakoľko podľa nej prišlo k zneužitiu jej osobného údajá, ktorým bolo identifikačné číslo organizácie (IČO). V tejto súvislosti bolo potrebné konštatovať, že IČO nie je osobný údaj fyzickej osoby, ale identifikačný údaj organizácie – právnickej osoby alebo samostatne zárobkovo činnnej osoby.

Jedným z najviac diskutovaných ustanovení zákona je ustanovenie § 4, ktoré sa týka súhlasu dotknutej osoby. Tu musíme zdôrazňovať, že zákon umožňuje spracúvať osobné údaje buď na základe súhlasu dotknutej osoby, alebo tento súhlas sa nevyžaduje, ak to ustanovuje osobitný zákon. V tomto smere je zdrojom častých polemík názor, do akej miery je vhodné zaraďovať medzi osobné údaje meno, priezvisko a adresu dotknutej osoby. Niektorí prevádzkovatelia sa dokonca domnievajú, že tieto údaje by sa nemali považovať za osobné údaje a mali by byť voľne prístupné k spracúvaniu. Takýto názor majú najmä direktmarketingové firmy, ktoré na základe týchto osobných údajov oslovujú svojich klientov.

Z našich skúseností vyplýva, že úplne opačne chápú význam týchto osobných údajov práve dotknuté osoby a podnetmi smerovanými štátnemu dozoru nad ochranou osobných údajov sa domáhajú ochrany svojho mena, priezviska a adresy, keď ich direktmarketingové firmy oslovujú svojimi ponukami aj napriek tomu, že im dotknuté osoby svoje osobné údaje neposkytli.

Jedným z najčastejších úskalí pre prevádzkovateľov pri chápaní dikcie zákona č. 52/1998 Z. z. je zákonná forma získavania osobných údajov, ktorá úzko súvisí práve s ich spracúvaním. Podľa § 3 písm. b) platí, že pod spracúvaním osobných údajov treba chápať už ich získavanie. Z toho je zrejmé, že pri získavaní osobných údajov je potrebné rešpektovať nielen ustanovenie § 6, ale aj § 4 zákona č. 52/1998 Z. z.. V istom prípade firma dôvodila, že získala osobné údaje od dotknutých osôb na základe ich súhlasu, a preto mala právo ich predat či poskytnúť tretej osobe. Firma,

ktorá osobné údaje kúpila, sa obhajovala tým, že predajca disponoval súhlasom dotknutých osôb. Je pravdou, že predávajúca firma disponovala súhlasom dotknutých osôb na spracúvanie ich osobných údajov v IS prevádzkovateľa, ale pri ich získavaní neinformovala dotknuté osoby o tom, že má v úmysle získané osobné údaje poskytnúť vymedzenému okruhu užívateľov. Ak prevádzkovateľ pri získavaní osobných údajov neinformuje dotknutú osobu o úmysle, že bude poskytovať tieto údaje aj ďalším užívateľom, potom má právo takéto osobné údaje spracúvať len vo svojom IS bez možnosti ich poskytnutia tretej osobe.

Ustanovenie § 7 ods. 4 zákona č. 52/1998 Z. z. je tiež často diskutovanou oblasťou. Jeho dikcia predpokladá povinnosť prevádzkovateľa zabezpečiť bezodkladnú likvidáciu osobných údajov po splnení účelu ich spracúvania, ak osobitný zákon neustanovuje inak. Problémy pri výklade nastávajú hlavne preto, že likvidácia osobných údajov úzko súvisí s archiváciou a skartáciou dokumentov, ktoré sú v našom právnom poriadku upravené najmä zákonom o archívnictve. V tejto súvislosti nie je ani tak problematický spomínaný zákon, ako chybné chápanie pojmu „po splnení účelu“. Je paradoxné, keď samotný účel spracúvania osobných údajov nie je schopný niekedy definovať ani sám prevádzkovateľ.

Dôležitou oblasťou zákona č. 52/1998 Z. z. je ustanovenie § 8, ktoré upravuje spracúvanie osobitných kategórií osobných údajov. „Spracúvať osobitné kategórie osobných údajov, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženskú vieru alebo svetonázor, členstvo v odboroch a údaje týkajúce sa zdravia alebo pohlavného života a odsúdenia, sa zakazuje.“ Je prirodzené, že takéto generálne vylúčenie spracúvania osobitných kategórií osobných údajov nie je možné, a preto sú v odseku 2 cit. ustanovenia vymedzené isté výnimky. Ich spracúvanie úzko súvisí s registráciou IS, ktorú upravuje § 19 až § 24 zákona č. 52/1998 Z. z.. Na myslí máme najmä ustanovenie § 19 ods. 4 cit. zákona, ktorý ruší výnimky z registrácie IS uvedené § 19 ods. 3 písm. a) až h) zákona č. 52/1998 Z. z., ak sa v IS spracúvajú osobitné kategórie osobných údajov. Opomenutie tohto odkazu v § 19 na ustanovenie § 8 zákona č. 52/1998 Z. z. je najčastejšou príčinou nesprávneho posúdenia potreby registrácie IS zo strany prevádzkovateľov. Exemplárnym prípadom je napr. spracúvanie personálnej agendy, ktorá obsahuje osobné údaje tých osôb, ktoré sú s prevádzkovateľom v pracovnoprávnom vzťahu alebo v obdobnom pracovnom vzťahu a prevádzkovateľ ich využíva výlučne na svoju vnútornú potrebu. V takomto prípade sa prevádzkovateľ spravidla domnieva, že takýto IS nepodlieha registrácii, pretože na personálne IS platí výnimka podľa § 19 ods. 3 písm. a) zákona č. 52/1998 Z. z. Situáciu však nie je možné seriózne posúdiť bez komplexného prešetrenia typov osobných údajov, ktoré sú v tomto IS spracúvané. Väčšina organizácií totiž ešte stále vedie agendu členov odborového

zväzu a zo mzdy im v pravidelných mesačných intervaloch strháva členské príspevky. Na základe týchto údajov je zrejmé, kto je členom odborov. Zákon č. 52/1998 Z. z. zaraďuje osobný údaj „členstvo v odboroch“ medzi osobitné kategórie osobných údajov. V takomto prípade neplatí výnimka podľa § 19 ods. 3 písm. a) zákona č. 52/1998 Z. z. a takýto personálny IS je potrebné bezpodmienečne registrovať.

Podľa § 20 ods. 2 zákona č. 52/1998 Z. z. je prevádzkovateľ povinný prihlásiť IS na registráciu pred začatím spracúvania osobných údajov. Nakoľko sa v zákone o ochrane osobných údajov v IS ďalej neustanovuje, kedy je prevádzkovateľ po prihlásení IS oprávnený začať v ňom spracúvať osobné údaje, býva to dôvodom častých otázok zo strany prevádzkovateľov. Je pravdou, že postup pri prihlasovaní IS prevádzkovateľa by bol bezchybný práve vtedy, ak by bol prevádzkovateľ povinný vyčkáť na vyjadrenie splnomocnenca, ktorý v zmysle § 21 ods. 2 zákona č. 52/1998 Z. z. posúdi, či spracúvaním osobných údajov nevzniká nebezpečenstvo narušenia práv a slobôd dotknutých osôb a spracúvať osobné údaje v IS by mohol začať až po pridelení registračného čísla IS. Takýto postup však zákon č. 52/1998 Z. z. prevádzkovateľovi nepredpisuje, a preto po prihlásení IS na registráciu je prevádzkovateľ oprávnený ihneď začať spracúvať osobné údaje.

Často diskutovaným je aj ustanovenie § 18 zákona č. 52/1998 Z. z., ktoré sa týka cezhraničného toku osobných údajov. Prevádzkovatelia, ktorí zastupujú na území Slovenskej republiky zahraničných partnerov, súhlasia s tým, že osobné údaje sú oprávnení získavať a posilať ich do zahraničia materskej firme bez toho, aby spĺňali podmienky podľa § 21 Obchodného zákonníka. Bránia sa tým, že oni nie sú prevádzkovateľmi IS obsahujúceho osobné údaje, pretože ich nespracúvajú, len ich získavajú a spracúvanie vykonáva materská firma. Opäť ide o nesprávny výklad termínu získavanie, ako už bolo spomenuté, pretože ten, kto osobné údaje získava, ten ich spracúva a ten je v zmysle zákona č. 52/1998 Z. z. prevádzkovateľom. Takýmto konaním sa prevádzkovateľ dopúšťa porušenia najmä § 18 ods. 5 cit. zákona, pretože prevádzkovateľom IS môže byť len subjekt pôsobiaci na území Slovenskej republiky, ktorý splnil podmienky ustanovené § 21 Obchodného zákonníka.

S výkladom viacerých ustanovení zákona č. 52/1998 Z. z. nemajú prevádzkovatelia problémy. Ide skôr o opomenutie ich uplatňovania v praxi. Máme na mysli najmä § 10 zákona č. 52/1998 Z. z., ktorý prevádzkovateľovi ukladá povinnosť chrániť osobné údaje pred odcudzením, stratou, poškodením, neoprávneným prístupom, zmenou alebo rozširovaním. Na tento účel je prevádzkovateľ povinný prijať primerané technické a organizačné opatrenia

zodpovedajúce spôsobu spracúvania, ako aj spôsobu likvidácie osobných údajov. Nevenovanie náležitej pozornosti bezpečnosti osobných údajov je z veľkej časti problémom financovania nových technológií súvisiacich so spracúvaním osobných údajov v IS.

Veľmi často sa prevádzkovatelia domnievajú, že nie je potrebné vykonávať poučenie právnických a fyzických osôb, ktoré majú prístup k IS podľa § 11 zákona č. 52/1998 Z. z., o ich právach a povinnostiach ustanovených týmto zákonom a zodpovednosti za ich porušenie a zaväzovať oprávnené osoby a iné fyzické osoby, ktoré prídu do styku s osobnými údajmi, k mlčanlivosti podľa § 12 zákona č. 52/1998 Z. z.. Predpokladajú, že postačuje čestné prehlásenie vykonané v zmysle Zákonníka práce.

Ustanovenie zákona, ktoré je snáď najviac opomínané, je § 17 zákona č. 52/1998 Z. z., na základe ktorého je prevádzkovateľ povinný písomne poveriť výkonom dozoru zodpovednú alebo viaceré zodpovedné osoby, ktoré dohliadajú na dodržiavanie zákonných ustanovení pri spracúvaní osobných údajov, ak prevádzkovateľ zamestnáva viac ako päť osôb. Zo skúseností vyplýva, že len mizivé percento prevádzkovateľov si splnilo túto povinnosť, zväčša to boli tí, ktorých sme na to upozornili. Výnimkou neboli ani niektoré ústredné orgány štátnej správy, ktoré boli začiatkom augusta 1999 oslovené listom, aby nahlásili orgánu štátneho dozoru takúto zodpovednú osobu. Zväčša takúto osobu písomne poverili až na základe našej výzvy.

Spokojnosť nemôžeme vysloviť ani s prístupom prevádzkovateľov k rešpektovaniu ustanovení § 13 a 14 zákona č. 52/1998 Z. z., ktoré sa týkajú práv dotknutej osoby. Dokazujú to desiatky podnetov občanov, ktorí sa často stretávajú s arogantným prístupom prevádzkovateľov, ktorí nie sú ochotní rešpektovať ich oprávnené požiadavky. Najčastejšie sme svedkami situácií, keď prevádzkovateľ odmietol zlikvidovať osobné údaje klienta, ktorý ho o to požiadal, alebo nerešpektoval požiadavku dotknutej osoby, ktorá ho požiadala o informácie o svojich osobných údajoch. O splnení požiadaviek je prevádzkovateľ povinný do 30 dní informovať dotknutú osobu, čo je tiež spravidla opomínané.

Zabezpečenie kompatibility IS, ktoré boli v prevádzke už pred účinnosťou zákona č. 52/1998 Z. z. s ustanoveniami cit. zákona upravuje § 41 zákona č. 52/1998 Z. z.. Prevádzkovatelia sa odvolávajú na to, že v ich IS nie je možné zabezpečiť spracúvanie osobných údajov v súlade so zákonom č. 52/1998 Z. z., pretože to odporuje ich postupom, ktoré používajú pri získavaní, resp. poskytovaní osobných údajov. Niektorí sa dokonca dožadujú úpravy zákona na ich podmienky, pretože im zasahuje do zaužívanej filozofie spracúvania osobných údajov, alebo dôvodí, že

nemali čas, resp. zákon im nedal čas prispôbiť ich IS podmienkam tohto zákona. Opomínajú, že práve ustanovenie § 41 zákona č. 52/1998 Z. z. celkom jednoznačne stanovuje povinnosť prevádzkovateľom už existujúcich IS, na ktoré sa vzťahuje tento zákon, uviesť ich do súladu s týmto zákonom do šiestich mesiacov odo dňa účinnosti zákona, a ak to tento zákon vyžaduje, prihlásiť ich v tejto lehote na registráciu.

Samostatnú pozornosť si zasluhuje § 40 – všeobecné obmedzenia zákona č. 52/1998 Z. z.. Je to ustanovenie, ktoré úzko súvisí s IS, v ktorých sú spracúvané osobné údaje na účely zabezpečenia vnútorného poriadku a bezpečnosti, obrany, trestného stíhania, dôležitého ekonomického alebo finančného záujmu štátu, vrátane menových, rozpočtových a daňových záležitostí, ochrany dotknutej osoby alebo práv a slobôd iných osôb. Dikcia tohto ustanovenia bola prevzatá zo Smernice a vo všeobecnosti má za úlohu poskytnúť prevádzkovateľom pri spracúvaní osobných údajov v spomenutých oblastiach isté úľavy zo zákona č. 52/1998 Z. z. Ide najmä o IS Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby a Vojenského spravodajstva.

Riešili sme prípad, keď prevádzkovateľ bol presvedčený, že aj na spracúvanie osobných údajov v jeho IS sa vzťahujú všeobecné obmedzenia podľa cit. ustanovenia a odmietol daný IS registrovať. Až po osobnej konzultácii a podaní vysvetlenia splnomocnencom prevádzkovateľ uznal, že jeho IS podlieha registrácii a vysvetlenie akceptoval.

Počas existencie útvaru inšpekcie o konzultácie v súvislosti s výkladom niektorých ustanovení zákona č. 52/1998 Z. z. požiadalo cca 200 prevádzkovateľov IS.

4. Medzinárodné aktivity

Najdôležitejšou úlohou v tejto oblasti bola činnosť smerujúca k podpisu a ratifikácii Dohovoru 108 Slovenskou republikou. Výhodou pri tomto procese však určite bolo, že platný zákon č. 52/1998 Z. z. o ochrane osobných údajov v informačných systémoch je úplne kompatibilný s Dohovorom 108. V tejto činnosti bolo potrebné zabezpečiť súhlas vlády SR s podpisom Dohovoru. Pripravený materiál vláda SR 19. 1. 2000 schválila. Dohovor za SR podpísal v Štrasburgu podpredseda vlády SR Pál Csáky 14. 4. 2000. Na akte podpisu bol prítomný aj splnomocnenec na ochranu osobných údajov. Bez ďalších prieťahov bol pripravený materiál pre NR SR na vyslovenie súhlasu s ratifikáciou Dohovoru. NR SR dňa 20. 6. 2000 vyslovila súhlas s ratifikáciou a 13. 9. 2000 bol Dohovor prezidentom SR ratifikovaný. Rýchlosť, akou sa tento akt udial, svedčí o zodpovednom prístupe všetkých participujúcich štátnych orgánov SR v tejto oblasti. Používajúc športovú

terminológiu možno konštatovať, že SR sa umiestnila v rámci krajín RE na poprednom mieste čo sa týka času medzi podpisom Dohovoru a jeho ratifikáciou.

Ďalšou medzinárodnou aktivitou bola spolupráca s expertnou misiou francúzskej delegácie vedenej pánom Alexom Türkom, senátorom severného departementu a členom CNIL. Misia bola vykonaná 21.-25.2. 2000 a 15.-18.5. 2000 a jej predmetom bolo posúdenie stavu ochrany osobných údajov vo vzťahu k možnosti SR pristúpiť k Schengenu. V správe z vykonanej misie sa uvádzajú aj námety na vylepšenie zákona o ochrane osobných údajov, ktoré budú pri príprave novely zákona akceptované.

V rámci zosúladovania práva SR s právom EÚ sa pracovníci Útvaru inšpekcie ochrany osobných údajov pravidelne zúčastňujú bilaterálnych a multilaterálnych screeningov za jednotlivé oblasti a EK sú pravidelne poskytované správy o prograse za ochranu osobných údajov v SR.

Dobrá bilaterálna spolupráca existuje medzi Slovenskom a Bavorskom, ktorá sa uskutočňuje v rámci medzivládnej dohody.

Na tomto mieste treba poďakovať aj za pomoc, poskytnutú v predchádzajúcom období, menovite Rakúsku, Maďarsku, Anglicku, Portugalsku, Francúzsku, a v rámci Nemecka – Bavorsku a Berlínu. Ochrancovia osobných údajov nám pomohli pri zavádzaní ochrany osobných údajov v SR.

5. Príprava novelizácie zákona č. 52/1998 Z. z. o ochrane osobných údajov v informačných systémoch

Dôvody na prípravu novely zákona č. 52/1998 Z. z. možno zhrnúť do niekoľkých oblastí.

Prvou oblasťou je dosiahnutie úplnej kompatibility so Smernicou EP a Rady 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov z 24. októbra 1995. Smernica je síce záväzná iba pre členské štáty EÚ, ale keďže je snahou SR stať sa v reálnom čase tiež členom, tak sa tomuto zosúladeniu nevyhneme.

Treba však poznamenať, že návrh zákona bol vo svojej pôvodnej verzii s touto Smernicou zosúladený, ale v obligatórnom legislatívnom procese boli prijaté vládou SR také zmeny, ktoré v konečnom dôsledku spôsobili, že zákon je v súčasnom znení

iba čiastočne kompatibilný so Smernicou. Keďže existujú archivované verzie pôvodného návrhu zákona, súpis týchto zmien bude pomerne jednoduchý. Ide predovšetkým o nasledovné úpravy:

a) v § 4 ods. 3 bude potrebné doplniť, že súhlas dotknutých osôb na spracúvanie osobných údajov sa nevyžaduje, ak pôjde o ich spracúvanie pre potreby žurnalistiky. Doposiaľ sa súhlas dotknutej osoby nevyžadoval vtedy, ak išlo o spracúvanie pre potreby literárneho alebo umeleckého vyjadrenia. Smernica však ustanovuje, že sa súhlas nevyžaduje aj v prípade žurnalistiky.

b) v § 13 ods. 1 bude nutné doplniť o právo dotknutej osoby získať od prevádzkovateľov aj opis jej osobných údajov. Je to úplne logické, že ak má dotknutá osoba právo požadovať opravu nesprávnych údajov, musí ich k uplatneniu tohto práva najprv získať, aby mohla posúdiť, či sú správne alebo nesprávne.

c) v štvrtjej časti zákona, ktorá ustanovuje štátny dozor nad ochranou osobných údajov, ktorý zabezpečuje splnomocnenec na ochranu osobných údajov, je požiadavka zvýšiť nezávislosť výkonu úloh splnomocnenca predovšetkým od výkonnej moci. V pôvodnom návrhu zákona bola táto požiadavka zohľadnená spôsobom vymenúvania a odvolávania splnomocnenca NR SR alebo prezidentom SR. Podľa súčasne platného zákona splnomocnenca na návrh predsedu Štatistického úradu SR vymenúva a odvoláva vláda SR. Takýto spôsob kreovania je v krajinách EÚ neobvyklý a zväzda k podozreniu, že splnomocnenec by touto previazanosťou s možnosťou odvolania vládou nevykonával úlohy nezávisle. Navyiac z vecného hľadiska kompetencia predsedu Štatistického úradu SR podávať návrhy na menovanie a odvolanie splnomocnenca nemá odôvodnenie. Táto bola zavedená z dôvodu, že Štatistický úrad SR v čase prípravy návrhu zákona o ochrane osobných údajov v informačných systémoch bol orgánom, ktorý pripravoval návrh zákona. V súčasnosti už Štatistický úrad SR v zmysle tzv. kompetenčného zákona nie je zodpovedný za oblasť informatiky a ochrana osobných údajov nie je záležitosťou iba tohto rezortu. V čase prípravy návrhu novely zákona bude potrebné nájsť taký spôsob vymenúvania a odvolávania splnomocnenca, ktorý zabezpečí najväčšiu možnú mieru nezávislosti plnenia úloh ustanovených zákonom, čo je prioritnou požiadavkou Smernice.

Druhou oblasťou je stanovisko zahraničných expertov, ktorí preverovali zabezpečenie ochrany osobných údajov v SR preverovaním našej platnej legislatívy a jej aplikáciou v praxi. Výsledkom je správa z misie vedenej pánom Alexom Türkcom, francúzskym senátorom a členom komisie, vykonávajúcej dozor nad

ochranou osobných údajov vo Francúzsku (CNIL). Správa odporúča najmä tieto zmeny:

1. Rozšírenie kontrolných kompetencií splnomocnenca na informačné systémy, ktoré sú prevádzkované policajným zborom, SIS a vojenským spravodajstvom. V tejto súvislosti bude nutné upraviť aj práva dotknutých osôb na získanie opisu svojich osobných údajov spracúvaných v týchto systémoch. V správe sa navrhuje, aby v prípade uplatnenia tohto práva dotknutými osobami bol zvolený tzv. nepriamy prístup prostredníctvom splnomocnenca. V tejto súvislosti bude potrebné upraviť § 13 tak, aby pre dotknuté osoby bola zabezpečená možnosť získať informácie o svojich osobných údajoch prostredníctvom splnomocnenca.

2. Podľa uvedenej správy je potrebné taktiež posilniť nezávislosť výkonu úloh splnomocnenca; navyiac sa navrhuje vypustiť z § 26 ods. 13 možnosť odvolania splnomocnenca z dôvodov neplnenia úloh v dobe dlhšej ako rok. Táto požiadavka podľa nášho názoru nebude mať opodstatnenie v takom prípade, ak sa zmení spôsob vymenúvania a odvolávania splnomocnenca v tom smere, že túto úlohu bude zo zákona plniť NR SR alebo prezident SR.

3. Ďalším návrhom v správe je námet na zaradenie registrácie informačných systémov, obsahujúcich osobné údaje, do kompetencie splnomocnenca. Podľa platného zákona štátny dozor vykonáva splnomocnenec a Útvar inšpekcie ochrany osobných údajov, ktorého pracovníci sú v pracovnoprávnom vzťahu k Úradu vlády SR. Registráciu vykonáva Štatistický úrad SR. Na plnenie týchto úloh bolo zriadené samostatné oddelenie registrácie, ktorého pracovníci sú v pracovnoprávnom vzťahu ku Krajskej správe ŠÚSR. Toto rozčlenenie jednej vecnej oblasti – ochrana osobných údajov – medzi dva ústredné orgány štátnej správy nemá žiadne opodstatnenie. Novelou zákona bude vhodné spojiť tieto dve organizačné zložky do jedného celku. Tak tomu bolo aj v pôvodnom návrhu zákona, ale vtedajšia vôľa vlády SR spôsobil súčasnú roztrieštenosť. Model odčlenenia registrácie od štátneho dozoru nemá v Európe obdobu, s výnimkou Rakúska, ktoré to považuje taktiež za zlý model a rieši spojenie týchto útvarov.

Tretou oblasťou, motivujúcou potrebu prípravy novely zákona, je odhalenie viacerých nepresností uvedených v zákone v procese viac ako ročného uplatňovania v praxi v SR. Tu pôjde o množstvo drobných úprav a pojmových zlepšení, ktoré zabezpečia lepšie praktické plnenie povinností prevádzkovateľmi, zabezpečenie výkonu kontroly štátnym dozorom a zabezpečenie práv dotknutých osôb.

6. Záver

Jednotlivé podnety na porušovanie ochrany osobných údajov a ich riešenie však nekončí vykonaním **rozhodnutia** splnomocnenca na ochranu osobných údajov tak, ako by sa mohlo zdať. V rozhodnutiach býva väčšinou uvedený aj návrh na odstránenie nedostatkov a splnomocnencom požadovaný termín tohto odstránenia. Nadväzne na tieto termíny potom sledujeme skutočné odstránenie nedostatkov a poskytujeme prevádzkovateľom rady a konzultácie. Až odstránením posledného nedostatku a realizáciou posledného odporúčania prevádzkovateľom považujeme podnet za ukončený. Tento princíp sa budeme snažiť dodržiavať aj v budúcnosti.

Zhodnotiť úroveň stavu ochrany osobných údajov v Slovenskej republike možno iba na základe dôkladných znalostí situácie v členských štátoch RE. Za štátmi, kde zákony o ochrane osobných údajov platia už viac ako dvadsať rokov a rovnaké obdobie už funguje aj štátny dozor nad ochranou osobných údajov, iste v tejto oblasti zaostávame. V porovnaní s krajinami V4 na základe národných správ o stave ochrany osobných údajov sme na porovnateľnej úrovni s Maďarskom a Poľskom. V Českej republike vzhľadom na novú legislatívnu úpravu správa ešte vypracovaná nebola.

Sme presvedčení, že finančné prostriedky daňových poplatníkov, vyčlenené na štátny dozor nad ochranou osobných údajov, sú používané v prospech občanov. Konečné zhodnotenie však ponechávame na občanov samotných. Za tým účelom bude našim cieľom sprístupnenie správy o stave ochrany osobných údajov čo najširšej verejnosti.

ERNEST VALKO, advokát

ÚLOHA PRÁVA V PRÁCI REDAKCIE A MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE MEDZI REDAKCIOU A ADVOKÁTOM

Významnú sociálnu a právnu dimenziu nadobúda v modernej informačnej spoločnosti rozpor medzi právom na informácie, zaručeným v čl. 26 ods. 1 Ústavy SR (č. 460/1992 Zb., ďalej len Ústava) a právom na ochranu osobnosti. Záujmy jednotlivca a verejnosti sa dostávajú do rozporu. Verejnosť pritom najčastejšie zastupujú hromadné informačné prostriedky, ktoré majú za úlohu presadzovať moc verejnej mienky. Z tohto rozporu vzniká závažná záujmová kolízia, ktorá je príčinou ostrých sporov v teórii aj v praxi.

Občianskoprávna úprava

Hmotnoprávny aspekt

Článok 19 ods. 1 Ústavy znie :

„Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena“.

Základnou občianskoprávnou normou, ktorá upravuje ochranu osobnosti je § 11 Občianskeho zákonníka (zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov, ďalej aj OZ).

V zmysle citovaného ustanovenia **fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti**, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.

Vznik občianskoprávnej zodpovednosti

K vzniku občianskoprávnej zodpovednosti podľa citovaných ustanovení musia byť splnené tieto hmotnoprávne podmienky:

- a) existencia zásahu, ktorý je objektívne spôsobilý vyvolať nemajetkovú ujmu, spočívajúcu buď v porušení alebo len v ohrození osobnosti fyzickej osoby v jej fyzickej a morálnej jednote (integrite),
- b) neoprávnenosť (protiprávnosť) tohto zásahu,
- c) existencia príčinnej súvislosti medzi a) a b).

Ad a) Na vznik občianskoprávnej zodpovednosti podľa § 13 OZ postačí, ak ide o zásah, ktorý je objektívne spôsobilý vyvolať ujmu, ktorá spočíva už aj v samotnom ohrození osobnosti fyzickej osoby (R 103/67; Zborník IV., str.453). Vyžaduje sa, aby zásah do cti a dôstojnosti fyzickej osoby bol v konkrétnom prípade objektívne spôsobilý ohroziť jej česť a dôstojnosť napr. ako politika, sudcu, podnikateľa, zamestnanca, ale aj ako rodiča, atď. v tom zmysle, že vzniká konkrétne nebezpečenstvo zníženia vážnosti jej postavenia u spoluobčanov a tým aj nebezpečenstvo nepriaznivého ovplyvnenia jeho uplatnenia v spoločnosti. Nie je však nutné, aby v týchto prípadoch k zníženiu vážnosti postihnutej fyzickej osoby v spoločnosti, t.j. k vzniku ujmy skutočne došlo.

Ad b) Občianskoprávna ochrana osobnosti fyzickej osoby podľa § 13 OZ prichádza do úvahy len pri tých zásahoch do osobnosti fyzickej osoby, ktoré je možné kvalifikovať ako neoprávnené (protiprávne). Neoprávneným zásahom do osobnosti fyzickej osoby, je napr. prípad, keď fyzická alebo právnická osoba rozširuje o inej fyzickej osobe nepravdivé tvrdenia (napr. nepravdivé znižujúce tvrdenia o mravnom profile občana, o jeho vlastnostiach, zmyšľaní, správaní, pracovnej morálke a pod.) alebo pravdu skresľujúce skutočnosti.

Je potrebné uviesť, že k porušeniu práva na česť môže dôjsť aj skutkovými tvrdeniami, ktoré samé o sebe sú pravdivé. Tak tomu bude najmä vtedy, ak pravdivé tvrdenia sú uvedené takou formou, alebo v takých súvislostiach, alebo za takých okolností, že objektívne vyvolávajú dojem pravdu skresľujúci, čím pôsobia difamačne. Rovnaký záver je nutné zastávať aj v prípadoch, keď z okolností, za ktorých k uvedeniu takýchto pravdivých difamujúcich tvrdení došlo, vyplýva, že subjekt práva má oprávnený záujem na tom, aby takéto tvrdenia neboli uvádzané a kde tento záujem prevažuje záujem konajúceho na ich uvedení.

Pre difamujúcu povahu určitého tvrdenia sa nevyžaduje, aby bolo všeobecne v určitej spoločnosti chápané ako difamujúce. Stačí, ak tvrdenie môže mať taký účinok len u určitej skupiny ľudí, ktorá tvorí okolitý svet postihnutého. Či je určité tvrdenie difamujúce, je nutné posúdiť nielen podľa použitých výrazov a formulácií, ale podľa celkového dojmu s prihliadnutím ku všetkým súvislostiam a okolnostiam, za ktorých k tvrdeniu došlo (Švestka, Jehlička, Pavlík, Plecítý, Knap: Ochrana osobnosti, Linde Praha, a.s., 1996, str.266).

Záverom tohto bodu treba uviesť, že súdna prax ako aj právna teória zhodne pre procesnú stránku prípadov uplatňovania práva na ochranu osobnosti podľa § 13 OZ konštatujú, že dôkazné bremeno je na strane odporcu. To znamená, že odporca musí dokázať, že jeho tvrdenie týkajúce sa navrhovateľa je pravdivé. Ak sa v procese

pravdivosť tvrdení nedokáže, znamená to, že platí opak, teda, že ide o tvrdenie nepravdivé a tým o neoprávnený zásah do práv na ochranu osobnosti navrhovateľa.

Ad c) Ďalšou podmienkou vzniku občianskoprávnej zodpovednosti za neoprávnený zásah do osobnostných práv fyzickej osoby je príčinná súvislosť (kauzálny nexus) medzi neoprávneným zásahom do osobnosti fyzickej osoby objektívne spôsobilým vyvolať nemajetkovú ujmu, spočívajúcu buď v porušení či už len v ohrození osobnosti fyzickej osoby a vznikom tejto nemajetkovej ujmy.

Fyzická alebo právnická osoba môže byť zodpovedná za nemajetkovú ujmu na osobnosti inej fyzickej osobe iba v prípade, ak neoprávnený zásah skutočne spôsobila.

Zodpovednosť za neoprávnený zásah do práva fyzickej osoby na ochranu jej osobnosti je založený na objektívnom princípe. Na strane pôvodcu neoprávneného zásahu sa nevyžaduje existencia subjektívneho predpokladu vo forme zavinenia, či už úmyslu (priameho alebo nepriameho) alebo nedbanlivosti (vedomej alebo nevedomej). Z toho dôvodu nie je právne relevantné, či si bol pôvodca vedomý neoprávnenosti svojho zásahu, ktorý **napr. spočíval v skreslenosti tvrdení o určitej fyzickej osobe**, ak sa z akýchkoľvek príčin spoliehal na pravdivosť a serióznosť preberaných tvrdení, ktoré však v skutočnosti pravdivé a seriózne neboli, alebo vyjadrené inak, nedbanlivo (ľahkomyselne) preberal určité tvrdenia a ďalej ich rozširoval. Sankcie podľa § 13 OZ nemôžu byť vylúčené dôkazom tzv. ospravedlňujúceho omylu (napr. dôkazom, že pôvodca neoprávneného zásahu do osobnosti fyzickej osoby konal v dobrej viere, t.j., že podľa okolností konkrétneho prípadu mohol nepravdivé difamujúce skutkové tvrdenia, ktoré uviedol o inej fyzickej osobe považovať za pravdivé). Dobrá viera (osobné presvedčenie) nevylučuje neoprávnenosť (protiprávnosť) zásahu ako objektívne existujúceho faktu. Ujma, ktorá vznikla na osobnosti poškodenej fyzickej osoby, je totiž pre túto fyzickú osobu rovnako závažná.

Povinné subjekty osobnostného práva

Subjektom neoprávneného zásahu do osobnosti fyzickej osoby môžu mať fyzické a právnické osoby.

Ak bol napr. autor článku, režisér alebo redaktor televíznej relácie zamestnancom právnickej osoby, je zásah spôsobený právnickou osobou, ak tento zamestnanec konal v rámci plnenia úloh svojho zamestnávateľa. Ak však autor článku (režisér,

redaktor) nie je zamestnancom dotknutej právnickej osoby, možno sa domáhať ochrany priamo proti tejto fyzickej osobe. Súdna prax na Slovensku dokumentuje, že žalobca sa v prevažnej väčšine týchto prípadov domáha ochrany svojho práva proti obidvom subjektom zároveň, t.j. aj proti hromadnému informačnému prostriedku, aj proti autorovi znevažujúceho diela.

Problém môže vzniknúť, ak k zásahu do osobnostných práv fyzickej osoby príde sprostredkovane - výkladom niekoho ďalšieho. Na Slovensku už existuje precedens aj v tejto oblasti. V spore na ochranu cti sa žalobca domáhal ochrany osobnostných práv porušených týmto tvrdením o svojej fašistickej minulosti na základe argumentu, „že tvrdenie o fašistickej minulosti kohokoľvek treba v demokratickej spoločnosti považovať za také, ktoré je spôsobilé znevážiť česť a ľudskú dôstojnosť každého občana“. K spojeniu osoby žalobcu s napadnutým tvrdením došlo totiž sprostredkovane, výkladom novinárov z inej tlače, než bol hromadný informačný prostriedok, ktorý pôvodný príspevok uverejnil. Názor Najvyššieho súdu v tejto kauze, že: Tento výklad bol publikovaný a objektívne mohol zasiahnuť do osobnosti navrhovateľa, však bol spochybnený žalovaným v rámci mimoriadneho opravného prostriedku argumentáciou, že zodpovednosť za porušenie osobnostných práv v takomto prípade majú znášať autori výkladu. V opačnom prípade absentuje príčinná súvislosť medzi oprávneným zásahom a vznikom nemajetkovej ujmy. Ujma totiž v tomto prípade nie je spôsobená neoprávneným zásahom žalovanej osoby, ale prostredníctvom osoby tretej.

Sankcie za porušenie osobnostného práva

Občiansky zákonník zakotvuje triádu prostriedkov občianskoprávnej ochrany pre prípad neoprávneného zásahu do osobnosti fyzickej osoby. Podľa ustanovenia § 13 ods.1 OZ má fyzická osoba právo (najmä) domáhať sa, aby:

- a) sa upustilo od neoprávnených zásahov do práva na ochranu jej osobnosti,
- b) sa odstránili následky týchto zásahov,
- c) jej bolo dané primerané zadosťučinenie.

Tieto prostriedky občianskoprávnej ochrany osobnosti je možné v prípade splnenia zákonných podmienok v konkrétnom prípade použiť buď samostatne, alebo je možné kumulovať ich.

V procesnoprávnej rovine nadobúdajú podobu týchto občianskoprávnych žalôb:

- ad a) – žaloba zdržovacia – negatívna,
- ad b) – žaloba odstraňovacia,
- ad c) – žaloba satisfakčná.

Ad a): Nevyhnutnou podmienkou úspešnej žaloby na upustenie od neoprávneného zásahu je, aby neoprávnený zásah doteraz trval, resp. aby pokračoval, alebo aby existovalo konkrétne nebezpečenstvo jeho opakovania v budúcnosti. Negatívna žaloba preto nie je opodstatnená v prípadoch, kde bol neoprávnený zásah už dokončený, resp., kde neexistuje reálne nebezpečenstvo jeho opakovania v budúcnosti. V prípade vyhovenia tomuto typu žaloby môže dotknutá fyzická osoba viesť proti ďalšiemu neoprávnenému zásahu exekúciu (výkon rozhodnutia). Pri exekúcii súdneho rozhodnutia, môže súd, resp. exekútor, pri nesplnení právoplatne uložennej povinnosti, spočívajúcej v zdržaní sa ďalších neoprávnených zásahov, uložiť povinnému subjektu pokutu podľa § 351 ods.1 Občianskeho súdneho poriadku (§ 192 ods. 1 Exekučného poriadku) až do úhrnej sumy 100 000,- Sk. Zaplatením pokuty, ktorá pripadá štátu sa však povinný subjekt neoslobodzuje od splnenia povinnosti, ktorá mu bola uložená súdnym rozhodnutím.

Ad b): V uvedenej situácii sa vyžaduje, aby pôvodca neoprávneného zásahu niečo konkrétne vykonal, a tak obnovil stav, ktorý existoval pred neoprávneným zásahom. Podmienkou v tomto prípade je, aby následky vzniknutého porušenia osobnostných práv ešte trvali (aj keď samotný neoprávnený zásah už skončil) a zároveň aby bolo možné následky vzniknutého porušenia práva fyzickej osoby odstrániť (napr. odstránenie znevažujúcich plagátov z miest, kde boli vystavené).

Ad c): Ak sú v konkrétnom prípade splnené zákonné podmienky pre priznanie primeraného zadosťučinenia, súd nemá právo, ale má povinnosť žalobe o poskytnutie primeraného zadosťučinenia vyhovieť. Na strane fyzickej osoby ide teda o subjektívne právo, resp. nárok na priznanie primeraného zadosťučinenia.

Zadosťučinenie môže spočívať:

- ca) v morálnom plnení (satisfakcia morálna), alebo
- cb) v peňažnom plnení (satisfakcia majetková – v peniazoch).

Ad ca): Forma morálneho zadosťučinenia bude závisieť od objektívneho posúdenia konkrétneho prípadu. Súdny by pri svojej úvahe mali vychádzať jednak z celkovej povahy, ako aj z jednotlivých okolností konkrétneho prípadu (napr. z intenzity, povahy a spôsobu neoprávneného zásahu, z významu a charakteru zasiahnutej hodnoty osobnosti, z trvania a šírky ohlasu vzniknutej nemajetkovej

ujmy pre postavenie a uplatnenie postihnutej fyzickej osoby v spoločnosti atď.). Jednou z bežných foriem morálnej satisfakcie je uverejnenie výroku súdneho rozhodnutia na náklady žalovaného v tlači, rozhlase alebo televízii, resp. prostredníctvom tlačovej agentúry (pôjde väčšinou o ten hromadný informačný prostriedok, v ktorom bol zverejnený znevažujúci výrok).

V súvislosti so zverejnením ospravedlnenia prišla judikatúra z mnohých zahraničných štátov, ako aj Európskeho súdu pre ľudské práva k záveru, že táto forma morálneho zadosťučinenia je v rozpore so slobodou prejavu. Sloboda prejavu totiž nechráni iba „pozitívne právo“ vyjadrené aktívnym konaním, ale aj „negatívne právo“ vyjadrené zdržaním sa konania, t.j. právo mlčať. Aj Ústavný súd SR v odôvodnení svojho rozhodnutia sp. zn. II. ÚS 28/96 konštatoval: „Slobodu prejavu sa človeku umožňuje vysloviť alebo zamlčať svoje pocity, myšlienky alebo názory.“ Povinné ospravedlnenie núti jednotlivca vyjadriť verejne určitý názor, s ktorým nemusí súhlasiť. Nútiť kohokoľvek, aby zverejňoval názory, s ktorými nie je vnútorne stotožnený, je v rozpore so základnými princípmi demokratickej spoločnosti a právneho štátu. Toto konštatovanie samozrejme nebráni priznaniu peňažnej satisfakcie. Dobrovoľné ospravedlnenie zo strany žalovaného pritom môže byť jedným z faktorov pre posudzovanie výšky finančného zadosťučinenia.

Ad cb): Ak by sa primerané zadosťučinenie nezdalo byť postačujúcim najmä preto, že bola v značnej miere znížená dôstojnosť fyzickej osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti, má fyzická osoba v zmysle § 13 ods. 2 OZ tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Možnosť priznať postihnutej fyzickej osobe peňažnú satisfakciu bola do oblasti občianskeho práva novo zavedená zákonom č.87/1990 Zb., ktorý novelizoval Občiansky zákonník. Stalo sa tak z toho dôvodu, že s ohľadom na povahu nemajetkovej ujmy vzniknutej na osobnosti fyzickej osoby v prípadoch vznikajúcich najmä v súvislosti s obnovením plnej slobody tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkov, neexistuje žiadny iný právny prostriedok, za ktorého pomoci by bolo možné túto ujmu primerane, t.j. s ohľadom na všetky okolnosti prípadu zodpovedajúcim spôsobom zmierniť (napr. ospravedlnením). Je potrebné uviesť, že v podmienkach pluralitnej demokracie spojenej so slobodou tlače a hromadných informačných prostriedkov môže nemajetková ujma postihnúť dôstojnosť a vážnosť dotknutej fyzickej osoby v spoločnosti niekedy vážnejšie a citelnejšie ako majetková ujma.

Poskytnutie peňažnej satisfakcie teda prichádza do úvahy iba v prípade, ak by morálna satisfakcia nepredstavovala primerané zmiernenie nemajetkovej ujmy na osobnosti fyzickej osoby. V niektorých prípadoch závažného zásahu do osobnostného práva je jediným účinným prostriedkom iba zadosťučinenie vo

finančnej forme. V takomto prípade určí výšku náhrady s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej ujmy a na okolnosti, za ktorých k porušeniu práva došlo, súd. Súd je však v týchto prípadoch viazaný žalobným návrhom do tej miery, že nemôže priznať vyššiu finančnú čiastku než požaduje žalobca.

Priznanie peňažnej satisfakcie je možné iba v prípade kumulatívneho splnenia týchto podmienok:

1. Morálne zadosťučinenie je v konkrétnom prípade nepostačujúce. Inými slovami, vzniknutú ujmu nie je možné primerane zmierniť prostredníctvom žiadnej formy morálnej satisfakcie. Súd musí mať vždy preukázané, že sú tu okolnosti preukazujúce, že v konkrétnom prípade nestačí zadosťučinenie podľa § 13 ods.1 OZ, najmä z hľadiska intenzity, trvania a rozsahu nepriaznivých následkov vzniknutých žalobcovi vzhľadom na jeho postavenie v rodine a spoločnosti.

V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že nič nebráni tomu, aby súd v konkrétnom prípade priznal žalobcovi kumulatívne obidve formy zadosťučinenia, t.j. morálne zadosťučinenie a rovnako aj peňažné zadosťučinenie. Bude tomu tak tam, kde až ich spojením a vzájomným doplnením bude s ohľadom na okolnosti konkrétneho prípadu možné primerane, t.j. zodpovedajúcim spôsobom zmierniť vzniknutú nemajetkovú ujmu na osobnosti fyzickej osoby.

2. Neoprávneným zásahom došlo k zníženiu dôstojnosti fyzickej osoby alebo jej vážnosti v spoločnosti v značnej miere. Ide o podmienku, ktorá je pre priznanie zadosťučinenia v peniazoch len pravidelná. Zo znenia § 13 ods. 2 OZ („najmä preto“) je nutné dovodiť, že súdu nebráni nič v tom, aby v konkrétnom prípade pri svojej úvahe o priznaní zadosťučinenia v peniazoch prihliadol aj k iným aspektom konkrétneho prípadu.

Súdna prax potvrdzuje, že ujma spočívajúca v znížení dôstojnosti alebo vážnosti fyzickej osoby v značnej miere, vzniká väčšinou v dôsledku neoprávnených zásahov uskutočnených v hromadných informačných prostriedkoch. Tento kvalifikovaný následok neoprávneného zásahu do osobnosti fyzickej osoby je možné všeobecne vymedziť tak, že ide o nemajetkovú ujmu vzniknutú fyzickej osobe, ktorú táto fyzická osoba vzhľadom k povahe, intenzite, opakovaniu, trvaniu a šírke okruhu pôsobenia nepriaznivého následku spočívajúceho v znížení jej dôstojnosti alebo vážnosti v spoločnosti (najmä v rodine, v mieste bydliska, na pracovisku, v odbornom svete, v podnikateľských kruhoch, v politickom alebo inom verejnom živote, jednoducho v ktorejkoľvek sfére jej životného uplatnenia) pociťuje a prežíva ako závažnú. Pociťovanie a prežívanie tejto nemajetkovej ujmy je treba vždy

hodnotiť objektívne s prihliadnutím ku konkrétnej situácii, za ktorej k neoprávnenému zásahu došlo ako aj k postihnutej fyzickej osobe, najmä k jej veku a postaveniu. To znamená, že o zníženie dôstojnosti postihnutej fyzickej osoby alebo jej vážnosti v spoločnosti v značnej miere pôjde len tam, kde za konkrétnej situácie, za ktorej k neoprávnenému zásahu do osobnosti fyzickej osoby došlo, ako aj s prihliadnutím k záujmom dotknutej fyzickej osoby je možné spoľahlivo vyvodiť, že by vzniknutú nemajetkovú ujmu vzhľadom k jej intenzite, rozsahu a trvaniu vedúcemu k zníženiu jej dôstojnosti alebo vážnosti v spoločnosti, pociťoval ako závažnú každý, nachádzajúci sa na mieste a v postavení postihnutej fyzickej osoby.

V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že použitie kritiky v tlači vo forme ironizovania, odsudzovania a zavrhovania konania alebo činnosti fyzickej osoby, opierajúce sa o okolnosti, o ktorých je oznamovaný nepravdivý údaj, predstavuje spravidla citeľný neoprávnený zásah do osobnosti fyzickej osoby; pôjde o značnú intenzitu tohoto zásahu, ktorá bude mať obvykle nepriaznivý dôsledok pre postihnutú osobu v jej postavení v rodine a v spoločnosti.

Ak súd dospeje na základe zistených tvrdení k záveru, že v konkrétnom prípade k zníženiu dôstojnosti resp. vážnosti fyzickej osoby v spoločnosti skutočne došlo, a to v značnej miere, prizná postihnutej fyzickej osobe zadosťučinenie v peniazoch. V tomto prípade teda nestačí len možnosť zníženia dôstojnosti alebo vážnosti fyzickej osoby v značnej miere, ale súdom musí byť vždy zistené, že k takémuto zníženiu skutočne došlo. Dôkazné bremeno spočíva v tejto veci na žalobcovi, ktorý ujmu preukazuje najmä prostredníctvom svedeckých výpovedí svojich spolupracovníkov, rodinných príslušníkov, známych a pod.

V tejto súvislosti vyvstala v súdnej praxi otázka, či sa môžu finančnej satisfakcie domáhať po smrti poškodenej fyzickej osoby ďalšie oprávnené osoby. V zmysle § 15 OZ totiž môže po smrti fyzickej osoby právo na ochranu jej osobnosti uplatňovať jej manžel a deti, a ak ich niet, jej rodičia. Súdna prax celkom jednoznačne zamietla takúto možnosť s poukazaním na základný zmysel peňažnej satisfakcie, ktorým je zmiernenie nemajetkovej ujmy dotknutej fyzickej osoby. Poskytnutie peňažného plnenia niekomu by bolo v rozpore so satisfakčnou funkciou uvedeného práva.

Pokiaľ ide o výšku finančnej satisfakcie, zákon – ktorý sa vyznačuje všeobecnosťou právnej úpravy – nemôže určiť jednotnú výšku plnenia bez ohľadu na okolnosti konkrétneho prípadu. Výška peňažného zadosťučinenia musí byť síce v zmysle zákona primeraná, avšak je predmetom voľnej úvahy súdu. Voľná úvaha súdu však nie je neohraničená. Súd pri svojom rozhodovaní totiž musí vychádzať z dvoch kritérií:

- zo závažnosti vzniknutej nemajetkovej ujmy,
- z okolností, za ktorých k neoprávnenému zásahu do osobnosti fyzickej osoby došlo

Vo všeobecnosti platí zásada, že čím závažnejšia je ujma, čo do svojej intenzity, rozsahu, trvania a šírky ohlasu na verejnosti, tým vyššia by mala byť aj výška zadosťučinenia v peniazoch. V konkrétnych prípadoch preto súd prihliadal napr. k skutočnosti, že zásah do osobnostných práv sa uskutočnil prostredníctvom denníka, ktorý vychádza v značnom náklade, že článok bol uverejnený na titulnej strane, alebo vo vzťahu k osobnosti poškodeného prihliadol k tomu, že dôchodca, takže u neho neprichádza do úvahy ujma v oblasti pracovných vzťahov spočívajúca v znížení jeho vážnosti na pracovisku.

Druhé kritérium je stanovené so zrejším cieľom, aby pri určovaní konečnej výšky zadosťučinenia v peniazoch bolo možné v rámci sudcovského uváženia a v súlade s požiadavkou spravodlivosti pružne prihliadnuť ku všetkým okolnostiam, za ktorých k neoprávnenému zásahu do osobnosti fyzickej osoby došlo.

Podľa názoru právnej teórie a praxe pri úvahe o určení výšky peňažného zadosťučinenia súd prihliadne aj k tomu, či pôvodca neoprávneného zásahu zasiahol do osobnosti fyzickej osoby z neobstarlivosťi (ľahkovážnosti) alebo či mu je možné na neoprávnenom zásahu a vzniknutom závažnom nepriaznivom následku pripočítat úmysel, popr. dokonca zlý úmysel a pohnútku (napr. škandalizovať a ohovoriť určitú osobu);(rozsudok Najvyššieho súdu č.k. 1 C do 1/93 z 30.11.1993).

Naproti tomu k majetkovým pomerom ani pôvodcu neoprávneného zásahu, ani fyzickej osoby týmto zásahom dotknutej by súd prihliadať nemal. Možnosť použitia znaleckého posudku na účely kvantifikácie finančnej satisfakcie je z dôvodu spôsobenia nemajetkovej ujmy vylúčené.

Slovenská judikatúra je v priznávaní peňažnej satisfakcie značne konzervatívna. Doposiaľ nebolo právoplatným rozsudkom priznaných žalobcovi viac ako 500 000,- Sk. V mnohých zahraničných krajinách sú pritom sumy finančnej satisfakcie často niekoľkonásobne vyššie. Takýto vývoj judikatúry v niektorých štátoch bol zapríčinený výstrelkami určitej časti najmä bulvárnych médií, ktoré prekračujú rámec oprávneného záujmu verejnosti o informácie a pri verejne činných osobách dávajú prednosť senzáciám. Na základe tejto doktríny boli v niektorých sporoch o ochranu osobnosti žalobcom priznané astronomické čiastky. Na Slovensku však takýto postup nemá podporu ani v zákonomnom texte a doposiaľ ani v súdnej praxi.

Na opačnom póle požadovanej výšky náhrady nemajetkovej ujmy sa vyskytujú aj prípady, kedy žalobca požaduje ako primerané zadosťučinenie iba symbolickú peňažnú čiastku (napr. 1,- Sk). Cieľom postihnutej osoby v týchto prípadoch je dosiahnutie autoritatívneho súdneho rozhodnutia o neoprávnenosti zásahu a priznanie zadosťučinenia. Fakticky však ide viac o morálnu než finančnú satisfakciu.

Majetková ujma

Ak neoprávneným zásahom do práva fyzickej osoby vznikla tejto osobe okrem nemajetkovej ujmy aj škoda, t.j. majetková ujma vyčíslená v peniazoch, má postihnutá fyzická osoba popri nárokoch podľa § 13 OZ aj nárok na náhradu takto vzniknutej škody (§ 16 OZ). Náhrada škody sa pritom neznižuje o vyplatené peňažné zadosťučinenie za nemajetkovú ujmu. Zodpovednosť toho, kto neoprávnené zasiahol do práva na ochranu osobnosti fyzickej osoby nie je však v prípade škody založená na objektívnom princípe predpokladaného zavinenia, a to vo forme úmyslu alebo nedbanlivosti. Zavinenie vo forme nedbanlivosti sa pritom predpokladá. Škoda vo forme majetkovej ujmy môže vzniknúť napr. v prípade, ak by neoprávneným zásahom do osobnosti podnikateľa – fyzickej osoby bola tomuto podnikateľovi spôsobená škoda, konkrétne vo forme ušlého zisku. Úprava takto vzniknutej škody sa riadi všeobecnými ustanoveniami Občianskeho zákonníka o zodpovednosti za škodu.

Vybrané problémy občianskoprávnej úpravy

Hodnotiace úsudky (kritika) a satira

Sloboda prejavu zakotvená v čl. 26 Ústavy, zaručuje každému právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom. Súčasťou slobodného vyjadrovania názorov je nepochybne aj kritika skutkov alebo názorov iných osôb. Kritika ako súčasť slobody prejavu zostáva významným nástrojom miery a kvality demokracie v spoločnosti. Výkon práva kritiky predstavuje dôležitý predpoklad pre konfrontáciu názorov, bez ktorej by nemohla existovať žiadna pluralitná demokratická spoločnosť.

Na rozdiel od skutkových tvrdení, ktoré majú objektívnu povahu a je možné ich objektívne verifikovať, majú hodnotiace úsudky vždy subjektívny charakter. Hodnotiace úsudky totiž vyjadrujú názory svojich autorov. Preto neexistuje a ani nemôže existovať kritika objektívna, ale iba kritika vecná alebo nevecná. Z pohľadu ochrany osobnostných práv je potrebné rozlišovať medzi kritikou prípustnou

a kritikou, ktorá môže tvoriť podstatu neoprávneného porušenia práva na česť a dôstojnosť. Prípustná kritika musí vykazovať znaky vecnosti a konkrétosti a musí byť obsahovo a formálne primeraná. Požiadavka vecnosti vyžaduje, aby kritika vychádzala z pravdivých skutočností ako premís pre hodnotiaci úsudok. Ak sa vychádza z nepravdivých premís, ktorých výsledkom je znevažujúci hodnotiaci úsudok, je potrebné takúto kritiku kvalifikovať ako neprípustnú. Z rovnakého dôvodu nie je samozrejme prípustnou ani kritika, ktorá nemá základ v žiadnom skutkovom podklade. Požiadavka konkrétosti je splnená vtedy, ak kritika vychádza z konkrétne uvedených skutočností. Kritika by sa teda mala vyvarovať výlučne všeobecných súdov, ktoré nie sú podporené konkrétnymi argumentmi. Súdna prax z uvedených dôvodov prišla k záveru, že je neprípustné, ak je kritika, ironizovanie alebo odsudzovanie určitej fyzickej osoby založené na nepravdivých údajoch.

Kritika musí byť zároveň svojou formou primeraná. Do občianskej cti fyzickej osoby možno neoprávnené zasiahnuť nielen zverejnením difamujúcich skutkových tvrdení týkajúcich sa fyzickej osoby, ale tiež publikovaním neprípustných hodnotiacich úsudkov o tejto osobe. Ak sú v kritike za účelom charakteristiky určitých javov a osôb použité výrazy, ktorých miera expresivity je v značnom nepomere k cieľu kritiky (tento cieľ by bolo možné dosiahnuť i bez takýchto výrazov) a z ktorých vyplýva úmysel kritizovanú osobu uraziť, ide o kritiku neprimeranú, ktorá je spôsobilá zasiahnuť do práva na ochranu osobnosti fyzickej osoby (niekedy sa hovorí o tzv. intenzívnom excese). O extenzívny exces z hraníc primeranej kritiky ide v prípade kritiky, ktorej hodnotiace úsudky nemajú s ohľadom na pravidlá logického myslenia oporu v uvádzaných skutočnostiach (Rozsudok Krajského súdu v Ostrave zo dňa 15.01.1996, spisová značka 23C 96/95, publikovaný v Právni rozhledy č. 4/1996, str. 177 až 179). V týchto prípadoch totiž cieľom kritiky nie je poukázanie na konkrétny problém verejného záujmu, ale zneváženie konkrétnej osoby. Formu kritiky nie je možné posudzovať izolovane, z hľadiska primeranosti kritiky je nevyhnutné skúmať proporcie medzi formálnymi vyjadreniami, tvoriacich obsah kritiky s cieľom kritiky. Niekedy je totiž na dosiahnutie účelu kritiky potrebné použiť aj relatívne „ostrejšie výrazy“, ktoré by mohli byť za iných okolností považované za urážlivé. Svoje opodstatnenie môže mať veľmi často aj emocionálny náboj kritiky.

Právny záver o tom, kedy je potrebné určitú kritiku kvalifikovať ako neprípustnú, bude vždy spočívať na povahe a okolnosti každého konkrétneho prípadu. Ak však kritika prekročí medze prípustnosti, pôjde o ďalšiu formu neoprávneného zásahu do osobnosti fyzickej osoby spojenú s možnými občianskoprávnymi sankciami.

V prípade kritiky ide o zodpovednosť objektívnu a absolútnu, t.j. o zodpovednosť bez ohľadu na zavinenie a ďalej bez možnosti liberácie.

Na rozdiel od Slovenska je vo väčšine západných demokracií takto striktné formulovaná objektívna zodpovednosť zmierená v prospech tlače. Tlačí sa tým poskytuje zvýšená ochrana - predpokladom vzniku zodpovednosti je nielen nepravdivosť uverejnenej správy, ale aj zavinenie (prinajmenej vo forme vedomej nedbanlivosti).

Ďalším problematickým okruhom sú prípady použitia satiry, resp. zosmiešňovania či ironizovania určitých javov, ktoré sú väčšinou spojené s konkrétnymi osobami. Rozdiel oproti ostatným formám kritiky však spočíva v tom, že satira pracuje na rozdiel od iných žánrov s podstatne vyšším stupňom nadnesenia. Cieľ, ktorý satira sleduje, musí byť zo strany obsahovej ale aj formálnej (napr. grafické znázornenie) sprostredkovaný tak, aby priemernému, rozumne zmysľajúcemu čitateľovi bolo jasné a zrozumiteľné, že ide o niečo vymyslené a humorné – teda, že nejde o vážne mienenú a reálnu informáciu. Ak je teda možné v konkrétnom prípade prísť k záveru, že priemerný, rozumne uvažujúci človek musel rozoznať, že v danom prípade ide o niečo vymysleného a humorného, neprichádza do úvahy možnosť neoprávneného zásahu, a tým aj použitia občianskoprávných sankcií. Ochrana osobnosti vo vzťahu k uplatneniu slobody prejavu v humornej alebo nevážnej forme je preto vo viacerých krajinách upravená špeciálnym právnym režimom.

Osoby verejného záujmu

V praxi väčšiny západných demokracií sa právo na ochranu osobnosti vo vzťahu k osobám verejného záujmu aplikuje v modifikovanej forme. Koncipuje sa tu výnimka zo všeobecnej zásady, že pri strete medzi právom na ochranu osobnosti a právom na informácie má právo na ochranu osobnosti zásadne prednosť.

Osobnosťami verejného záujmu sa vo všeobecnosti rozumejú osoby, ktoré sú verejné činné a na verejnosti pôsobia vo sfére politiky, hospodárstva, kultúry, športu a pod., ako aj osoby, ktoré na seba iným spôsobom upozorňujú širokú verejnosť. Fyzická osoba, ktorá vstupuje do verejného života, totiž musí počítať s verejnou kritikou a jej dôsledkami.

Z pohľadu slovenskej súdnej praxe je významnou judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva. Z ustálenej súdnej praxe tohto justičného orgánu vyplýva nižšia ochrana politicky činných osôb, keďže sa vedome vystavujú kontrole každého svojho slova a činu zo strany novinárov aj širokej verejnosti. Článok 10 ods. 2 Európskeho Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd poskytuje síce ochranu aj politikom, ale v týchto prípadoch musí požiadavka ochrany vyvažovať záujmy slobodnej diskusie o politických otázkach. Použitie ostrejších formulácií v slobodnej

diskusii o politických otázkach môže byť prostriedkom, ako vyjadriť nesúhlas s určitým názorom či správaním a malo by sa sankcionovať len v prípade, ak sú použité výrazy celkom neúmerne legitímnemu cieľu kritiky. Hranice prijateľnej kritiky sú preto širšie pri politických osobnostiach než pri súkromných osobách.

V slovenskej judikatúre nachádza toto rozšírenie svoje miesto zatiaľ iba veľmi pozvoľne. Napriek tomu v niektorých rozhodnutiach Najvyššieho súdu z posledných rokov je možné nájsť snahu diferencovať poskytovanie ochrany „súkromným fyzickým osobám“ a fyzickým osobám verejne činným, najmä tým, ktoré dobrovoľne prijali verejnú funkciu.

Dôkazné bremeno

Okolnosťou značného významu je určenie subjektu, ktorý znáša v spore o ochranu osobnosti dôkazné bremeno. Stanovisko súdnej praxe je doposiaľ jednoznačné. Slovenská judikatúra prišla k záveru, že z princípu objektívnej zodpovednosti spojenej so zásahom do všeobecného osobnostného práva vyplýva aj povinnosť odporcu znášať dôkazné bremeno. Ten teda musí dokázať, že jeho tvrdenie týkajúce sa navrhovateľa je pravdivé, resp. netýka sa jeho intímnej sféry a teda nie je protiprávnym zásahom do jeho osobnostného práva.

V právnej teórii sa však vyskytol aj opačný názor, ktorý na základe diskusií s autorom (E.V.) veľmi precízne formuloval prof. Holländer. Uvedený názor argumentoval chybnou praxou súdov najmä s poukazaním na znenie § 13 OZ, ako aj na odlišnú súdnu prax v prípade ochrany iného absolútneho práva. To, čo je v procese predmetom dokazovania, totiž vymedzuje zákon. Podľa § 13 ods. 1 OZ to v sporoch o ochranu osobnosti nie je „oprávnenosť“, ale „neoprávnenosť“ zásahov do osobnostného práva. Zo zákonnej dikcie by preto vyplývala povinnosť dokazovať „neoprávnenosť“, čo by malo za následok dramatickú zmenu procesnej situácie v prospech odporcu. Pre tento záver možno navyše nájsť podporu v Občianskom zákonníku aj na inom mieste. Podobne ako právo na ochranu osobnosti je aj vlastnícke právo absolútne (pôsobí proti všetkým, na rozdiel napr. od práva zo záväzkového vzťahu, ktoré pôsobí iba proti druhej zmluvnej strane). Podľa § 126 ods. 1 OZ má vlastník „právo na ochranu proti tomu, kto neoprávnenne zasahuje do jeho vlastníckeho práva“. Gramatická podobnosť zákonného textu je zrejmá. Podľa ustálenej súdnej praxe vlastnícka žaloba na vydanie veci môže mať úspech len vtedy, ak žalobca preukáže svoje vlastnícke právo, ako aj skutočnosť, že žalovaný mu vec zadržuje neprávom. Dôkazné bremeno v prípade jedného absolútneho práva (vlastníckeho) je teda na strane žalobcu, avšak v prípade iného absolútneho práva (na ochranu osobnosti) na strane žalovaného. V prvom prípade je predmet dokazovania

totožný s textom zákonného ustanovenia, kým v druhom prípade je predmet zmenený súdnou praxou na opak.

Vo viacerých krajinách anglo-amerického právneho systému (najmä v USA) zaťažuje dôkazné bremeno v sporoch, kde na strane žalovaného vystupuje tlač, žalobcu.

Najvyšší súd SR pôvodne jednoznačne odmietol návrh na prenos dôkazného bremena medzi navrhovateľa a odporcu. Takisto nesúhlasil s použitím analógie s ochranou vlastníckeho práva, pretože právo na ochranu osobnosti (právny vzťah medzi subjektmi práva) a vlastnícke právo (právny vzťah subjektu a objektu) sú svojou povahou odlišné.

Postupne sa však súdna judikatúra na Slovensku prikláňa k potrebe rozdelenia dôkazného bremena medzi navrhovateľa a odporcu.

Konanie vo veciach ochrany osobnosti

V roku 1995 schválila Národná rada SR novelu Občianskeho súdneho poriadku (zákon č. 232/1995 Z.z.), ktorá zaviedla v § 200 i) osobitné konanie vo veciach ochrany osobnosti. Touto novelou bol na konanie vo veciach ochrany osobnosti ako miestne príslušný súd určený súd, v obvode ktorého má bydlisko žalobca. Novela tiež zakotvila určité procesné lehoty pre konanie vo veci samej (30 dní od podania žaloby), ako aj pre meritórne rozhodnutie (1 rok od podania žaloby). Podľa ods. 3 cit. ustanovenia mal žalovaný povinnosť sa do 30 dní od doručenia žaloby k nej vyjadriť a navrhnúť súdu prípadný dôkaz pravdy. Ak to žalovaný neurobil, vznikla súdu povinnosť vychádzať pri rozhodovaní o žalobe z tvrdení žalobcu uvedených v žalobe. Účelom novely bola snaha urýchliť konanie vo veciach ochrany osobnosti a znevýhodniť procesné postavenie žalovaného – vo veľkej časti prípadov hromadného informačného prostriedku. Je však potrebné podotknúť, že samotný dôkaz pravdy (exceptio veritatis) sa aplikoval v súdnej praxi aj pred schválením citovanej novely.

Novela Občianskeho súdneho poriadku (ďalej OSP) bola predmetom odbornej kritiky najmä z toho dôvodu, že ukladala súdu povinnosť vychádzať z tvrdení žalobcu uvedených v žalobe bez toho, aby súdu dávala možnosť úvahy nad spornosťou v žalobe uvedených skutočností. Okrem odbornej kritiky sa novela OSP stala aj predmetom konania o súlade s Ústavou na Ústavnom súde SR. Ústavný súd prišiel k záveru, že ustanovenie § 200 i) ods. 3 OSP sa tým, že uprelo žalovanému právo o vynesení prvostupňového rozhodnutia navrhovať dôkazy a vyjadriť sa ku všetkým

vykonávaným dôkazom, dostalo do rozporu so zásadou rovnosti účastníkov konania vyjadrenou v čl. 47 ods. 3 Ústavy.

Predbežné opatrenia

V sporoch o ochranu osobnosti, ak je potrebné, aby boli dočasne upravené pomery medzi žalobcom a žalovaným, môže súd v zmysle § 74 ods. 1 OSP vydať predbežné opatrenie. Podľa § 76 ods. 1 písm. f) OSP môže byť žalovanému (hromadnému informačnému prostriedku) uložené v rámci predbežného opatrenia, aby niečo vykonal, niečo sa zdržal alebo niečo znášal. Čo sa týka hromadných informačných prostriedkov je však rozhodovanie súdu o obsahu predbežného opatrenia obmedzené slobodou prejavu tohto média a jeho redaktorov. Inými slovami, predbežné opatrenie nesmie neprípustným spôsobom zasiahnuť do ústavou garantovanej slobody prejavu. Do úvahy síce prichádza také predbežné opatrenie, ktorým sa zakazuje zverejňovať určité informácie o určitej fyzickej osobe, avšak v rámci presne vymedzených hraníc. Súdna prax uznala za neprípustné domáhať sa takého návrhu na vydanie predbežného opatrenia, aby bol hromadný informačný prostriedok povinný zdržať sa zverejňovania akýchkoľvek komentárov a informácií týkajúcich sa dotknutej fyzickej osoby, s výnimkou správ prevzatých od tlačových agentúr. Predbežné opatrenie totiž nie je rozhodnutím vo veci samej a nevychádza z porovnávania názorov sporových strán. Vo väčšine prípadov súd rozhoduje na základe tvrdenia žalobcu. Ak teda dotknutá fyzická osoba navrhuje vydanie predbežného opatrenia proti hromadnému informačnému prostriedku, súd musí podľa okolností prípadu starostlivo zvážiť, či by v danom prípade navrhované predbežné opatrenie neznamenalo neprípustné obmedzenie slobody prejavu.

PAVOL BLAHUŠIAK, advokát

OCHRANA OSOBNOSTI - MANUÁL PRE NOVINÁROV

Ochrana osobnosti sa zaoberá ochranou tých prvkov osoby človeka, ktoré sú s ním najviac spojené a ktoré ovplyvňujú jeho postavenie v spoločnosti a celkový jeho vývoj a rast. Právne normy nie vždy chránia rovnaké zložky osobnosti. Najčastejšie chránenými sú dôstojnosť, česť, meno, povest a vážnosť občana. Nachádzame však aj ochranu súkromia a prejavov osobnej povahy. Vzhľadom na zadanie, s prihliadnutím na širokú problematiku spojenú s ochranou osobnosti, sa tento rozbor zameriava len na ochranu mena, dôstojnosti, cti, povesti a vážnosti človeka, ktoré mohli byť porušené zverejnenými informáciami.

Základným problémom pri ochrane osobnosti proti zásahom spôsobených periodickou tlačou a hromadnými informačnými prostriedkami je boj dvoch základných ľudských práv, a to práva na slobodu prejavu a práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti, vážnosti a na ochranu mena. Obidve práva sú základnými právami. Pre obidve platí, že výkon práva je výkonom práva, len pokiaľ nezasahuje do práv iných. Platí to však len v zjednodušenej forme. Odpoveď, kedy je výkon práva jedného občana už zásahom do práva iného občana sa nedá stanoviť presne a vždy záleží od konkrétneho prípadu, charakterizovaného podmienkami a okolnosťami jemu vlastnými. Okrem slobody prejavu obmedzuje právo na ochranu osobnosti aj právo na informácie. Súdny sú väčšou nútené pri klasifikovaní nároku navrhovateľa na súdnu ochranu, ktorý tvrdí, že jeho právo na česť, meno dôstojnosť atď. boli porušené, riešiť aj otázku, čo je pre spoločnosť dôležitejšie – ochrániť právo jednotlivca, alebo prihliadať na záujmy spoločnosti a jej právo na informácie týkajúce sa verejného života.

Už z povahy spravodajstva vyplýva, že pri ňom nevyhnutne a v značnom rozsahu dochádza k styku s jednotlivými hodnotami všeobecného osobnostného práva. Spravodajstvo predstavuje obhajovanie verejných záujmov len vtedy, ak sa týka vecí verejného záujmu a pokiaľ tomuto oprávnenému záujmu tiež slúži. V rámci žurnalizmu je potrebné rozlišovať dva základné druhy zverejnených informácií, a to fakty a hodnotiace úsudky. Faktami sú overiteľné informácie. Pokiaľ novinár zverejní faktickú informáciu, ktorá sa nezakladá na pravde, vystavuje sa i zamestnávateľa riziku, že uverejnenie nepravdivého údaju zasiahne do práv a oprávnených záujmov inej osoby. Právo na česť, dôstojnosť alebo dobré meno sa najčastejšie porušuje nepravdivými tvrdeniami. Ak hovoríme o skutkových tvrdeniach, novinári často

namietajú, že ak majú spĺňať požiadavky rýchleho poskytovania informácií, nie je často v silách a možnostiach pracovníkov médií zistiť objektívnu pravdivosť všetkých správ. Na základe tejto argumentácie treba považovať za dostatočné, ak bola preverenie informácie venovaná dostatočná starostlivosť, ktorú podľa okolností prípadu bolo možné požadovať. Podľa nášho názoru sú tieto argumenty len pokiaľ ide o trestnoprávne hľadisko, kde založenie zodpovednosti spočíva v zavinení (úmysel alebo nebanlivosť). Občianskoprávna úprava má však za úlohu zabezpečiť nápravu ujmy na dobrej povesti fyzickej osoby.

Pokiaľ však ide o hodnotiace úsudky, tieto nepripúšťajú dôkaz ich správnosti alebo pravdivosti a sú vo väčšej miere chránené slobodou prejavu. Ide najmä o prípady, keď novinár interpretuje faktickú informáciu.

Hranice prípustnej kritiky osôb v politike ako aj v štátnych orgánoch sú omnoho širšie ako hranice kritiky súkromných osôb; činnosť štátnych orgánov má podliehať starostlivej kontrole tak zákonodarnej a súdnej moci, ako aj zo strany tlače, médií a verejnej mienky. Na rozdiel od súkromnej osoby sa politik nevyhnutne a vedome vystavuje pozornej kontrole svojich činov a konaní zo strany novinárov. V dôsledku toho politik musí prejavovať viac tolerancie.

V § 11 Občianskeho zákonníka sa nachádza tzv. generálna klauzula o ochrane osobnosti, ktorá uvádza najtypickejšie zložky a prejavy osobnostnej povahy, ktoré zákon chráni: „**Fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.**“

Zákon nepostihuje akýkoľvek zásah do práva na jednotlivé atribúty osobnosti, ale len zásah, ktorý je neoprávnený a je zároveň spôsobilý privodiť ujmu na právach chránených zákonom.

a) neoprávnenosť zásahu

V zásade neoprávneným zásahom budú nepravdivé tvrdenia prípadne tvrdenia skresľujúce. Nevyučuje to však, aby neoprávneným zásahom bolo aj tvrdenie pravdivé, ktoré sa však týka intímnej sféry občana. Forma zásahu nie je dôležitá. Môže sa jednať o ústne alebo písomné rozširovanie nepravdivých správ dotýkajúcich sa osobnosti občana ako aj rozširovanie pravdivých správ z intímneho či rodinného života proti vôli poškodeného.

b) spôsobilosť zásahu ohroziť či narušiť právo

Súd pri svojom rozhodovaní má vždy za úlohu posudzovať objektívnu spôsobilosť. Prihliada pritom na osobu poškodenú, okolnosti, za ktorých nastal zásah do jej práv, teda objekt aj subjekt zásahu. Súdny vo svojich rozhodnutiach za spôsobilé zásahy často považujú zásahy vykonané celoštátnymi médiami, pretože okruh osôb, ktorý mal možnosť tento zásah vnímať, je najširší. Za nespôsobilé zásahy možno považovať zásahy vykonané len medzi napr. dvoma osobami alebo v prostredí, kde mienka o určitom človeku vykonaným zásahom už nemôže byť nijako znížená.

Pre rozhodnutie o porušení práv občana chránených § 11 Občianskeho zákonníka postačí, aby bola potenciálna možnosť ohrozenia práv fyzickej osoby. Súd nie je povinný skúmať, či skutočne zásah aj spôsobil následky. Toto je povinný skúmať, len pokiaľ sa žalobou uplatňuje aj náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch. Vzhľadom na účel zákona, ktorý zakotvuje ochranu osobnosti, nevyžaduje sa k úspešnému uplatneniu práva na ochranu na súde zavinenie. Jedná sa teda o objektívnu zodpovednosť. V praxi znamená, že novinár sa nemôže zbaviť zodpovednosti tvrdiac, že nebolo jeho úmyslom zasiahnuť do osobnostných práv inej osoby alebo že nevedel o nepravdivosti informácie, ktorú šírila.

Pri sporoch o ochranu osobnosti sa v praxi stretávame i s právnym posúdením zdrojov informácií. Z odôvodnení rozsudkov vyplýva, že z hľadiska ochrany osobnosti je relevantný i pôvod informácie a spôsob jej získania. Ak napríklad novinár získa z neznámeho zdroja ilegálne zaznamenaný telefonický rozhovor alebo dokumenty ukradnuté zo štátnej inštitúcie týkajúce sa nekalej činnosti určitých osôb a následne tieto informácie zverejní, môže byť takéto konanie považované za neprimeraný zásah do osobnostných práv. V takýchto prípadoch teda nie je dôležité, či zverejnená informácia bola pravdivá, ale že informácia bola získaná nezákonným spôsobom. Hoci máme vážnu pochybnosť o ústavnosti takéhoto postupu, nateraz vám odporúčame postupovať v intenciách týchto rozhodnutí.

Pri získavaní a zverejňovaní informácií vám odporúčame, aby ste mali vždy zabezpečený dôkaz, ktorý potvrdí pravdivosť informácie (záznam, fotokópia dokumentu, prítomní svedkovia). Aj keď tento „dôkaz“ nepoužijete priamo vo vysielaní, je vhodné ho mať v zálohe pre prípadné súdne spory o ochranu osobnosti. Občiansky zákonník výslovne ustanovuje, že zvukové záznamy sa môžu bez privolenia fyzickej osoby vyhotoviť alebo použiť pre rozhlasové spravodajstvo. Ani takéto použitie však nesmie byť s oprávnenými záujmami fyzickej osoby. To znamená, že ak takto vyhotovený záznam neobsahuje informácie, ktoré sú spôsobilé ohroziť česť a dobrú povesť dotknutej osoby, možno takýto záznam uverejniť.

Neodporúčame však uverejňovať informácie, ktoré ste získali len sprostredkovane. Možnosť verifikácie takýchto informácií sa tým výrazne znižuje, čím sa naopak zvyšuje možnosť úspechu protistrany v súdnom konaní.

V mediálnej sfére možno pomerne často sledovať pochybnosti novinárov, ktoré sa týkajú prezumpcie neviny a postavenia osôb v trestnom konaní. Podľa Ústavy SR len súdy rozhodujú o vine a treste za trestné činy. Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu. Predstavme si situáciu, že novinár získa podklady a informácie, ktoré podľa jeho úsudku jednoznačne nasvedčujú, že bola naplnená skutková podstata trestného činu. Osobu, o ktorej sa novinár domnieva, že spáchala trestný čin, nemôže novinár označiť za páchatela trestného činu alebo za vinného. V tejto súvislosti odporúčame používanie presného označenia procesného postavenia danej osoby v trestnom konaní (podozrivý, obvinený, obžalovaný a napokon odsúdený). Inými slovami, s osobou, proti ktorej sa vedie trestné konanie, sa s ohľadom na rešpektovanie princípu prezumpcie neviny nesmie až do právoplatnosti odsudzujúceho rozsudku zaobchádzať ako s páchatelom. Až dotedy je potrebné zdržať sa akýchkoľvek novinárskych úvah, ktoré sa dotýkajú viny tejto osoby, keďže vina je vec hodnotenia, ktoré prináleží výlučne súdu.

VLADIMÍR PIROŠÍK, Environmental Lobbying Facility, Bratislava

ZÁKON O SLOBODNOM PRÍSTUPE K INFORMÁCIÁM: ŠTRUKTÚRA A UPLATŇOVANIE

Dňa 17. mája 2000 prijala NR SR po takmer rok trvajúcej celospoločenskej diskusii zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ZSPI). Tento zákon je komplexným vykonávacím právnym predpisom k blanketovým ustanoveniam čl. 26 Ústavy SR, ktoré garantujú právo na informácie. Popri vytvorení podmienok na plnohodnotnú realizáciu ústavného práva na informácie je však ZSPI kľúčový aj z iných dôvodov. Prostredníctvom skvalitnenia informačných tokov by mal tiež prispieť k väčšej otvorenosti a zvýšeniu efektívnosti verejnej správy, posilneniu účasti občanov na rozhodovaní a vytvoreniu lepšej možnosti na verejnú kontrolu. Očakáva sa, že tým by mal zároveň výrazne dopomôcť k obmedzeniu korupcie a klientelizmu v spoločenskom živote. Zákon o slobodnom prístupe k informáciám nadobudol účinnosť 1. januára 2001.

Čo upravuje ZSPI

Zákon o slobodnom prístupe k informáciám hovorí o tom, kto má nárok na informácie, ďalej definuje osoby, ktoré sú povinné zverejňovať údaje a tiež určuje, aké informácie sú prístupné a kedy môže dôjsť k obmedzeniu ich zverejnenia. Zákon ďalej upravuje proces, akým sa žiada o informácie, ustanovuje lehoty na vybavenie žiadosti a určuje opravné prostriedky, princíp spoplatňovania a sankcie za nesprístupnenie informácií.

Kto

V zmysle ZSPI na prístup k informáciám má právo každý. Nie je podstatné, či žiadateľ je fyzická osoba alebo právnická osoba. Dôležité nie je ani to, či o informáciu žiada slovenský štátny občan alebo cudzinec a nezohľadňuje sa ani, či žiadateľ je už plnoletý.

Medzi subjekty, ktoré sú v zmysle ZSPI povinné poskytovať informácie (tzv. povinné osoby), patria: štátne orgány, orgány územnej samosprávy, právnické a fyzické osoby, ktorým zákon zveruje vo vymedzenom rozsahu právomoc

rozhodovať o určitých právach a povinnostiach, rozpočtové a príspevkové organizácie zriadené štátom alebo obcou, právnické osoby zriadené zákonom a tiež právnické osoby založené všetkými vyššie uvedenými orgánmi za predpokladu, že hospodária s verejnými prostriedkami, resp. s majetkom štátu alebo obcí.

Čo

Základný princíp, na ktorom je ZSPI budovaný, by sa dal charakterizovať slovami: „Čo nie je tajné, je verejné.“ Znamená to, že akákoľvek informácia, ktorej zverejnenie iné právne predpisy výslovne nevyklúčujú a ktorú má zároveň povinná osoba k dispozícii, je verejne prístupná. Vyžaduje sa teda splnenie kumulatívnej podmienky – informácia sa sprístupní len za predpokladu, že ju povinná osoba má vo sfére svojej dispozície a zároveň jej uvoľnenie nie je vylúčené niektorým z iných zákonov.

Zákon je budovaný na myšlienke maximálnej otvorenosti, obmedzenej iba presne vyšpecifikovanými okruhmi. Pod tieto okruhy spadajú údaje, pri ktorých záujem jednotlivca alebo spoločnosti na ich utajení, resp. nezverejnení je silnejší ako záujem ostatných na ich sprístupnení. Žiadaná informácia sa nesprístupní, ak ju iné zákony označujú za štátne, služobné, bankové, daňové a obchodné tajomstvo. Nezverejní sa ani v prípade, ak ide o údaje dotýkajúce sa osobnosti a súkromia fyzickej osoby, rozhodovacej činnosti súdov a orgánov činných v trestnom konaní, ďalej ak bola takáto informácia odovzdaná bez právnej povinnosti, ak ide o údaj chránený ako duševné vlastníctvo, resp. je zverejňovaný na základe iného právneho predpisu a tiež ak ide o informáciu týkajúcu sa miesta výskytu chránených druhov rastlín, živočíchov, nerastov a skamenelín.

Ako

ZSPI rozlišuje dva spôsoby, ktorými môžu povinné osoby sprístupniť informácie. Popri tzv. aktívnom sprístupňovaní (t.j. uvoľňovaní informácií aj bez predchádzajúceho vyžiadania) je druhou možnosťou sprístupňovanie na žiadosť. Žiadosť je možné podať niekoľkými spôsobmi - písomne, ústne, telefonicky, faxom, elektronickou poštou alebo aj iným spôsobom, ktorý je na jednej (u žiadateľa) i druhej (na úrade) strane technicky vykonateľný. Zo správne podanej žiadosti musí byť zjavné, ktorej povinnej osobe je určená, kto ju podáva, ktorých informácií sa týka a aký spôsob sprístupnenia informácie žiadateľ navrhuje.

Ak je obsah žiadosti z formálneho hľadiska v poriadku, povinná osoba žiadosť posúdi a vykoná jeden z nasledujúcich piatich krokov: odkáže na už zverejnenú

informáciu, postúpi žiadosť tej povinnej osobe, ktorá požadovanými informáciami disponuje, sprístupní informácie, rozhodne o nesprístupnení informácií alebo neurobí nič.

V prípade, že povinná osoba informácie žiadateľovi sprístupňuje, musí tak spraviť bez zbytočného odkladu, najneskôr však do 10, resp. v odôvodnených prípadoch do 20 dní. Ak informácie sprístupnené neboli, žiadateľ sa môže v lehote 15 dní od doručenia rozhodnutia odvolať. Ak žiadateľovi nebolo vyhovené ani v odvolacom konaní, môže do dvoch mesiacov od doručenia rozhodnutia o odvolaní podať žalobu na súd a požadovať preskúmanie rozhodnutia o odmietnutí prístupu k informáciám.

Čo za to

Informácie sa sprístupňujú bezplatne s výnimkou úhrady vo výške, ktorá nesmie prekročiť výšku materiálnych nákladov spojených so zhotovením kópií, obstaraním nosičov, resp. s odoslaním údajov žiadateľovi. Povinnosť zaplatiť úhradu môže byť žiadateľovi odpustená. Podrobnosti o úhrade nákladov za sprístupnenie ustanovuje vyhláška Ministerstva financií SR č. 481/2000 Z. z. a sadzobníky jednotlivých povinných osôb.

V súvislosti s prijatím ZSPI došlo aj k novelizácii zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch. S účinnosťou od 1. januára 2001 sa do zákona zavádza nový priestupok na úseku prístupu k informáciám. Toho sa dopustí ten, kto vedome vydá a zverejní nepravdivé alebo neúplné informácie, ďalej ten, kto poruší povinnosť určenú zákonom o slobodnom prístupe k informáciám a tiež ten, kto vydaním rozhodnutia, príkazu či iného opatrenia zapríčini porušenie práva na sprístupnenie informácií. Za takýto priestupok možno uložiť pokutu do 50 000 Sk a zákaz činnosti až na dva roky.

...a teraz trošku neformálne

I keď je ešte príliš skoro na akékoľvek jednoznačné závery, priebežné skóre zápasu občan verzus verejná správa o ZSPI je po prvých týždňoch jeho účinnosti jedna jedna. Každý, kto od vystrelenia zátky silvestrovského šampusu neočakával diametrálny prerod ťapákovských kancelárií na efektívne fungujúce úradovne, ale rátal len s pribudnutím ďalšieho krôčiku na ceste k rovnocennosti na oboch stranách priehradky, asi nebude príliš sklamaný. Na druhej strane na tak skoré prijímanie niektorých zásadných rozhodnutí, ktoré v konečnom dôsledku môžu viesť doslova k vypitvaniu informačného zákona priamo pred zrakom verejnosti, neboli pripravení

ani tí najväčší skeptici. Reč je hlavne o spoplatňovaní informácií a problematike tzv. služobného tajomstva obcí.

Kauza úhrada nákladov

Čo sa týka úhrady nákladov za sprístupnené informácie, striktnému a nekontroverznému § 21 ZSPI, obsahujúcemu úpravu príslušného inštitútu, v praxi úspešne asistuje diletantstvo Ministerstva financií SR (MF SR) v spojení s voľnými úradnými fantáziami jednotlivých povinných osôb. Zákon totiž len konštatuje, že informácie sa sprístupňujú bezplatne s výnimkou súvisiacich materiálnych nákladov a že podrobnosti ustanoví všeobecne záväzný právny predpis MF SR. Od vyhlášky MF SR o úhrade nákladov pri poskytovaní informácií sa preto očakávalo, že sa jej podarí nielen vyšpecifikovať slovíčka „materiálne náklady“, ale najmä určiť konkrétnu výšku konkrétnych položiek (t.j. napríklad jednostranná kópia dokumentu vo formáte A4 za 1,- Sk, jedna disketová jednotka 20,- Sk a pod.). MF SR si však nad touto dôležitou úlohou galantne umylo ruky, čím vytvorilo priestor na to, aby si každá povinná osoba určila vlastný sadzobník úhrad.

Dôsledky na seba nenechali dlho čakať. A tak zatiaľ čo na niektorých ministerstvách vás vyjde informácia na jednom liste papiera 60 halierov a na mnohých mestských úradoch 5,- Sk, Najvyšší kontrolný úrad SR vám vyúčtuje za taký istý dokument rovných 16,70,- Sk! Objavujú sa aj skutočné pikantérie, kedy napr. starosta obce síce sprístupnil vyžiadané informácie zadarmo, ale zároveň si vyúčtoval 700 korún za benzín a amortizáciu vlastného motorového vozidla, ktorým po dokumenty údajne išiel. Jeho iný kolega z malej podtatranskej dedinky zasa účtoval občanovi vyše 16 korún „za posla“. Napokon, vskutku hodnotným príspevkom do procesu implementácie je i sadzobník úhrad bratislavského magistrátu, v rámci ktorého sa spoplatňujú aj e-mailly. Mimochodom, jednu elektronickú správu si samospráva hlavného mesta cení na tri koruny...

Čo nie je tajné, je utajené

Popri excesoch doprevádzajúcich uvádzanie ZSPI do života vo veci spoplatňovania (doplneného i o protizákonné a zrejme aj protiústavné podmienovanie úhrady nákladov pred samotným sprístupnením informácií), obzvlášť nebezpečným trendom je tiež postup niektorých obecných a mestských zastupiteľstiev. Tie v posledných dňoch čoraz častejšie prijímajú (Prešov), resp. sa chystajú prijať (Sabinov, Senec, Rovinka...) formou všeobecne záväzných nariadení obcí tzv. zoznamy skutočností tvoriach predmet služobného tajomstva, čím

vlastne sumarizujú a inventarizujú okruh údajov, ktoré spadajú do kategórie tajné a ktoré teda nemôžu byť zverejnené.

Na tomto by nebolo nič zlé, ak by sa do predmetu služobného tajomstva zahŕňali naozaj iba tie údaje, ktoré je nevyhnutné objektívne chrániť pred vyzradením či zneužitím. Problémom však je, že poslanci zastupiteľstiev klasifikujú ako služobné tajomstvo takmer všetko, čo má pre občana informačnú hodnotu. Dochádza tak k paradoxnej situácii, kedy v niektorých obciach a mestách bude čochvíľa k dispozícii menej informácií ako pred samotnou účinnosťou informačného zákona! Túto neutešenú tendenciu bude musieť zastaviť asi až NR SR, ktorá má v zmysle § 6 ods. 2 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení oprávnenie takéto nariadenia ochraňujúce občanov pred informáciami zrušiť, príp. Ústavný súd SR, ktorý ako jediný môže jednoznačne konštatovať, či v takýchto prípadoch nedochádza k porušovaniu čl. 26 ods. 4 Ústavy SR, podľa ktorého musí byť obmedzenie prístupu k informáciám v demokratickej spoločnosti nevyhnutným opatrením.

Novelizovať či novelizovať

Už niekoľko dní po vstupe ZSPI do účinnosti sa ozvali hlasy o potrebe jeho urgentnej novelizácie. Na prekvapenie viacerých pozorovateľov toto volanie neprišlo od úradníkov štátnej správy, ale od predstaviteľov ZMOSu. Drobné korekcie a nepresnosti, ktoré sa do zákona dostali v druhom parlamente čítaní, pripúšťajú i spolupracovníci ZSPI z tretieho sektora. Podľa správy SITA zo 17. 2. 2001, ktorá referovala o celoštátnej konferencii venovanej ZSPI, sa však reprezentanti samospráv a mimovládnych organizácií rozchádzajú v názore, ako rýchlo zhromaždiť pripomienky z aplikácie zákona a navrhnúť jeho novelizáciu.

Zhoda panuje len v tom, že ustanovenie zákona o odvolacom konaní na úrovni samosprávy (§ 19 ods. 2 ZSPI) je nesystémový a treba ho zmeniť. Zástupcovia verejnej správy tiež kritizujú, že často musia zložito a nákladne hľadať a spracúvať ťažko dostupné podklady. Primátor Banskej Bystrice Ján Králik však napr. vyhlásil, že vo veci potenciálnej zmeny zákona sa netreba uponáhľať a „samospráva musí vydržať aspoň pol roka skúšania.“ Šarlota Pufflerová z Nadácie Občan a demokracia uznala, že v právnom texte sú isté procedurálne nedostatky, vyzvala však k hľadaniu cesty, ako zákon uplatňovať a nie obmedzovať.

Ako ďalej

Z hľadiska právnej čistoty by čiastočná novelizácia niektorých ustanovení ZSPI právnomu textu bezpochyby neublížila. Každý, kto proces prípravy a prijímania

ZSPI v období rokov 1999 - 2000 podrobne sledoval, sa však odôvodnene obáva, že môže ísť len o "zámienku" na to, ako zákon opätovne dostať do parlamentu a tam sa formou pozmeňujúcich návrhov pokúsiť okrem kontroverzných ustanovení zmeniť i niektoré jeho fundamentálne princípy (10-dňová lehota, aktívna informačná politika, vynutiteľnosť, resp. sankcie, ...). Ďalší osud zákona o slobodnom prístupe je teda nateraz otvorený...

MAGDA KRASULOVÁ, hovorkyňa Policajného zboru SR

SPOLUPRÁCA POLÍCIE A NOVINÁROV

Spolupráca s masmédiami a s verejnosťou v rezorte vnútra je naozaj dobrá.

Je spracovaná Koncepcia spolupráce rezortu vnútra SR s verejnosťou ešte z roku 1997, ďalej dnes máme už Koncepciu prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti na roky 1998-2002, pričom aj v tomto smere je kladený dôraz na spoluprácu s verejnosťou prostredníctvom masmédií.

V minulom roku bol spracovaný a ministrom vnútra SR schválený materiál Koncepcia zvyšovania dôveryhodnosti PZ, pričom práve pri spracovaní tohto materiálu bol akýmsi odrazovým mostíkom výskum realizovaný Akadémiou PZ v Bratislave, Oddelením analýz a bezpečnostných činností v roku 2000.

Prof. Dr. Jaroslav Erneker, DrSc. a dr. Peter Bilský, CSc. spracovali ako výskumnú úlohu tému: Prestíž povolania policajta v názoroch občanov SR.

Ide o analýzu výsledkov výskumu verejnej mienky realizovaného v septembri 2000.

Všeobecne povedané, prestíž povolania policajta je sociálna vážnosť, významnosť postavenia, stupeň úcty a sociálne hodnotenie, ktoré občania povolaniu pridelujú.

V danom výskume základný súbor tvorilo 4 062 739 obyvateľov SR vo veku od 16 a viac rokov (77,25 %) z 5 398 657 všetkých obyvateľov.

Na spracovanie bolo odovzdaných 1152 dotazníkov (96% návratnosť). Rozhodujúcou úlohou výskumu bolo zistiť, ako slovenská verejnosť hodnotí prestíž povolania policajta.

Z výsledkov je zrejmé, že prestíž tohto povolania je hodnotená našou verejnosťou mierne nízko. Práve skúmanie prestíže povolania policajta prostredníctvom výskumu verejnej mienky ukázalo, že v slovenskej spoločnosti je prestíž tohto povolania celkovo hodnotená ako veľmi nízka.

Občania napr. pozitívne hodnotia také znaky prestíže, ktoré vyjadrujú potrebnosť, fyzickú a psychickú náročnosť, zodpovednosť povolania policajta, ale i jeho zaujímavosť a sociálne istoty a vymoženosti, ktoré toto povolanie garantuje.

Naopak negatívne sú hodnotené také znaky ako úroveň odbornej pripravenosti policajtov, ich autorita, dodržiavanie pravidiel disciplíny a profesijnej morálky.

Sú to tie znaky povolania policajta, ktoré občania bezprostredne vnímajú s policajtmí a ktoré majú najväčší vplyv na úroveň ich komunikácie a správania sa k občanovi.

Z analýzy výsledkov hodnotenia vyplýva, že v názoroch občanov je reálna úroveň prestíže povolania policajta hodnotená ako povolanie potrebné pre spoločnosť, zaujímavé, vyžadujúce si veľkú zodpovednosť, je psychicky aj fyzicky náročné, avšak vážnosť, autorita a rešpekt k povolaniu policajta je u občanov nízka, čo pravdepodobne súvisí s nízkou odbornou pripravenosťou a nízkou úrovňou disciplíny profesijnej morálky policajtov.

Na základe výsledkov výskumu a v súlade s možnosťami PZ možno naznačiť, že úsilie o vyššiu prestíž povolania policajta si vyžaduje sprísniť výber uchádzačov do PZ a zvyšovať odbornú pripravenosť a skvalitniť výchovnú prácu s policajtmí, ako i zvyšovať efektívnosť a spoľahlivosť činností súvisiacich so základným poslaním a úlohami PZ.

V marci 2000 bola zisťovaná aj dôvera občanov k PZ. Respondenti mali možnosť vyjadriť dôveru či nedôveru v 4-stupňovej škále. PZ vyjadrilo dôveru 48,3 % občanov a nedôveru 48,7 %.

Polícii viac dôverujú ženy ako muži, občania so základným vzdelaním, dôchodcovia, mladiství.

Miernu nedôveru majú občania vo veľkomestách a najnižšia dôvera z pohľadu regiónov je u občanov Bratislavského kraja. Najvyššia v Trnavskom.

Vzájomná analýza výsledkov hodnotenia prestíže povolania policajta a dôveryhodnosti PZ preukázala ich významnú vzájomnú súvislosť. Preukázalo sa, že takmer 2/3 občanov rovnako pozitívne, resp. negatívne hodnotí dôveru k PZ i prestíž povolania policajta.

Ukazuje sa, že prestíž povolania policajta je relatívne stálejší spoločenský fenomén ako dôveryhodnosť PZ. Výsledky výskumu ukazujú, že názory občanov na prestíž povolania policajta sú odolnejšie voči bezprostrednému vplyvu informácií o polícii, menia sa pomalšie, až na základe dlhodobejšieho pôsobenia informácií.

Čo sa týka zdrojov informovanosti občanov o povolaní policajta sa ukázalo, že tieto sa navzájom prekrývajú. Dominuje TV Markíza (takmer 70 %), STV 1 a STV 2 (62 %), ďalej Slovenský rozhlas (43 %), Nový čas (takmer 29 %) a denníky Pravda (16 %) a SME (11 %).

Respondenti hodnotia prestíž povolania policajta a dôveryhodnosť PZ takmer identicky bez ohľadu na to, ktorý zdroj informácií preferujú.

Analýza hodnotenia znakov prestíže povolania policajta (s výnimkou autority) ukázala, že to či občania sledujú alebo nesledujú informácie o povolaní policajtov, nemá významný vplyv na hodnotenie prestíže.

V hodnotení dôveryhodnosti PZ sa však táto skutočnosť prejavila veľmi významne. Občania, ktorí sledujú informácie o polícii v masmédiách hodnotia dôveryhodnosť polície na rozhraní neutrálne, až miernej dôvery. Tí, ktorí uvedené informácie nesledujú, vyjadrili PZ nedôveru.

Výsledky výskumu naznačujú, že názory občanov na prestíž povolania policajtov sú stabilnejšie, pevnejšie, odolnejšie, nemenia sa tak rýchlo, nepodliehajú informáciám o povolaní policajtov, ako názory na dôveryhodnosť PZ. Dá sa predpokladať, že informovanosť o polícii samo o sebe neovplyvňuje tak priamo a významne hodnotenie prestíže povolania policajtov ako hodnotenie dôveryhodnosti PZ. Názory občanov na prestíž uvedeného povolania sú ovplyvňované nielen týmito informáciám, ale aj inými faktormi, ktoré rozpoznať bude úlohou ďalších výskumov.

Hodnotenie prestíže je ovplyvňované aj dlhodobou pôsobiacimi situačnými faktormi. Tak vznikajú predstavy občanov o polícii. Na ich tvorbe sa samozrejme významne podieľajú i masovokomunikačné prostriedky. Tie informujú o sociálnych situáciách, v ktorých je subjektom policajt ako jednotlivec alebo Policajný zbor ako organizácia.

Významne tak môžu ovplyvňovať nielen dôveryhodnosť, ale ich častým opakovaním a dlhodobejším pôsobením formovať názory občanov na prestíž povolania policajta.

Toľko z výsledkov uvedeného výskumu.

Žijeme v dobe, ktorá je príznačná činnosťou médií a ich razantným rozvojom, čo samozrejme rezort vnútra a PZ plne akceptuje. Ľudia majú naozaj možnosť získavať informácie, vzdelávať sa, baviť a najmä tvoriť si názor.

Je pochopiteľné, že čím viac významovo dôležitých informácií občania získavajú, tým väčšia by mala byť zodpovednosť médií a novinárov, ktorí vyberajú informácie, spracovávajú ich a predkladajú divákovi, poslucháčovi, alebo čitateľovi.

Vieme, že napr. i veľké mediálne kampane spočívajú v rukách niekoľkých ľudí.

Keď si porovnáme obdobie socializmu, treba konštatovať, že novinári vtedy hrali akúsi úlohu zástancov záujmov. Boli prevodnou pákou ideológie.

V demokracii by novinári mali skúmať a zverejňovať informácie a vykonávať tzv. verejnú kontrolu. V tom spočíva zodpovednosť, ale aj kúzlotohto povolania. Myslím, že kto ho vykonáva naozaj profesionálne, nemôže sa sťažovať na nedostatok práce, nudu, či nedostatok príležitostí.

(Žiaľ je potrebné konštatovať, že práve v oblasti masových médií a masovej komunikácie takmer úplne chýba odborná literatúra).

Akosi intuitívne sa zhodneme na význame masových médií a novinárov pre stabilizáciu a rozvoj demokratickej spoločnosti, avšak o fungovaní médií, o výklade úlohy novinárov sa v slovenčine dozvieme veľmi málo.

Pre rezort vnútra , no najmä pre políciu ako takú sa v poslednom období stáva veľmi dôležitou oblasťou práca s verejnosťou (public relations), čo znamená robiť správne veci a hovoriť o nich.

Iste sa zhodneme na tom, že novinárska tvorba si vyžaduje objektívnosť, vysokú profesionalitu a zodpovednosť.

Z hľadiska profesionálnosti v novinárstve nemožno súhlasiť s metódami, ktoré sa svojím spôsobom udomácnujú, napr. neoverovanie si faktov, alebo konzultovanie odpovede interviewovaného, keďže to môže spôsobiť o.i. časové zdržanie. Vysvetlením je niekedy, že novinár potom vraj nemôže uviesť neoverenú informáciu, aby zaujal čitateľa alebo diváka, resp. poslucháča.

Je otázkou skôr etickou, ako otázkou zákona, či byť v povedomí čitateľa za každú cenu.

Je tu reálne riziko, že z neoverenej informácie môže vzniknúť polopravda či nepravda.

Zo skúseností viem, že nepravdivý text síce skresľuje, škandalizuje, no veľakrát sa situácia rieši súdom, avšak noviny, TV sa dostanú do povedomia hoci za svoju odvahu a často sa už hodnota informácie, ktorou prvotná informácie vždy vedie, nedá uviesť na správnu mieru.

Iste by bolo takmer ideálne, ak by zástupcovia médií mali možnosť a chuť vypočuť vždy všetky strany - ak ide o kritiku, vykresľovanie situácie, kde je viac pohľadov na tú istú vec. Nebolo by samozrejme potrebné dávať opravy a veci vysvetľovať.

Veľakrát mi niektorí novinári povedia, že ak je aspoň časť publikovaného textu pravdivá už je dobre. Menšia skupina novinárov, alebo skôr pár jednotlivcov je toho názoru, že ak je v texte len 1 percento nepravdivých informácií, tak tento stráca na hodnote.

Snáď cieľom všetkých novín a vôbec médií, je obrazne povedané „byť pritom“, ak ide o dôležitú, horúcu udalosť. Veď každá redakcia chce prísť ako prvá, alebo aspoň nezmeškať pre verejnosť dôležitú vec.

V záujme takýchto snáh po operatívniosti považuje novinár predvídanie udalostí za skutočnosť, neraz takto aj verejnosti správu podá a hrozí celkom reálne prekročenie prahu pravdivosti a objektívnosti.

Ja nepochybujem o tom, že ide o veľmi účinný spôsob a prístup, avšak treba si uvedomiť, že tento si môže naozaj dovoliť spravidla len veľmi skúsený novinár.

V dennom zhone nám možno celkom uniká fakt, že takmer všetky správy sa niečoho a najmä niekoho dotýkajú, a to neraz celkom priamo a blízko.

Spomínam si na prípad vlakovej nehody na železničnej trati, kde redaktorka TV Markíza najskôr sugestívne kládla otázku, či nebolo príčinou nehody požitie alkoholu u rušňovodiča, neskôr v priebehu materiálu dala priestor vyšetrovateľovi PZ, ktorý uviedol okrem iného, že požitie alkoholu bolo u rušňovodiča dychovou skúškou vylúčené, napriek tomu v závere opäť zdôraznila, že príčinou nehody na železnici mohlo byť požitie alkoholu u rušňovodiča.

Snáď by sa dalo hovoriť až o škandalizovaní. Ak sa metódou práce novinárov stane zavádzanie, súvisí to samozrejme s ich novinárskou čťou, ale zaiste aj s morálnym profilom ľudí okolo nich, ktorí majú vplyv na novinársku tvorbu či vydavateľské podmienky.

Je isté, že novinári by mali svoje schopnosti a možnosti využívať na objektívne a pravdivé informovanie verejnosti. Neslúži k dobrému menu novín, či iného média, ak informuje nepresne. Ak o tej istej udalosti sa objavia rôzne faktické informácie, nejde len o chybu krásy, skôr o to, že niektorí z autorov si neoveril fakty.

Je pochopiteľné, že novinár a noviny musia niesť zodpovednosť za to, čo napísali, uverejnili. Nemusím zdôrazňovať, že ako kvalitne pracujú novinári, taký kvalitný je aj výsledný produkt – noviny, správy atď.

A preto k akýmisi samozrejším a žiaducim predpokladom práce novinára patrí zvedavosť. Predsa novinár sa musí viac ako hocikto iný zaujímať o veci okolo seba a taktiež o súvislosti medzi nimi.

Táto vlastnosť je aj základom investigatívnej (pátracej) žurnalistiky. Koniec koncov práve investigatívnosť spoločne s takými vlastnosťami ako je aktivita, cieľavedomosť, efektívnosť, fundovanosť, iniciatívnosť, nekompromisnosť, vzdelanosť, pohotovosť, objektívnosť sú žiaducimi predpokladmi dobrého novinára.

Snáď v spravodajstve a v publicistike najviac vystupuje do popredia požiadavka investigatívniosti. Obe stvárajú aktuálne javy, kým však v spravodajstve je jednoznačne primárna novosť, v publicistike do popredia vystupuje autenticnosť.

Novinárstvo je bezprostredne spojené s dejinami, hovorí sa, že noviny sú zrkadlom spoločnosti.

Vychádzajúc zo skutočnosti, že novinárstvo je tvorivá činnosť a jeho produkty informujú verejnosť o aktuálnom spoločenskom dianí, je pátranie novinárov po informáciách a súvislostiach priamo žiaducim javom.

V súvislosti s poskytovaním informácií zo strany rezortu vnútra SR musím zdôrazniť, že informovanie verejnosti prostredníctvom médií o aktuálnej situácii v oblasti kriminality, ale aj inej protispoločenskej činnosti je v porovnaní s inými rezortami (prokuratúra, súdy, Zbor väzenskej a justičnej práce) naozaj kvantitatívne aj kvalitatívne odlišné.

Z nášho pohľadu naozaj často stretávame investigatívnych novinárov, ktorí dokážu zo stručnej faktickej informácie poskytnutej políciou vytvoriť veľmi rozsiahly materiál.

V tejto súvislosti chcem upozorniť na zákon, a to Trestný poriadok, kde sa uvádza v § 8a ods. 1, že orgány činné v trestnom konaní (vyšetrovateľ, prokurátor, sudca) informujú o svojej činnosti verejnosť prostredníctvom masmédií. Pritom dbajú na to, aby neohrozovali objasňovanie skutočností dôležitých na posúdenie veci, nezverejňovali o osobách, ktoré majú účasť na trestnom konaní údaje, ktoré priamo nesúvisia s trestnou činnosťou a aby neporušili zásadu, že dokiaľ právoplatným odsudzovacím rozsudkom nie je vina vyslovená, nemožno na toho, proti komu sa vedie trestné konanie, hľadiť ako by bol vinný.

Ods.2/ § 8a Trestného poriadku hovorí, že z dôvodov uvedených v ods. 1 OČVTK poskytnutie informácie odprie.

Neustále vediem dialógy so svojimi kolegami - vyšetrovateľmi, ktorí vidia v citácii tohto paragrafu akési právo poskytnúť informácie, ktoré celkom radi využívajú, ale nič viac. Žiadna povinnosť, zodpovednosť voči verejnosti, občanovi. Žiaľ to je skutočnosť.

V mnohých situáciách pre novinárov polícia stelesňuje prevažne obmedzovanie istých cieľov médií, a to napr. v prospech ctenia si zákona, či dodržiavanie istých morálnych pravidiel.

Ale v žiadnom prípade polícia nebráni a nemá ani právo brániť pátraniu novinára na vlastnú päsť, ale práve tu si treba uvedomiť, aké riziko so sebou nesie informácia poskytnutá neoficiálne, bez toho žeby zdroj niesol osobnú zodpovednosť za jej objektivnosť a pravdivosť. Akonáhle nie je zdroj citovaný, pochopiteľne tú zodpovednosť za pravdivosť informácie nesie novinár.

Predsa len je rozdiel poskytnutie informácií faktických, aj keď nie vždy podľa predstáv novinára čo sa týka šírky záberu a informácií v mnohých prípadoch účelových, ktorými zdroj sleduje osobný záujem a cieľ, osobný prospech, či iný subjektívny zámer.

Ak vezmeme skutočnosť z iného uhlu pohľadu, ak si novinár sám vypátra informácie, obide mnohé osoby, osloví rôzne zdroje a snaží sa dopátrať k pravdivej informácii, je toto jeho často niekoľkotýždňové snaženie iste korunované úspechom,

hoci by šlo o nie práve najpríjemnejšie skutočnosti. Kladne sú správy tohto typu hodnotené redakciou, čitateľmi a v konečnom dôsledku aj kompetentnými, ktorých sa týkajú a ktorí majú záujem veci riešiť.

Isteže každá minca má dve strany a hoci ako objektívna a pravdivá informácia, ktorá vrhá zlé svetlo na osoby, rezorty, môže byť z rôznych dôvodov týmito hodnotená negatívne.

A práve v takýchto prípadoch prichádza na rad skutočnosť, že ak sa informácia zakladá na objektivite, nie je dôvod na obavy či sankcie, ktoré by mohli plynúť pre novinára z jej zverejnenia.

Zo svojej práce viem, že akékoľvek nepríjemné správy alebo informácie týkajúce sa nášho rezortu či samotného PZ sú prínosom v tom smere, že poukážu a zviditeľnia problém, ktorý možno má v úmysle niekto udržať pod pokrievkou. Skrátka nezverejniť. Nemám pocit, žeby náš rezort po zverejnení informácií, ktoré poukazujú na nedostatky, zostával nečinný.

Práve z tohto uhlu pohľadu je aj pre políciu a celý rezort práca a aktivita investigatívnych novinárov v konečnom dôsledku veľmi prospešná a žiaduca.

Len sám novinár si musí odpovedať na otázku, či je k investigatívnosti niekým poháňaný, niečím dotlačený, alebo ho k tomuto vedie akési presvedčenie, snaha dostať sa veci na koreň a v konečnom dôsledku pomôcť pravde na svet.

Pochopiteľne sú veľmi hodnotné informácie z hľadiska pravdivosti, kedy zdroj chce zostať utajený, a to z najrôznejších dôvodov. Záleží jedine na novinárovi, či po zvážení takúto možnosť poskytne. Isteže v praxi sa môže následne stať, že novinár bol poskytnutými informáciami zavedený a jeho správa poslúžila istému zámeru, o ktorom on nemusel mať vedomosť.

Viem z mnohých rozprávání vašich kolegov, že sa takéto situácie bežne stávajú a že aj novinár môže byť v tomto smere súčasťou hry, o ktorej pravidlách nič nevie, alebo nepozná situácie tak detailne, ako by sa žiadalo.

Rizikovou sa stáva situácia, ak napr. v rovine trestnoprávnej potom hrozí novinárovi trestné stíhanie, vznesenie obvinenia z trestného činu ohovárania. Tu je naozaj opäť problémom – najmä etickým, či zdroj naďalej zostáva v anonymite, alebo sa novinár rozhodne tento zdroj zverejniť pred orgánom činným v trestnom konaní a či takýto postup má vôbec nejaký zmysel.

§ 206 TZ hovorí, že kto o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je schopný značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, najmä poškodiť ho v zamestnaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu, potresce sa odňatím slobody až na 2 roky atď.

Ods. 2/ hovorí, že ak je takýto skutok spáchaný filmom, tlačou, rozhlasom, televíziou či iným obdobne účinným spôsobom, trestná sadzba je 1-5 rokov.

Najmä pri komunikácii s médiami je potrebné mať na pamäti tzv. vecné porozumenie informácií a pochopenie odovzdanej informácie (čo chcem dosiahnuť podaním informácie, aký účinok chcem vyvolať).

Napr. pri práci s médiami je viac ako nutné vedieť vyjadriť svoj názor, bez toho aby urazil a podcenil druhú stranu, ale aj odmietnuť žiadosť a sám odmietnutie bez pocitu poníženia prijať.

Ide tu o ochotu dosiahnuť kompromis, zmenu názoru, ale najmä rešpektovanie iného. Najčastejšie chyba a nedorozumenia prichádzajú vtedy, ak sa snažíme nielen všeobecne v komunikácii, ale aj v práci s novinármi uplatniť formálny, autoritatívny a najmä neprofesionálny prístup.

Treba si uvedomiť, že –

ako konfliktogénny zdroj pôsobí neochota policajtov poskytovať verejnosti informácie. Zvedavosť človeka, pátranie novinára považujeme za akúsi prirodzenú reakciu. V situácii, keď nie je možné poskytnúť presné informácie, je nevyhnutné, aby sme podali presvedčivé vysvetlenie. Ak tu je naozaj dôvod, nemali by sme mať problém.

Veď už len prítomnosť polície vyvoláva zvedavosť a snahu získať informácie. Preto by mal policajt počítať s určitou dávkou informácií pre občanov.

VOJTECH PODHORSKÝ, riaditeľ odboru boja proti korupcii
Úradu organizovanej trestnej činnosti SKFT, Prezídium Policajného zboru SR

MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE POLÍCIE A NOVINÁROV PRI ODHAĽOVANÍ KORUPCIE, SKÚSENOSTI SO SPOLUPRÁCE S MÉDIAMI

V súčasnej dobe je boj proti korupcii jednou z hlavných priorít Policajného zboru, nakoľko korupcia je označovaná za nebezpečný spoločenský fenomén. Korupcia je pojem oveľa širší ako úplatkárstvo. Je to nielen úplatkárstvo, ale aj akékoľvek iné správanie osôb alebo vo vzťahu k osobám, ktoré majú zverené právomoci. Zodpovednosti vo verejnom alebo súkromnom sektore, ktoré odporuje ich povinnostiam vyplývajúcim im z ich postavenia a smeruje k získaniu nenáležitých výhod akéhokoľvek druhu pre nich alebo iných. Zahŕňa okrem iného aj zneužívanie právomoci a postavenia, spreneveru verejných prostriedkov, zvýhodňovanie známych (klientelizmus) a zvýhodňovanie príbuzných.

Legislatívny rámec SR neobsahuje špeciálny zákon zaoberajúci sa bojom proti korupcii. Predmetná časť je upravená prostredníctvom zákona č. 183/99 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov. V zákone sú do tretieho oddielu tretej hlavy zaradené trestné činy korupcie.

Pojem korupcie je v zákone širší ako úplatkárstvo. Znamená skazenosť, predajnosť, úplatkárstvo, teda prijímanie úplatku i podplácanie, ale aj akéhokoľvek iné správanie k osobám, ktorým sú zverené kompetencie vo verejnom alebo súkromnom sektore, ktoré odporujú povinnostiam vyplývajúcim z ich postavenia a ktoré smerujú k získaniu nenáležitých výhod.

Odbor boja proti korupcii je organizačne začlenený do Úradu organizovanej trestnej činnosti Správy kriminálnej a finančnej polície Prezídia policajného zboru. Bol zriadený v novembri 1998 ako špecializované pracovisko na boj s korupciou. Má vysunuté pracoviská v Žiline a v Košiciach a má celoslovenskú pôsobnosť. Zabezpečuje plnenie úloh na úseku odhaľovania a dokumentovania konkrétnych prípadov korupcie – ako je úplatkárstvo (podplácanie), zneužívanie právomoci verejného činiteľa v štátnej správe, justícii, zdravotníctve, školstve, v súkromnom a podnikateľskom sektore. Toto pracovisko nedokumentuje korupciu v Policajnom zbore.

Okrem Odboru boja proti korupcii v rámci rezortu MV SR sa touto trestnou činnosťou zaoberá Sekcia kontroly a inšpekčnej služby MV SR, pracovníci kriminálnej a finančnej polície a orgány činné v trestnom konaní – vyšetrovatelia a policajné orgány.

Podľa policajnej štatistiky za rok 2000 je stav objasňovania trestných činov korupcie v SR nasledovný:

Trestný čin:	1999:	2000:	Rozdiel:
- úplatkárstvo	42	34	- 8
- podplácanie	12	64	+52
- zneužívanie právomoci verejného činiteľa	48	59	+11
Spolu:	104	157	+53

Aj keď je viditeľný čiastočný nárast objasnených trestných činov podplácania a zneužívania právomoci verejného činiteľa v uplynulom roku, domnievame sa, že tento stav je pomerne nízky a počet odhalených trestných činov korupcie nie je skutočným odrazom existujúceho stavu. V takomto prípade predpokladáme tu vysoký stupeň latencie, lebo objasňovanie a hlavne dokazovanie trestnej činnosti korupcie je pomerne obtiažne. Špecifickosť tejto trestnej činnosti spočíva v tom, že na jej páchaní sa spravidla podieľajú len dve osoby, o činnosti ktorých je zanechaných veľmi málo využiteľných dôkazov. Odhaľovanie a dokazovanie korupčných trestných činov je veľmi zložitá, ťažko sa dokazuje, pretože spravidla existuje len veľmi málo priamych dôkazov. Častokrát sa pri objasňovaní trestnej činnosti korupcie môžeme spoliehať len na informačno-technické opatrenia a spoluprácu zainteresovaných osôb.

Dôležitý faktor pri odhaľovaní tejto trestnej činnosti je aj spolupráca s občanmi a ich ústretovosť, nakoľko občania nie vždy sú ochotní byť nápomocní pri odhaľovaní a dokazovaní trestnej činnosti. Sila verejnosti v boji proti korupcii spočíva predovšetkým v jej širokej znalosti osôb, miestnych podmienok /pracovných, životných/ znalosti faktov najrôznejšieho druhu, okruh ktorých je prakticky neobmedzený. Verejná mienka môže pomôcť zistiť svedkov, poškodených podozrivých i páchatelov. Verejnosť je významný informačný zdroj, najmä pri získavaní indikátorov a podnetov k vykonávaniu opatrení pracovníkov kriminálnej polície.

Z tohoto aspektu je veľmi dôležitá aj spolupráca polície s médiami. Na novinárov sa obracajú občania s rôznymi podnetmi a poznatkami, ktoré v mnohých prípadoch môžu napomôcť aj odhaliť trestnú činnosť. Pre pracovníkov Policajného zboru v procese odhaľovania a dokumentovania trestnej činnosti majú veľkú hodnotu čerstvé informácie od občanov, ich ochota spolupracovať a doviest odhalenie páchatelja korupcie až po trestné stíhanie. To však predpokladá, aby občan podal svedectvo pred orgánom činným v trestnom konaní. Veľmi často však v takýchto prípadoch, hoci občania na korupciu poukazujú a jej škodlivosť si aj uvedomujú, nie sú ochotní uvádzať konkrétne osoby a situácie a už vôbec nie vystupovať v konkrétnych prípadoch ako svedok. Tu vidím možnosti médií na prehĺbovaní právneho vedomia a informovanosti občanov. Podľa môjho názoru občania nie sú dostatočne oboznámení s možnosťou oznamovať podozrenia z trestnej činnosti korupcie s využitím ustanovenia o účinnej lúťosti v zmysle §-u 163 Trestného zákona. Ide o tie prípady, kedy občan úplatok alebo inú nenáležitú výhodu poskytol, alebo sľúbil len preto, že bol o to požiadaný a oznámil to dobrovoľne bez odkladu prokurátorovi, vyšetrovateľovi alebo policajnému orgánu; vojak môže namiesto toho prípad oznámiť veliteľovi alebo náčelníkovi.

V prípade, že sa na novinára obráti občan s informáciou, že bol požiadaný o úplatok, je vhodné sa ho pýtať, či je ochotný aj na veci ďalej spolupracovať s políciou tak, aby prípadný vinník bol za korupciu aj trestne stíhaný. Ak áno, tak je možnosť kontaktovať sa s políciou. Na každom okresnom a krajskom riaditeľstve PZ je zložka kriminálnej polície – konkrétne odd. ekonomickej kriminality, ktorá môže danú problematiku riešiť, resp. ako som už uviedol v Bratislave, v Žiline a v Košiciach je to špecializované pracovisko na boj s korupciou, kde sa môže dohodnúť ďalší postup.

Policajný zbor, hlavne pracovníci Kriminálnej polície, sú pri spolupráci s médiami limitovaní zákonom o utajovaných skutočnostiach. V rámci odhaľovania trestnej činnosti Kriminálna polícia pracuje v režime služobného tajomstva a s tajnými a prísne tajnými písomnosťami, z toho dôvodu s poukazom na §-8 Zákona č. 211/2000 Z. z. nie je možné médiá informovať o konkrétnych prípadoch korupcie, pokiaľ nebol v danej vec právoplatný rozsudok súdu. Ku konkrétnym prípadom, kde sa vedie trestné stíhanie, sú orgány činné v trestnom konaní v zmysle §-u 8 Trestného poriadku oprávnené informovať o svojej činnosti verejnosť poskytovaním informácií oznamovacím prostriedkom. Prítom dbajú na to, aby neohrozili objasnenie skutočností dôležitých na posúdenie veci, nezverejňovali o osobách, ktoré majú účasť na trestnom konaní údaje, ktoré priamo nesúvisia s trestnou činnosťou a aby neporušili zásadu, že dokiaľ právoplatným odsudzujúcim rozsudkom nie je vina

vyslovená, nemožno na toho, proti komu sa vedie trestné konanie, hľadiť akoby bol vinný. Z toho dôvodu orgány činné v trestnom konaní odopru poskytnutie informácií.

TATIANA REPKOVÁ, generálna riaditeľka vydavateľstva Perex, a.s., Bratislava

PROFESIONÁLNA ŽURNALISTIKA

Ludia, pre ktorých je žurnalistika trvalým povoláním, sa zvyčajne považujú za profesionálnych novinárov. Podľa jedného z významov slova profesionál majú pravdu: žurnalistika je ich profesiou. Lenže táto definícia je veľmi úzka a jej popis pasívny. Nevrávi nič o tom, ako sa novinár správa, alebo ako koná. Pri skúmaní profesionálnej žurnalistiky budeme rozoberať správanie a konanie novinárov. Ak sa má novinár v tomto zmysle považovať za profesionála, musí sa správať a konať v súlade s profesionálnymi normami.

Profesionálna žurnalistika sa praktizuje v súlade s určitými hodnotami a pravidlami, uznávanými takmer na celom svete. Nezávislá žurnalistika musí byť založená na profesionálnom konaní. Také konanie má svoje normy. Každé noviny a každý ich pracovník musí rozumieť, aké sú to normy a musí sa nimi riadiť.

Noviny a združenia novinárov prijímajú svoje vlastné pravidlá profesionálneho konania. Medzinárodná federácia novinárov prijala deklaráciu o zásadách konania novinárov, ktoré rešpektuje pol milióna jej členov v stovke krajín.

Na základe porovnávania množstva kódexov novinárskeho konania z celého sveta a na základe svojich vlastných reportérskych a redaktorských skúseností som zhrnula charakteristiku profesionálnej žurnalistiky do piatich základných slov. Profesionálna žurnalistika by mala byť **faktická, čestná, férová, úplná a zásadová**.

Byť **faktický** znamená uprednostňovať fakty pred názormi pri písaní spravodajských článkov. Tiež to znamená byť presný, dôkladný a nefalšovaný, zachytiť fakty správne, ale aj zachytiť správne fakty.

Byť **čestný** znamená nebyť obmedzený klamstvom a podvodom. Prekrúcanie faktov sa nikdy nesmie tolerovať a chyby sa musia vždy opraviť.

Byť **férový** znamená rozpoznať a potlačiť vlastné záujmy, predsudky alebo nadfŕzanie novinárov. Nemožno dovoliť, aby zaujatosť ovplyvnila podávanie pravodajstva.

Byť **úplný** znamená poskytnúť podklady, súvislosti, vyváženosť a výhľad, zachytiť tón, jazyk, skúsenosti a pocity. Poskytnúť vyváženosť znamená uviesť prevládajúce stanovisko a spomenúť všetky odporujúce, iné, alebo doplňujúce stanoviská.

Byť **zásadový** znamená preukazovať nepretržitú zhodu s pravidlami novinárskej profesie. Mám skúsenosti s majiteľmi novín, ktorí podporovali faktickosť, česťnosť, férovosť a úplnosť materiálov na redakčných stranách, avšak len potiaľ, pokiaľ sa to hodilo ich záujmom. Aby boli noviny skutočne profesionálne, potrebujú uplatňovať predchádzajúce štyri pravidlá nepretržite.

Najmä široká verejnosť od žurnalistiky často očakáva, že bude aj **pravdivá a objektívna**.

Súdiac podľa princípov logiky, akýkoľvek výrok alebo tvrdenie možno označiť za pravdivé alebo nepravdivé. Ale pravda je aj filozofická kategória. Je toľko právd, koľko je ľudí. Ktorá je tá hlavná pravda? Božia? A ktorého boha? Kresťanského? Hinduistického? Moslimského? V novinárskej praxi by sa mala pravda ponímať skôr ako presnosť faktov.

Podobne zrejme neexistuje ani nič také ako objektívna žurnalistika. Martha Gellhornová, jedna z najslávnejších vojnových dopisovateľov dvadsiateho storočia, vraví: „Neviem, čo znamená [objektívita]. Máme iba svoje oči a svoje uši.“ Objektívna žurnalistika – úplne nezávislá od svojich tvorcov – je mýtus. Tak ako všetci ľudia bytosti, aj novinári majú predsudky a sú zaujatí. Profesionálny novinár to vie a uvedomuje si, že dokonalá objektívnosť je nedosiahnuteľná. Ale profesionálny novinár vie, ako využiť normy svojej profesie na to, aby predsudky a zaujatosť prekonal. Snaží sa skôr o vyváženosť ako o objektívnosť.

Vyhlásenie Medzinárodnej federácie novinárov o konaní novinárov

Toto medzinárodné vyhlásenie sa vydáva ako norma profesionálneho konania pre novinárov, ktorí sa zaoberajú zhromažďovaním, prenosom, šírením a komentovaním správ a informácií pri opisovaní udalostí.

1. Prvoradou povinnosťou novinára je rešpektovať pravdu a právo verejnosti na pravdu.

2. Pri plnení tejto povinnosti bude novinár vždy obhajovať zásadu slobody čestne zhromažďovať a zverejňovať správy a zásadu práva na férové komentovanie a kritiku.
3. Novinár bude prinášať správy iba v súlade s faktami, ktorých pôvod pozná. Novinár nebude zatajovať podstatnú informáciu, ani falšovať dokumenty.
4. Novinár bude na získavanie správ, fotografií a dokumentov používať iba férové metódy.
5. Novinár urobí všetko pre opravu akejkoľvek uverejnenej informácie, ktorá sa ukáže byť škodlivo nepresná.
6. Novinár bude rešpektovať zachovávanie profesionálneho tajomstva, čo sa týka zdroja dôverne získanej informácie.
7. Novinár bude ostražitý voči nebezpečenstvu diskriminácie šírenej médiami a urobí všetko pre to, aby sa vyhol umožňovaniu takej diskriminácie, založenej okrem iného na rase, pohlaví, sexuálnej orientácii, jazyku, náboženstve, politických alebo iných názoroch a národnostnom a sociálnom pôvode.
8. Novinár bude považovať za ťažké profesionálne priestupky nasledujúce: plagiátorstvo, zlomyseľnú dezinterpretáciu, nactiutfrhanie, ohováranie, klebetu, nepodložené obvinenia, prijatie úplatku v akejkoľvek forme ohľadom buď uverejnenia alebo ututlania informácie.
9. Novinári hodni tohto mena budú považovať za svoju povinnosť presne dodržiavať vyššie uvedené zásady. V rámci všeobecného práva každej krajiny bude novinár uznávať vo veci profesionálnych záležitostí iba jurisdikciu kolegov s vylúčením akéhokoľvek zasahovania vlád alebo niekoho iného.

(Prijal Svetový kongres Medzinárodnej federácie novinárov v roku 1954. Doplnil Svetový kongres v roku 1986).

ANDREJ ŠKOLKAY, fakulta masmediálnej komunikácie
Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

STRÁŽCOVIA CNOSTÍ A ŽURNALISTIKA MORÁLNEHO ROZHORČENIA INVESTIGATÍVNA ŽURNALISTIKA A JEJ ZÁKLADNÉ PRVKY

Investigatívna žurnalistika sa nachádza v trojuholníku, ktorého ďalšie dve strany tvoria policajné vyšetrovanie a vedecký výskum. Všetky tri strany niečo skúmajú, čo je dôležité pre spoločnosť (alebo čo si myslia, žeby mohlo byť dôležité pre spoločnosť). Relatívne najlepšie materiálno-technické a právne podmienky skúmania má asi policajť, najviac času a pokoja na skúmanie má asi vedec. Ak sú tieto úvahy zatiaľ pravdivé, prichádzame k jednoduchému záveru. Keďže čas alebo peniaze - ideálne kombinácia obidvoch činiteľov - rozhodujú o úspechu pri skúmaní (ak odmyslíme od samozrejme dôležitých faktorov ako sú šťastie, dôvtip, znalosti, prax a podobne), úspešná investigatívna žurnalistika buď potrebuje viac času alebo viac peňazí. S týmto jednoduchým záverom asi bude súhlasiť väčšina či už skutočných alebo nádejných investigatívnych žurnalistov.

Samozrejme existujú viac alebo menej zásadné rozpory medzi týmito oblasťami. Najväčšie protirečenie asi vzniká, keď policajť vyšetroje novinára kvôli jeho publikačnej činnosti a najmenej závažné spory vznikajú, keď vedec skúma žurnalistiku ako oblasť. Otázne je, kam zaradiť prípad, keď investigatívny žurnalista "vyšetroje" policajta. Existujú výnimky, alebo aspoň dúfam, že prenasledovanie alebo vraždy investigatívnych žurnalistov môžeme považovať za výnimky. Opäť sa zdá, že investigatívna žurnalistika je niekde v strede z hľadiska jej dopadu na slobodu a potrestanie jednotlivcov, ktorí porušujú zákony. Veď vieme, že v nedávnom období odstúpilo na Slovensku niekoľko ministrov kvôli rôznym kauzám prezentovaných v médiách, kým pár rokov predtým omnoho závažnejšie kauzy prezentované v médiách nič nezmenili. Potenciálne môže byť teda investigatívna žurnalistika veľmi nebezpečnou zbraňou, keďže slová a fakty môžu zničiť. A naopak. Nieкто povedal, že najväčším uznaním pre autora je, keď ho zabijú kvôli tomu, čo napísal. Nuž, neviem či nieкто zo žurnalistov alebo spisovateľov túži až po takomto uznaní, ale niečo na tom tvrdení asi je.

Otázka **dôležitosti, zaujímavosti a morálnosti** (dôstojnosti, slobody a fair play) určitého konania má iný význam pre policajta, iný pre žurnalistu a iný pre vedca.

Pre policajta ani pre vedca nemusia byť morálne aspekty prípadu dôležité, ale pre žurnalistu poväčšine sú dôležité, aj keď si to v záujme udržania relatívnej objektivity nemusí priznať. Ale ak vedec ani policajť prevažne nemajú záujem o morálne otázky, a teda o otázky dobra a zla v praktickej a nie iba vo filozofickej podobe, tak je nesmierne dôležité, aby práve žurnalisti zaznamenávali a skúmali takéto prípady.

Ja sám som študoval okrem iného žurnalistiku a teraz sa venujem vede. Preto si skutočne myslím, že investigatívna žurnalistika má blízko kvalitnej vede. Dokonca žurnalistika všeobecne niekedy až príliš ovplyvňuje vedu, ktorá niekedy preberá tvrdenia prezentované v médiách ako objektívnu vedeckú pravdu. To je však na inú diskusiu. Na druhej strane nájdu sa aj zahraničné prípady, keď investigatívny žurnalista sa obrátil na vedcov so žiadosťou o pomoc, alebo keď vedecké články poslúžili ako prvotný impulz na napísanie investigatívnej reportáže, alebo rady vedcov poslúžili na napísanie dobrého investigatívneho článku.

Maďarská skúsenosť s investigatívnou žurnalistikou naznačuje (Vajda 2001), že:

- a) vyžaduje síce veľa tvrdej práce, ale to je v zásade črta každej serióznej žurnalistiky,
- b) často sa spája s dĺžkou článkov, ale to vôbec nemusí súvisieť s kvalitou,
- c) spája sa s rizikom, ale riziko súvisí v prvom rade s podmienkami v redakcii, t.z. či redakcia je ochotná chrániť a podporovať investigatívneho žurnalistu,
- d) nespája sa len s odhaľovaním zneužitia ekonomickej a politickej moci (môže ísť napríklad o oblasť športu) a nemusí ísť len o zisťovanie zneužitia moci, ale napríklad aj o skrytej diskriminácii,
- e) nemusí sa spájať s veľkým škandalom.

Definícia IŽ: Každá dobrá žurnalistická práca je v istom zmysle investigatívna

- a) spravodajstvo na základe vlastnej iniciatívy a práce,
- b) o záležitostiach verejného záujmu,
- c) ktoré nejaké osoby alebo inštitúcie si želajú uchovať v tajnosti,
- d) a ktoré má potenciál vyvolať verejné pobúrenie.

Problém pravdy: Pravda je skôr výsledok konfrontácie s dôkazmi ako s realitou. Mladý historik slúžiaci v Armáde SR napísal: „Každý, kto bol v armáde a iba trochu

si všímam život okolo seba, dobre vie, že takmer všetky písomnosti...majú takmer nulovú hodnotu.“ (Lacko 2001).

Problém zodpovednosti:

- a) znamená dostať sa do najlepšej možnej pozície z hľadiska poznania situácie a byť schopný sa vedome rozhodnúť, že poznám dosť na určenie najpravdepodobnejšej verzie;
- b) dôležitá je zodpovednosť žurnalistu v prvom rade voči sebe.

Základné črty investigatívnej žurnalistiky

a) na všeobecnej alebo filozofickej rovine

Morálny paradox IŽ č. 1: morálny sudca a súčasne morálna nezainteresovanosť

– informuje spoločnosť o mimoriadnej nespravodlivosti voči jednotlivcom alebo skupinám, o zlyhaní spoločenského alebo politického systému, o neporiadku vo verejných alebo štátnych inštitúciách, pričom tieto prípady boli väčšinou buď nezaznamenané alebo zámerne skryté (utajené).

Morálny paradox IŽ č. 2: záujem o upevnenie morálnych hodnôt a súčasne nezamýšľaná podpora tendencie k rozpadu hodnôt

– žiada našu spoluúčasť pri rozhodnutí, čo už je a čo ešte nie je prekročenie hraníc morálneho správania.

Morálny paradox IŽ č. 3: rozpor medzi potrebou kontinuity kultúry a súčasne potrebou zmeny

– požaduje nápravu od zodpovedných alebo potrestanie vinníkov. Väčšinou nie je možné dostatočne diskutovať morálne problémy v médiách, čo vyplýva v prvom rade zo samotnej podstaty princípov práce médií.

b) v morálno - praktickej rovine

– mimoriadna zanietenosť za vec; problém je to, čo odlišuje v tejto oblasti investigatívnu žurnalistiku od bežnej žurnalistiky, a čo súčasne oslobodzuje od závislosti od zámerne prezradených dôverných informácií, od závislosti od oficiálnych zdrojov, od vyváženej prezentácie všetkých strán sporu a od tlaku

uzávierky, pričom cieľom je nájsť pravdu. Preto niektorí autori nazývajú investigatívnych žurnalistov „strážcovia verejného svedomia“ v zmysle morálne zaangažovaných jednotlivcov;

– objektivizácia morálnych štandardov je výsledkom – možno nepriznaným, možno nechceným – investigatívnej žurnalistiky. Investigatívni žurnalisti pomáhajú artikulovať morálny poriadok poukazovaním na to, že činy domnelých porušovateľov morálneho poriadku sú v skutočnosti naozaj porušením morálky. Investigatívni žurnalisti pritom nesúdia, ale nachádzajú, vyberajú, zjednodušujú a interpretujú štandardy tak, aby verejnosť mohla použiť takého hodnotenia.

Objektivizácia morálnych štandardov sa uskutočňuje porovnaním:

- so zákonom,
- s predpismi a etickými kódexami,
- s názormi expertov,
- so závermi výskumov,
- so štatistikami,
- so zdravým rozumom a pravidlami fair play, slušnosti a čestnosti.

Objektivita znamená, že sa domnievame, že naše hodnoty sú univerzálne alebo dominantné, a to bez ohľadu na pravdivosť tejto domnienky:

– ironická alebo iná forma reprezentácie problému, ktorá ho ukáže (resp. jeho dopady) ako mimoriadne závažný problém, prekračujúci hranicu bežného tolerovateľného technického omylu alebo neetického správania. Irónia umožňuje potlačenie všetkých explicitných morálnych hodnotení, čo vytvára zdanie objektivity. Dosahuje sa sieťou fakticity, výberom priamych citátov, vedomým pokusom vyvážiť článok. Irónia umožňuje moralizovať bez kazateľského tónu. Umožňuje poukázať na nelegálnosť, neetickosť alebo neprofesionálnosť až amorálnosť a súčasne zachovať črty objektivného informovania. Problém s použitím irónie je, že sa môže zvrhnúť v cynizmus, čo vedie k rozkladu a nie upevnenie mravov. Paradox (sila) irónie spočíva v naivnom očakávaní spravodlivosti a súčasne v obrovskej nespravodlivosti v realite.

– prezentácia najoverenejších faktov v rámci štandardnej žurnalistiky,

- odôvodnenie dôveryhodnosti prezentovaného materiálu na základe predložených dôkazov, čím udávajú štandard žurnalistickej zodpovednosti.

c) v teoreticko-praktickej rovine

- dôveryhodnosť prvotnej informácie,
- schopnosť dokázať podozrenie,
- schopnosti a možnosti konkurencie uspieť skôr,
- osobný a profesionálny záujem o danú tému,
- možný celospoločenský dopad.

d) v praktickej rovine

- získavanie údajov - z rozhovorov s ľuďmi (ak dávať otázky, alebo ak „ste v obraze“, ľudia povedia aspoň niečo, ale platí, že ak sa použijú „off record“ zdroje, je vhodné ich použiť viacej? Nachádzanie rozporov vo výpovediach, hľadanie motivácie, viacero zdrojov, ale nielen ľudia!),
 - z oficiálnych publikácií,
 - priamym pozorovaním (žurnalista ako zamestnanec alebo zákazník - známy prípad knihy Na dne, ktorú napísal nemecký žurnalista vydávajúci sa niekoľko mesiacov za tureckého „gastaerbeitera“);
- overovanie faktov,
- štrukturovanie materiálu,
- triedenie informácií podľa závažnosti a dôveryhodnosti,
- výber najkriklavejších príkladov (rozdiel oproti vede),
- dôležité: konzultácia s právnikom.

e) v žánrovo - tvorivej rovine

Zistenie potenciálneho investigatívneho prípadu. V našich podmienkach väčšinou na základe „tipu“, ale skutočné investigatívne prípady by mali vzniknúť na základe intuície, čo nie je nič tajuplné, ale kombinácia skúseností a vedomostí. Inými slovami, je to napríklad schopnosť dať do súvislostí dva alebo viaceré zdanlivo nesúvisiace alebo bezvýznamné alebo menej významné (obyčajné) fakty.

Otázky, ktoré si môžeme zodpovedať:

O čom to je?

Prečo by to niekto mal čítať?

Koho sa to týka priamo a koho nepriamo?

Kedy mám dosť informácií?

Čím začnem článok?

Ako to napíšem?

Prezentovanie témy takým spôsobom, že jeho komplexnosť nie je na prekážku jeho zrozumiteľnosti a spracovateľnosti. Na to sa používajú rôzne:

príklady,
obrazy,
schémy,
vysvetlenia.

Detaily musia byť použité, ale nesmú zahliť dejovú líniu. Používajú sa aj preto, že väčšinou sa nedá použiť všetok materiál. Treba písať jasne. To si vyžaduje jednoduchosť jazyka a jasnosť mysle.

Úvod môže byť všeobecný alebo konkrétny. Veľmi konkrétny úvod použijeme, ak:

- ide o jediné prekvapujúce odhalenie,
- kontext je známy priemernému čitateľovi,
- dôkazy na podporu úvodných slov v ďalšom texte sú jednoznačné,
- príbeh je dostatočne jednoduchý,

Nejde o používanie stereotypov, ale naopak o využitie kreatívneho myslenia a vytváranie precedensov. Experimenty na mieste alebo hypotézy majú (na rozdiel od vedy) potvrdiť teóriu rozvíjanú investigatívnym žurnalistom. Ide o myšlienkovopracovný proces, ktorý sa ťažko spätne vysvetľuje. Niektorí tento proces nazývajú „učenie sa ako kreatívne udržať konverzáciu so situáciou“. Zarámovanie investigatívnej správy (príbehu) sa má uskutočniť tak, aby mala základnú vnútornú štruktúru (napr. prípadové štúdie) a aby bola vyčlenená tak, aby zaujala (napr. výpovede jednotlivcov).

Naratívna forma (príbeh) umožňuje dvojpólovú prezentáciu zlo verzus dobro (napr. skorumpovaní úradníci verzus relatívne nevinne trpiaci občania – daňoví poplatníci), čím umožňuje prezentáciu morálnej stránky problému presunutím morálnej dimenzie na fakty. Vhodné sú dôkladné zhrnutia, medzititulky a kontaktné čísla.

Literatúra:

ETTEMA, JAMES S. a THEODORE. L.GLASSER. (1998). Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue. New York: Columbia University Press.

KENNEDY, GEORGE, DARYL R. MOEN a DON RANLY (1993). Beyond the Invented Pyramid. New York: St. Martin's Press.

LACKO, MARTIN. (2001). Papierová pravda o armáde. Dominofórum, č.10, s.7.

PROTESS, DAVID L. a kol. (1991). The Journalism of Outrage. New York: The Guilford Press.

ULLMANN, JOHN a JAN COLBERT. (1991). editori, druhé vydanie. The Reporter's Handbook. An Investigators's Guide to Documents and Techniques. New York: St. Martin's Press.

VAJDA, ÉVA. (2001). Investigative Journalism in Hungary. Rukopis.

LAURA KELLY, Knight International Press Fellow

KONTEMPLÁCIE O PRIESTORE MEDZI VÝVOJOM MEDIÁLNEJ ETIKY A OBMEDZUJÚCIMI HRANICAMI MEDIÁLNEHO ZÁKONA

Mediálne zákony a mediálna etika. To sú dve sily, ktoré sa snažia regulovať a formovať profesionalizmus v novinárskej praxi. Aký je ale medzi nimi vzťah? Aký veľký je priestor, ktorý ich oddeľuje? Ako nájsť najlepšiu rovnováhu medzi týmito dvoma aspektami tak, aby si médiá mohli plniť svoju funkciu v demokracii a aby zároveň bola držaná na uzde ich moc, vplyv a zodpovednosť? Akú úlohu zohráva štát pri regulovaní médií, ak tieto trpia nedostatkom profesionálnej mediálnej etiky?

Definícia etiky - ako osobnej, tak aj profesnej - ktorú mám najradšej, je podriadenie sa nevyhnutiteľnému (obedience to unenforceable). Zákony sa regulujú a vynucujú vládnymi orgánmi. Zákony majú špecifikovaný obsah. Sú napísané. V prípade ich porušenia sú následkom tresty.

Etika sa zvykne nazývať „ako niečo, čo robíme, keď nás nikto nevidí“. To je ovplyvňované, ako vieme, nepreberným množstvom faktorov: pohlavím, vzdelaním, sociálnym postavením, vekom, vierou, štruktúrou rodiny, spoločnosťou, naším vlastným médiom (kde pôsobíme), jeho vlastníckmi, našimi rovestníkmi a kolegami. Vyzerá to tak, že naša osobná etika je často sformulovaná jasnejšie ako naša profesná etika, aj keď výsledky našej profesnej etiky ako novinárov sú viditeľnejšie pre väčšiu skupinu ľudí. Spoločnosť, v ktorej žijeme a pracujeme, vidí výsledky našej etiky a našej praxe v práci, ktorú robíme.

Možno sme vyrastali v rodine, kde sme vedeli, že ak budeme klamať našim rodičom, stihne nás trest. Etickými hodnotami boli česťnosť a správanie; vyjadrujúce tieto hodnoty bola pravdivosť. Takto bolo vyjadrované rodinné pravidlo alebo norma a tiež trest. V našej novinárskej práci sa často etické hodnoty vyjadrujú v peknom jazyku, v známej terminológii demokracie. Množí sa to vznešenými výrazmi ako: česťnosť, zodpovednosť, spravodlivosť, vyváženosť, nezávislosť. Avšak správanie alebo profesné normy nie sú sformulované alebo explicitne vyjadrené. Čo presne sa odo mňa očakáva, ak chcem, aby ma považovali za zodpovedného novinára? Čo robí môj redaktor? Ako budem vedieť niečo viac o týchto špecifických návykoch a čo sa stane, ak ich nebudem dodržiavať? Moje predstavy o tom, ako

previesť veľké ideály do každenného života, sa môžu podstatne líšiť od názorov mojich kolegov novinárov. Tieto rozdiely, tieto neurčité medzery sú miestom, nad ktorým by som sa dnes s vami chcela zamyslieť.

Ak sú novinári odkázaní na to, aby si domýšľali pravidlá a očakávané správanie a trest (ak existuje) sa nevynucuje, profesná etika je iba peknou ale bezzubou frázou. Vývoj profesnej etiky v médiách tak zostáva niečím vágnym, nejasným a neslúži novinárom ako predmet stmelovania a konverzácie.

Vývoj mediálnej etiky potrebuje mať sformulované profesionálne normy a profesionálny kódex správania. Ak publikácia požaduje ako etickú hodnotu zodpovednosť, aké presne špecifické správanie sa od novinárov očakáva pri realizácii etickej hodnoty? Nestačí iba schváliť kódex správania a strieľať okolo seba vznešenými abstraktnými frázami. To, čo musí nasledovať, je etapa, keď sa vypracuje kultúra profesných noriem a tieto sa vstúpia novinárom a médiám.

Niektorí tvrdia, že prísne mediálne zákony sú priamo úmerné úrovni nedorozvítosti mediálnej etiky v danom štáte. Aby sa zaplnilo vákuum spôsobené slabou mediálnou etikou, mediálne zákony sa schvaľujú, sprisňujú alebo novelizujú tak, aby boli reštriktívnejšie. Evolúcia etiky je časovo náročná. V krajinách, kde mala tlač možnosť existovať nezávisle niekoľko posledných rokov, zneužívala svoju moc a zanechala po sebe stopy škôd a nezodpovednosti. Niektorí novinári si interpretovali demokraciu a nezávislosť ako prostriedok pre slobodu bez zodpovednosti. Noviny a televízia uvádzajú špekulácie a klebety ako fakty. Kódexom správania je lajdáckosť. V dôsledku toho je pre štát ľahké nájsť si legitímne dôvody pre svoju aktívnu úlohu v regulovaní úlohy novinárov. Tlačové zákony existujú ako prostriedok obmedzenia a nie ako záruka slobody tlače. Slovensko je ponorené do tradície tlačových zákonov, ktoré pramenia v snahe vlády ovládať.

Existujú zákony, ktoré sú písané a iné, ktoré sú nepísané. Nepísané zákony sú nevyhnutiteľné profesné normy a etiké zásady. Vývoj si vyžaduje čas. A počas tohto času, keď si tlač hľadá a znovuobjavuje samu seba, musí spoločnosť znášať určité chyby a prehrešky.

Chce to čas.

JANIS OVERLOCK, novinárka, štát California, USA

ÚLOHA MÉDIÍ PRI ODHAĽOVANÍ KORUPCIE – PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE

Uvedomujem si, že s vami o investigatívnej reportáži hovoril celý rad významných prednášajúcich. V mojej prednáške by som však rada vychádzala z definície, aby som si bola istá, že budeme mať všetci rovnakú štartovaciu čiaru. Investigatívna reportáž má za účel odhaliť krivdy, zverejniť porušovanie práva alebo zákonov, či zdravej predstavy o tom, čo je správne. Investigatívna reportáž sa líši od sociálno-politickej reportáže v tom, že zvyčajne obsahuje podozrenie o tom, že niekto, alebo nejaký subjekt urobil niečo zlé alebo nesprávne.

V investigatívnej reportáži existujú určité podmienky, ktoré sú potrebné na dosiahnutie dostatočnej váhy. Prvou je ochota verejnosti uveriť tomu, že ľudia na vysokých miestach môžu robiť nesprávne veci a druhou je nestabilita na báze konkurencie v spravodajských médiách. Budem hovoriť o organizáciách v USA, kde tieto podmienky boli splnené a kde investigatívna reportáž prekvitala. Možno zistíte, že tento popis je porovnateľný aj s určitými situáciami na Slovensku.

Rozkvet investigatívnej reportáže sa začal na začiatku 20. storočia Muckrakerom Erom. Tesne pred Občianskou vojnou v r. 1860 boli v Spojených štátoch amerických iba 3 miliónári. Okolo r. 1890, teda o tridsať rokov neskôr, tento počet vzrástol o 3 800. Asi jedna desatina populácie vlastnila deväť desiatin bohatstva.

V tej istej dobe prichádzala do USA hlavná vlna nových imigrantov. Na konci veľkého imigračného cyklu do roku 1930 prišlo do USA 35 milión nových imigrantov. S veľkým prílivom prišli aj veľké problémy, ktoré Spojené štáty nikdy predtým nezažili. Počet obyvateľov sa zdvojnásobil a potom sa zdvojnásobil ešte raz. Objavili sa problémy s hygienou, s elektrinou a s dopravou.

Stredná trieda sa cítila stlačená medzi hornou a spodnou triedou. Vzdelaná stredná trieda sa dožadovala odpovedí na to, čo sa deje v spoločnosti a kto je za to zodpovedný. Vo svojej frustrácii sa obrátila na lacné časopisy s veľkým nákladom. Časopisy sa pre strednú triedu v Amerike stali významným prostriedkom na získavanie odpovedí na otázky o korupcii, privilégiách bohatých a o úzkom prepojení medzi podnikateľmi a vládou. Cieľom týchto hnutí a časopisov nebolo vytvorenie novej spoločnosti, ale zdokonalenie demokracie a vybudovanie lepšej spoločnosti.

Uvedené obdobie sa stalo pôsobiskom pre niektorých najlepších investigatívnych reportérov: Lincoln Steffans písal o zneužívaní moci samosprávou a vládou v štátoch; David Graham Phillips napísal deväťdielny seriál s názvom Zrada senátu; Ida Tarbell sa zamerala Standard Oil, a tiež na poisťovne a na bankový sektor; Sinclair Lewis prenikol do mäsiarenského priemyslu pod utajením a napísal román, ktorý výrazne zmenil spôsob, ako národ jedol svoje mäso. Výsledkom týchto hĺbkových reportáží boli viaceré výstupy – zavedenia zákonov o práci detí, zákony o úrazovom poistení pracujúcich, Zákon o čistote potravín a o zdraví.

Napriek veľkému rozbehu, ktorý novinári v tej dobe získali, krátko po týchto udalostiach došlo k zabrzdzeniu investigatívnej reportáže. Podmienky sa zmenili k horšiemu. Začala sa svetová vojna, potom prišli „báječné“ dvadsiate roky a kríza a nasledovala druhá svetová vojna. V uvedenom období sa záujme verejnosti sústreďoval na patriotizmus alebo základné prežitie a médiá orientovali svoje úsilie relevantným smerom.

Prestávka pokračovala až do polovice 60. rokov. Protivojnové hnutie splodilo mnoho ďalších sociálnych hnutí: feminizmus, mládežnícke hnutie, hnutie za ľudské práva, hnutie za ekológiu. Prakticky všetky aspekty amerického života sa dostali pod drobnohľad. U americkej verejnosti narastala nedôvera voči ľuďom pri moci, voči korporáciám a voči vláde. Ale mediálny trh zostával dosť stabilný, americké médiá si pri odhaľovaní nespravodlivosti zachovávali postoj samofúbsosti.

Publikovanie Dokumentov z Pentagónu (Pentagon Papers) v r. 1971, vládnych dokumentov, ktoré popisovali dejiny vojny vo Vietname a boli publikované New York Times a Washington Post, poskytl dôkaz o tom, že vláda americkému ľudu klamala. Nejednalo sa však o investigatívnu reportáž, lebo médiá nezískali informáciu samy, skôr išlo o publikovanie reportáže z iných zdrojov.

V júni 1972 došlo k vlámaniu do sídla Demokratického národného výboru (Democratic National Committee) vo Washingtone DC. Washington Post publikoval na druhý deň príbeh o zapojení CIA do celej aféry – a nasledovali neprestávajúce správy aj v ostatných médiách, až kým nevypukol škandál Watergate a prezident Richard Nixon musel rezignovať. Napriek dôležitosti vyšetrovania sa však aféra Watergate nedostala do povedomia verejnosti až kým sa nezačal prenos pojednávania v televízii v r. 1973. So zavedením televízneho média do útoku prezident Nixon nakoniec rezignoval, keď sa začali hromadiť dôkazy o jeho účasti (a jeho kolegov) vo vlámaní a do potenciálneho odpočúvania úradu DNC.

V r. 1975 skupina investigatívnych reportérov spoločne založila skupinu Investigatívni reportéri a redaktori (Investigative Reporters and Editors (IRE)). Význam IRE stúpol po tom, keď bol v r. 1976 jeden z jeho zakladajúcich členov Don Bolles zo štátu Arizona Republic zabitý v aute bombovým atentátom. Tento novinár sa zaoberal vyšetrovaním korupcie a obchodovaním s vplyvom v Arizone. Ľudia, ktorí sa dostali pod jeho skúmový pohľad dúfali, že ak ho zavraždia, umlčia vyšetrovanie. Bol to ich veľký omyl. IRE zorganizovala projekt Arizona. Viac ako tri desiatky novinárov z denníkov, týždenníkov a z vysielačích štúdií z celých Spojených štátov strávili v Arizone šesť mesiacov, skúmajúc podstatu vecí a venovali sa vyšetrovaniu. Výsledné série článkov boli čiastočne alebo úplne publikované po celej krajine. Projekt Arizona sa stal dôležitým bodom obratu v oblasti verejného uvedomenia o činnosti polície a o politickej korupcii.

Berúc do úvahy skutočnosť, že existujú situácie, keď je verejnosť vnímavejšia k odhaľovaniu nepravostí, chcem hovoriť o používaní reportážnych techník v investigatívnej reportáži – a o výsledkoch, nezávisle od toho, aké šľachetné boli pôvodné impulzy v jej zárodku. Uvediem dva príklady z dvoch odlišných oblastí a ako sa veci vyvíjali neskôr.

V r. 1904 strávil Upton Sinclair sedem týždňov v mäskombinátoch v Chicagu, kde sa balilo mäso a zbieral informácie o skladoch. Zamiešal sa medzi masu pracovníkov v baliarniach mäsa, pracoval s nimi a rozprával sa s nimi o ich živote. Nasledujúci rok napísal román o podmienkach, v akých žijú, čo o šesť mesiacov neskôr pomohlo schváleniu Zákona o čistote potravín a liekov.

V r. 1992 dvaja producenti televízie ABC Television krátko pracovali v oddelení pre balenie mäsa supermarketov Food Lion. Predstavili sa falošne ako uchádzači o prácu a uviedli, že majú bohatú prax v danej oblasti. Sotva boli prijatí do zamestnania, skryli si do parochní a odevu kamery a nahrávali na videozáznam spôsob, ako sa potraviny spracúvajú. Nakrúcali také veci ako syr ohryzený potkanmi a tiež silno skazené mäso a hydina, ktoré sa preplachovali čistiacim roztokom a následne sa antdatovali, aby sa predávali s dátumom po dátume predaja uvedenom výrobcom.

Food Lion reagoval po odvysielaní, ktoré sa nakoniec konalo šesť mesiacov neskôr. Ich žaloba nebola za urážku na cti – čo by si vyžadovalo ako obhajobu pravdu, ale za podvod a nedovolené vstúpenie na cudzí majetok. Food Lion sa snažil preukázať, že zamestnanci ABC sa venovali novinárstvu a nie práci, na ktorú boli najatí. Food Lion taktiež tvrdil, že producenti tým, že urobili chyby vo svojich reportážach pomohli vytvárať zlé podmienky, ktoré odhaľovali verejnosti. Počas

súdného procesu v r. 1996 sudca nedovolil premietanie spravodajskej reportáže. Členom poroty bolo odporúčané, aby všetko, čo bolo v spravodajskej reportáži uvedené, považovali za pravdivé. Ich povinnosťou bolo rozhodnúť, či došlo k podvodu a nedovolenému vstúpeniu na cudzí majetok alebo nie.

Food Lion prípad vyhral. Hoci od ABC požadovali 1.9 miliárd \$, sudca vyniesol rozsudok na 5.5 miliónov \$, čo sa neskôr znížilo na 315,000 \$. ABC tvrdilo, že skrytú kameru použili v záujme verejného zdravia. Ak to tak bolo, prečo im trvalo šesť mesiacov, kým odvysielali reportáž? Tým sa znížila váha ich argumentov a pred členmi poroty celý prípad vyzeral menej príťažlivo.

Naša novinárska práca má byť dodávateľom pravdy. Práca v utajení nie je úsilím vyjadrujúcim zmysel pre pravdu a nastoľuje otázku o motivácii, logickom zdôvodnení a o výsledkoch. Práca v utajení by sa mala používať iba vtedy, ak neexistuje žiadny iný spôsob ako vypovedať príbeh a ak je informácia pre čitateľov zásadne dôležitá a má dôležité dopady na verejnú politiku. Iba v týchto prípadoch – a aj to veľmi opatrne – je možné použiť reportáž robenú v utajení.

Uvedené dva príklady z dvoch rôznych oblastí s úplne odlišnými výsledkami. Sinclair napísal svoje expoé vo forme vymysleného záznamu. Nesnažil sa o to, aby bol niečím iným ako to, čím bol. Vzal si svoju krabicu s obedom, obliekol sa ako robotník a pracoval spolu s ostatnými. Reportáž producentov z ABC obsahovala labyrint nepravd tvoriacich osnovu príbehu – lož pri podávaní žiadosti, skryté kamery, ich vlastná spoluúčasť pri vytváraní zavrnutiahodných podmienok, pomýlený názor, že robia niečo v mene verejného dobra, ale následné vyčkávanie šesť mesiacov. Všetky uvedené faktory sa zliali dovedna tak, že výsledný príbeh nebol taký dramatický a hlboký ako príbeh Sinclaira.

Práca v utajení je užitočná vo veľmi extrémnych a výnimočných prípadoch. Jeden z najúspešnejších príkladov v nedávnej histórii sa odohral počas Vojny v Zálive, keď sa jeden nezávislý reportér postavil do pozície zamestnanca pohrebného ústavu na základni Dover Air Force Base. Základňa sa používala na prípravu pohrebu mŕtvych, ktorých vrátili z vojnovéj zóny. Reportér chcel zistiť, či armáda podhodnocuje stavy smrteľných prípadov, lebo Pentagón zakázal novinárom fotografovať alebo dokonca i byť svedkami pri vykladaní mŕtvych. Reportér sa pokúsil dostať k informáciám inými spôsobmi. Najprv sa pokúsil rozprávať s podnikateľom, ktorý mal vládnu zákazku na prípravu mŕtvol po ich privezení na pochovanie. Ten odmietol hovoriť. Potom sa reportér pokúsil vylákať odpoveď od aerolínií, ktoré telá prevážali. Tie sa odmietli vyjadriť. Nakoniec sa pokúsil nájsť dôstojníka, ktorý bol zodpovedný za informovanie rodín zosnulých o úmrtí

službukonajúcich vojakov. Opäť neúspešne. Keď všetky uvedené postupy zlyhali, reportér sa rozhodol prejsť do práce v utajení. Bolo to naozaj správne rozhodnutie. Zistil, že v boji zomrelo 200 vojakov a nie iba 55 ako sa oficiálne hovorilo v médiách.

Na záver treba povedať, že toto všetko sú príklady z USA keď médiá pomáhali budovať lepšiu demokraciu a zodpovednejšiu spoločnosť. Ako cudzinec a hosťujúca prednášateľka nemôžem posúdiť, či sú na Slovensku vhodné podmienky, aby sa rozmáhala investigatívna žurnalistika. Myslím si, že je potrebné, aby novinári pokračovali v rozvoji svojich technických postupov v očakávaní doby, keď investigatívna žurnalistika bude mať hlboký dopad na budovanie demokracie v tomto regióne.

IRENA VÁLOVÁ, predsedníčka Syndikátu novinárov ČR

SKÚSENOSTI S UPLATŇOVANÍM ETICKÝCH ŠTANDARDOV V MÉDIÁCH V ČR

Snad je až s podivem, kolik se toho namluví a napíše o investigativní - tedy pátrací žurnalistice a kolik se toho namluví a napíše o etice - tedy profesionalitě této pátrací žurnalistiky vůbec. Jakoby se často dopředu počítalo s tím, že „ostatní“ druhy žurnalistiky jsou nepátrací a proto na ně mohou být kladeny méně profesionální nároky. Jakoby se dopředu počítali s tím, že většina žurnalistiky je neinvestigativní a že tisk je plný nikoli novinářů, nýbrž úředníků sepisujících stanoviska různých institucí k jednomu jevu či události, zatímco jejich kolegové z komentátorských oddělení rovnou k události či jevu zaujmají postoje.

Avšak jistý kodex profesionality má každý novinář, někteří novináři respektují kodexy o třech stech stranách, někteří se profesně řídí jednostránkovým dokumentem, jiní výhradně svým svědomím. Pátrací, třemi základními kameny všech psaných i nepsaných etických kodexů jsou tři body:

- a) pátrat po pravdě,
- b) zveřejňovat pravdu,
- c) při tom zvažovat škody, které mohou jako novinář důsledkem svého (neprofesionálního) jednání napáchat.

Připočteme k tomuto univerzálnímu kodexu platnému zde v Bratislavě, v Praze, jako v Londýně nebo New Yorku (v New Yorku s výhradou k bodu c, neboť mnozí američtí kolegové neuznávají, že by mohli zveřejněním pravdy napáchat škodu - to je sice také pravda, avšak je nutné položit si otázku, zveřejněním „které pravdy“), tedy připočteme k tomuto univerzálnímu kodexu vlastnosti novináře, jimiž je novinářská činnost vůbec podmíněna, jak je definuje pro svých třicet tisíc členů Německý svaz novinářů :

- tedy schopnost logického myšlení,
- schopnost analytického myšlení,
- sociální gramotnost,
- výjimečná znalost jazyka,

- názorová konzistentnosť,
- znalosť technických podmínek sdělovacího prostredku,
- a kritické myšlení.

Logicky bychom došli k závěru, že všichni novináři jsou a) nejprve pátrací novináři a až teprve b) novináři „jiného druhu“.

Proč tomu tedy tak není?

Když jsem v druhé polovině devadesátých let řídila domácí zpravodajství jednoho českého deníku, začala se jednu dobu množit v rámci nabídky materiálu do jednotlivých vydání podivná věc. Redaktoři přinášeli v horším případě oficiální výroky (usnesení) vlády, parlamentu, obecního úřadu, politické strany nebo dokonce soukromé firmy, tato přepisovali do lidem srozumitelného jazyka a pak nabízeli jako vlastní článek do novin. V lepším případě takto nakládali se zpravodajstvím veřejné agentury. Na dotaz, cože to začíná být praktikováno za žurnalistiku v našich novinách, jsem se zcela vážně dozvěděla, že jde o žurnalistiku oznamovací.

Ano, redakční kolektiv zcela bez mého přičinění, ba dokonce proti mé vůli vynalezl oznamovací žurnalistiku. A ona fungovala, neboť čtenáři tyto oznamovací noviny stále kupovali a inzerenti v našich oznamovacích novinách stále inzerovali. Vydavatel byl spokojen a redaktoři též: Zcela marný byl boj šéfredaktora i můj

- a/ proti vydavateli
- b/ s redaktoři

proti oznamovací žurnalistice. Marné bylo volání po profesionalitě, důvěryhodnosti a znovudobývání pozice profesionálního tisku pátracího po pravdě a zveřejňujícího názory pozice i opozice včetně kritických. Prostředí, kdy vydavatel umožnil oznamování dokonce na objednávku čehokoli ve prospěch kteréhokoli subjektu (politického nebo ekonomického) a totéž činili novináři, kteří tak rozprodávali plochu, která jim nepatřila, vyhovovalo po nějakou dobu všem - až do chvíle, kdy ten nejdůležitější v celém řetězci, tedy čtenář, odmítl za tyto oznamovací noviny platit. Dnes jedny neexistují, druhé byl vydavatel nucen prodat.

Tři podmínky profesionální - investigativní žurnalistiky

V případě oznamovacích novin rozhodl nakonec čtenář. Čtenář, posluchač nebo divák však nikdy nejsou jediní, kdo rozhodují o kvalitě žurnalistiky v dotyčném sdělovacím prostredku.

Pátrací žurnalistika může podle mého soudu vznikat za třech podmínek:

1. Novináři musí mít již jednou uvedené vlastnosti, to však nestačí. Novináři musí mít vůli tyto vlastnosti ve své profesi používat. K tomu je nutný konsensus mezi samotnými novináři v jejich vlastních profesních záležitostech. (Tlak na vydavatele?)
2. Stejně důležité je rozhodnutí majitele umožnit ve svém listě stanici pátrací žurnalistiku. Toto rozhodnutí je možná důležitější, než vůle novinářů. Je to vždy vlastník, který vytváří postoj listu či stanice a podmínky, které pátrací žurnalistiku buď umožní nebo nikoli. Extrémem samozřejmě je, když vydavatel pátrací žurnalistice zamezuje. K tomu, aby majitel firmy umožnil pátrací žurnalistiku, ho musí nutit trh. (Tlak trhu na majitele firmy a tlak majitele na novináře)
3. Neméně podstatné je rozhodnutí veřejnosti, tedy čtenářů, diváků a posluchačů, nebo obecně občanů politiky nevyjímaje ve prospěch či neprospěch pátrací profesionální žurnalistiky.

Příklad oznamovacích novin nám sdělil, že o novinách rozhodoval pouze čtenář – nikoli novináři a nikoli majitel.

Pouze tyto tři tlaky spolu dohromady mohou učinit žurnalistiku skutečně profesionální. Bohužel tyto tři podmínky často v České republice nejsou naplňovány, a to je důvod, proč se tak málo setkáváme s opravdu profesionální, nikoli oznamovací žurnalistikou a proč se tak často setkáváme s pseudopátrací žurnalistikou.

Začneme u čtenáře, diváka, posluchače.

Přestože situace se snad pozvolna zlepšuje, ideálu korektní profesionální žurnalistiky se Česká republika bude dobírat zřejmě ještě delší dobu, tak dlouho, jak dlouho potrvá dozrávání, dospívání, emancipace občanů a tím i vlastního úsudku, který je podmínkou pro individuální rozhodování o životě i své vlastní zemi na základě práva vědět, které již čeští občané mají uzákoněné (informační zákon).

Jako doklad tohoto snad může posloužit obsah „investigativního“ pořadu české komerční televize Nova, odvysílání včera v noci. Shodou okolností šlo o „tajemnou smrt“ slovenského ministra Duckého (píše se takto?).

Pořad začal kumulací výroků: tajemné kontakty, následovala tajemná smrt. V době, kdy pečtil tajemné kontakty prostřednictvím úvěru v Komerční bance, netušil ministr, že mu zbývá měsíc života. Během dvou dnů přešly peníze na tři účty.

Jsem přesvědčen, že jde o podivnou transakci. Zřejmě to byl hlavní cíl, nakoupit akcie a ovládnout Chemapol a zřejmě ne pro sebe ale asi pro někoho jiného. Operace zavání praním špinavých peněz, ale všichni se tváří jakoby se nic nestalo.

Výše uvedená snůška banalit a spekulací má vyvolat dojem, že se cosi přihodilo a kdosi pátrá po tom, co se přihodilo. Český novinář si dokonce natočil slovenského kolegu a ptá se, co na to říká on:

„Je to velmi čudné,“ odpovídá slovenský novinář.
 „Vidíte souvislost mezi KB a smrtí pana Duckého nebo je to spekulace?“ ptá se znovu český reportér.
 „Nikdo to nikdy nevypátrá, asi je to špekulácia,“ odpovídá (a já dodávám zaplaťbůh korektně) slovenský kolega.

Závěr je grandiózní:

„Těžko říci, kde je pravda. Možná kdyby pražská pobočka Komerční banky zastavila podezřelou transakci, mohlo to panu Duckému zachránit život. Chemapol totiž zkrachoval a Duckému se mohl někdo, kdo na transakci prodělal, mstít. Tak to mezi zločinci chodí,“ uzavírá český investigativní reportér.

Tento bohapustý blábol, který je českému divákovi předkládán jako investigativní žurnalistika, by bylo možno s čistým svědomím nazvat reportáž o tom, že buď je to tak nebo možná úplně jinak.

Následuje další investigativní reportáž: Jak se postmoderní internetová společnost vypořádává s obecními blázný. Řeší se v ní, jestli pan Příhoda měl pohlavní styk s kozou.

Pan Příhoda sice říká, že dostal na základě udání sousedů zákaz souložit se svojí kozou. Zdali však k tomuto aktu skutečně došlo a na základě čeho rozhodl soud (pomluva sousedů, prohlášení, že koza je krásnější než žena) Příhoda dopouští sodomie, se nedozvíme. Mimochodem jde o typickou oznamovací reportáž.

Zatímco uvedená soukromá stanice investigativně rozebírá styk pana Příhody s kozou, veřejnoprávní televize investigativně odhalila a sděluje lidu obecněmu, že v českém parlamentu jsou komunisté - marxisté, a to duchem, kádrovým profilem, životopisem i dvacet let starou činností, a to vše se děje zejména v komisi pro sdělovací prostředky. Bohužel této stanici uniklo, že komunisté jsou v parlamentu už

deset let a že životopis člena mediální komise poslance Kučery vypátrali už dávno i zaměstnanci místních plátek vydávaných v Kučerově volebním obvodu.

Zbývají tištěná média:

Nehodlám zmiňovat tiskoviny, jejichž novináři vypátraly, kde si koupil Václav Havel v Portugalsku dům a že česká zpěvačka Bílá měla miom a už ho nemá. Ostatně obě zmíněné osoby jsou osoby zájmu veřejnosti a prezident je samozřejmě veřejná osoba, takže musí počítat s jinými nároky na informace, které si občan o něm přeje dozvídat.

Největší český konzervativní deník na své sobotní titulní straně vypátral, že bývalé manželce dnes již obviněného Vladimíra Železného, kterého z neznámých důvodů novináři označují mediálním magnátem, aniž by ovšem byl vlastníkem média, soud údajně zakázal nakládat s majetkem. Toto ovšem nebylo potvrzeno ani vyvráceno.

Zbývá největší český deník Mladá fronta dnes, která po měsících trvajícím seriálu o údajném účtu ODS ve Švýcarsku, o kterém všichni mluví, avšak nikdo včetně české i švýcarské policie ho nevypátral (mimochodem strašná nuda).

Všechny tyto případy jsou porušením základní profesionality – nepublikovat neověřené informace, nevydávat spekulace za fakta, nezneužívat svého postavení novináře.

Tato karikatura žurnalistiky má jednospolečné: totální rezignaci na službu veřejnosti, na službu ve veřejném zájmu. Evropský soud pro lidská práva definoval čtyři okruhy informací, které jsou veřejným zájmem:

1. informace o výkonu státní moci,
2. informace o zdraví lidu, technikách a výrobcích toto zdraví ovlivňujících,
3. informace o nezákonných praktikách tajných služeb, policie a bezpečnosti,
4. informace o soudech, existuje-li podezření, že nerozhodují nezávisle.

Informací ve veřejném zájmu je samozřejmě daleko více, ale pouze tyto čtyři okruhy byly jmenovány, o ostatních se takto může vyjádřit pouze další soudní výrok.

Je zřejmé, že z množství investigativních reportáží jich má „veřejný“ obsah jen velmi málo. Tento fakt je dán vlastnickou strukturou sdělovacích prostředků

a malým trhem v České republice. Tyto skutečnosti vedou k bulvarizaci žurnalistiky obecně, tedy ke snižování profesních standardů, a to včetně (v některých případech dokonce zejména) médií veřejné služby. Zatímco veřejná služba má vlastníka značně nejasného (může proto dojít k nekompetentnímu a neprofesionálnímu rozhodování v redakci), soukromí majitelé musí zvyšovat zisky a samozřejmě použijí i z hlediska žurnalistiky prostředky neprofesionální (z hlediska diváka snad atraktivní - zábavné), neboť hlavním cílem soukromého média není žurnalistika, šíření informací a vykonávání práva vědět, ale prodat.

Je jasné, že v tomto prostředí může jen stěží cokoli změnit každá osamoceně stojící skupina (novinář, majitel, příjemce) sama o sobě. Chceme-li cokoli změnit, je naprosto nutné dospět k dohodě. K dohodě mezi námi novináři, vydavateli a provozovateli. Musí nám také příjemce námi šířených informací naznačit, dospěl-li do stavu, kdy je schopen a má vůli přijímat informace ke svému životu a rozhodování o své zemi zásadně potřebné, nebo se stále ještě nachází ve stavu pubertálním.

Prvním krokem k dohodě je samozřejmě diskuse, nejlépe veřejná. Tato diskuse v České republice začala a bude pokračovat. Celý proces je však dlouhodobý. Vyžaduje doslova každodenní trpělivost, vyžaduje trvalé a odvážné lpění na našich profesionálních zásadách, a to stoprocentně, protože víme, že pouze budeme-li chtít sto procent, dostaneme pro začátek alespoň padesát.

Přes veškerou moji kritičnost k českým novinářům, která byla dána tématem, musím konstatovat, že mezi českými žurnalisty jsou profesionálové a jsou i mezi redaktory všech zmíněných sdělovacích prostředků. Obecně lze říci, že je to právě diskuse o standardech a profesionalitě, která působí, že česká žurnalistika je na cestě ke standardům, normám, principům i etice, která je obvyklá v jiných zemích s delší tradicí profesionálního novinářství.

JÁN FÜLE, predseda Slovenského syndikátu novinárov

ETIKA (ŽURNALISTIKY) PODĽA POLITIKOV A NOVINÁROV

Keď sa dvaja usilujú akože o to isté, môže im ísť, v ideálnom prípade, naozaj aj o to isté. Keď začnú politici a novinári hovoriť o etike v žurnalistike, spravidla majú úplne iné predstavy i pohľadky. Keď sa do debaty zapoja vydavatelia, napríklad tí, pre ktorých je etické všetko, čo zvyšuje náklad, začína byť diskusia neprehľadná aj pre toho, kto sa v nej pôvodne orientoval.

Stalo sa nám to aj na Slovensku. Až do istej chvíle malo všetko svoj logický vývoj. V roku 1990 schválil snem Slovenského syndikátu novinárov svoj Etický kódex. Nedohodol sa na žiadnej rade či komisii, ktorá by sa k jeho dodržiavaniu mohla autoritatívne vyslovovať. Aj to bolo logické – pre časť kolegov, ktorí na základe výrokov iných „komisií“ museli z redakcií na dvadsať a viac rokov odísť, bolo zriaďovanie nových neprijateľné a citlivé. Pochopiteľné bolo aj to, že do návrhov „tlačových“ zákonov sa niektoré politické garnitúry pokúšali prepašovať aj etické normy. V tomto prípade išlo o pokusy znásilniť etiku a dať jej podobu paragrafov. Nepodarilo sa to, lebo to nie je možné – dokonca aj vtedy, keď existuje politická vôľa.

Medzitým sa aj slovenskí novinári a vydavatelia začali správať štandardne. V dobrom i v zlom. V rokoch 1996 – 97 sa Združenie vydavateľov periodickej tlače Slovenska, Slovenský syndikát novinárov a Združenie slovenských novinárov dohodli na vytvorení Asociácie na ochranu novinárskej etiky. Tá by bola zriaďovateľom Tlačovej rady SR. Každá z troch zakladajúcich organizácií mala nominovať troch členov s tým, že podmienkou menovania bol súhlas všetkých zúčastnených strán. Financovanie činnosti rady by bolo nezávislé od štátneho rozpočtu, nezaoberala by sa prípadmi, ktoré by boli v tom istom čase predmetom súdnych sporov. Prijímala by iba podnety od občanov. Jej rozhodnutia by boli povinné publikovať dotknuté periodiká a Tlačová rada SR by raz ročne vydávala aj zborník svojich rozhodnutí. Princípy sú to jednoduché – napriek tomu sa ich dosiaľ nepodarilo realizovať. Dôvody sú zdanlivo jednoduché. Po voľbách v roku 1998 Združenie slovenských novinárov prestalo pracovať a de facto už neexistuje. Tortúru so zakladaním Asociácie a Rady bude musieť zopakovať syndikát a združenie vydavateľov.

Do tejto situácie sa pokúšajú zasiahnuť politici. Do návrhu Zákona o masových médiách sa pokúšajú implantovať aj paragraf o povinnosti zriadiť Tlačovú radu SR.

Tá, akože inak, by mala byť zriadená zo zákona a na jej zloženie by mal vplyv parlament. Najčastejším argumentom je, že vytváranie Tlačovej rady SR je pomalé. Pravda, s týmto argumentom by sa dalo s úspechom pochybovať. Všetky doterajšie vlády viac ako jedenásť rokov predkladali jeden nezmyselnejší „tlačový“ zákon za druhým, teraz je pre nich záchranou návrh Slovenského syndikátu novinárov. Jeho prijatie, hoci teraz už v podobe poslaneckého návrhu, teraz podmieňujú vytvorením Tlačovej rady SR zo zákona. Začína to byť únavná a zbytočná hra. Niečo vám povolíme („osvojíme“ si váš návrh zákona) a zároveň si necháme priestor pre kontrolu. Z orgánu etickej samoregulácie sa môže stať orgán politickej regulácie. Vtedy sa ukáže, aké môžu byť podoby úsilia o to isté dvoma rôznymi spôsobmi.

TOM NICHOLSON, šéfredaktor týždenníka The Slovak Spectator

INVESTIGATÍVNA ŽURNALISTIKA NA SLOVENSKU: NÁTĽAK NA ZNEVÁŽENIE ETIKY

Slovenská žurnalistika čelí veľkému tlaku. Je zameraný na ignorovanie mediálnej etiky a absenciu vyšetrovania spáchaných deliktov. Prichádza z dvoch strán: od vlastníkov médií s politickými a obchodnými motívmi a od redaktorov samotných. Mnohí z nich dovoľia svojej osobnej zaujatosti, aby usmerňovala obsah toho, o čom sa píše a spôsob, akým sa to sprostredkúva verejnosti.

Nedá sa povedať, že by na Slovensku nebolo dosť námetov na investigatívnu žurnalistiku. Metódy Dzurindovej vlády a štátnych byrokratov spravujúcich krajinu sa od čias vládnutia Mečiara v rokoch 1994-98 nezmenili tak dramaticky, ako sa verejnosti sľúbilo. V procese privatizácie, v manažmentoch štátnych podnikov, na súdoch a v systéme zdravotníctva sú prítomní ľudia, ktorí sú rovnako ochotní podrobiť sa vyšetrovaniu ako ich predchodcovia.

Keď sa pozrieme na to, ako na túto situáciu odpovedali samotné médiá, zistíme, že hlavným problémom zostáva etika. Novinári čelia politickému, ekonomickému a sociálnemu tlaku a odvádzajú prácu, ktorá nie je precízna, slobodná, ani bez prítomnosti konfliktu záujmov. Poslaním síce zostáva služba čitateľovi, avšak to, čo sa publikuje a vysiela, často nesie nálepku „vyššieho“ záujmu – slúžiť politickým a obchodným zámerom ľudí vlastníacich médiá.

Štyri tzv. Brillsove princípy žurnalistiky sú: precíznosť, adekvátne vyváženie zdrojov, absencia konfliktu záujmov a povinnosť zodpovedať sa. Tieto slová a poučky sa voľne dajú interpretovať nasledujúco: to, čo píšeš, je v súlade s pravdou a kontextom informácie, ktorú sprostredkúvaš. Ak máš pochybnosti o spoľahlivosti niektorej z informácií alebo o jej zdroji, musíš svoje znepokojenie naznačiť čitateľovi. Na myslí nemôžeš mať iný cieľ ako slúžiť záujmom spoločnosti ľudí, ktorí čítajú, pozerajú alebo počúvajú to, čo máš povedať. Ak tomu tak nie je, musíš ľudí varovať a dať im najavo svoje motívy. Ak urobíš chybu, promptne a jasne si ju priznáš.

Letný pohľad na súčasné médiá ukazuje, že spomenuté princípy sú ohrozené, ak nie v niektorých prípadoch pošliapané. Denník Sme zverejnil v marci 2001 na

svojej prvej strane informáciu, v ktorej podnikateľ Jozef Majský „poprel“ podozrenie, že by zbil svoju manželku, poslankyňu Dianu Dubovskú v prípade, že hlasovala v prospech novely ústavy 23. februára 2001. Dubovská taktiež „poprela“ informáciu a „poprela“, že by jej manžel hrozil vyhodením z domu. Nikde sa čitatelia nedozvedeli, čo Majský v skutočnosti povedal, alebo či aspoň povedal niečo blízke tomu, čo popiera. Rovnako nikde sa nevysvetľovalo, prečo by Majský mohol chcieť urobiť takúto strašnú vec a čo vlastne má proti ústave.

„Správu“ pôvodne zverejnil týždenník Plus 7 dní. Jeho prvú stranu vtedy tvorila fotografia Majského a Dubovskej s titulkom Poslankyňa s modrinami na tvári. Dubovská sa na všetkých obrázkoch časopisu objavila nepoškvrnená a vo svojej zvyčajnej podobe. Text článku takisto nehovoril o dôvodoch, prečo sa práve táto informácia vybrala ako najzaujímavejšia, obsahoval mnohé „zrejme“, a „vraj“ a „hovorí sa, že“. Nebol v ňom uvedený žiadny inkriminujúci Majského citát. Podnikateľ len opäť popiera, popiera a popiera. Reportér Sme, ktorý prebral správu z Plus 7 neskôr povedal, že to bola „bublina“ vyprodukovaná na zameranie pozornosti čitateľov na prvú stránku.

Takéto metódy odhaľujú základné zlyhanie na všetkých úrovniach mediálneho procesu, od novinárov, ktorí takéto správy píše, až po vydavateľov, ktorí ich schvaľujú a dovoľia, aby boli umiestnené na prvej strane. Zlyhanie sa týka aj majiteľov médií podporujúcich takúto žurnalistiku.

Ak nahliadneme trochu ďalej, všimneme si všetky druhy článkov, ktoré píše pracovníci reklamných spoločností a ktoré sa vydávajú za tlačenu žurnalistiku. Televízni, rozhlasoví a tlačoví novinári publikujú aj na požiadanie – teda s tým príležitostne súhlasia – správy, pričom primárnym motívom je umožniť firmám predávať svoje produkty za finančnú odplatu.

Časť žurnalistov podliehajúcich takýmto ekonomickým tlakom má čosi spoločné s reklamátormi. Tým často nestačí reklama v pravidelných spotoch a ozlomkrky sa usilujú o dodatočnú publicitu v správach, ktoré sa prezentujú verejnosti ako nezainteresovaná, etická žurnalistika. Pod tlakom je tak každý: od priemerného novinára, ktorému sa vždy hodí hotovosť navyše, až po vlastníkov médií. Tí buď zápasia s tým, že pre reklamátorov platia iné pravidlá, alebo im zostáva pozerieť sa na to, ako ich médiá finančne trpia.

Napokon prichádzame až k členom politických strán, kde sa vyskytuje buď politický alebo ekonomický nátlak. Vydavatelia a nakladatelia často dávajú najavo svoju nechť k transparentnosti. Ak by sa totiž novinári spojili a odmietli by ich

neetické požiadavky, ľudia, ktorí z tohto typu žurnalistiky profitujú, by museli vymyslieť čosi nové.

V tejto súvislosti stojí za to poznamenať, že dvaja špičkoví politickí novinári z Televízie Markíza, Daniel Krajcer a Pavol Pavlík, si v marci 1998 založili spoločnosť zaoberajúcu sa vzťahmi s verejnosťou s názvom Select Consulting. V marci 2000 ju dali do likvidácie. Na tom nie je nič ilegálne. Avšak vzhľadom na to, že PR spoločnosti majú slúžiť zákazníkom a náplňou žurnalistiky je služba čitateľom, môžeme sa iba čudovať, prečo sa títo dvaja muži dali na takýto jasný konflikt záujmov.

Dobrá žurnalistika znamená byť férový, čestný a odvážny. Novinári, pretože sú tiež iba ľudia, nemajú o nič väčšiu dávku týchto vlastností ako ktokoľvek iný a nie je pre nich o nič ľahšie správať sa férovo, čestne a statočne v porovnaní s učiteľmi, obchodníkmi či inštalatérmi vystavených rôznemu pokušeniu. Každý je vystavený nejakému tlaku a je veľmi ťažké dôstojne sa správať vo svete, ktorý tak veľmi ovládajú lacné a krikľavé kompromisy.

REBECCA HAGGERTY, reportérka americkej televízie NBC

INVESTIGATÍVNE REPORTÁŽE V TELEVÍZII

Existuje veľa prekážok, ktorým sú vystavení televízni žurnalisti, ktorí chcú používať investigatívnu reportáž. Prvou a najväčšou je to, že televízny formát v danom prípade spôsobuje niektoré problémy, ktoré treba vyriešiť. Tak napríklad cez televízny formát je ťažké sprostredkovať zložité informácie. Televízia akcentuje sprostredkované emócie alebo zvýrazňuje videné. Nič z uvedeného nebyva prítomné v investigatívnych žurnalistických prácach. Tým však nechcem povedať, že investigatívny prístup nie je možné používať, resp. kvalitne používať v televíznej žurnalistike. To možné je a chcela by som uviesť niekoľko prípadov z televízneho programu NBC News, pre ktorý pracujem v New York City. Oba sa týkajú poisťovacieho odvetvia.

Poisťovacie odvetvie je charakteristickým znakom našej kapitalistickej spoločnosti. Nakoľko vláda svojim občanom nezaručuje životné potreby, skôr ich motivuje, aby sa o ne starali na základe vlastnej iniciatívy, poisťovníctvo je hlavným pilierom našej spoločnosti. V zásade to funguje tak, že ľudia platia peniaze – nazývané poisťné – nejakej spoločnosti. V prípade, že sa zrania, alebo dôjde k poškodeniu ich majetku, od spoločnosti sa očakáva, že ich odškodní za predmet poškodenia. Čo sa však stane, ak sa systém počas tohto procesu nejakým spôsobom zabrzdí? V prvom prípade sme začali investigatívnu prácu na svojom príbehu po tom, ako sme dostali typ o nebezpečných autách na cestách. (Typ je informácia, ktorú niekto poskytne reportérovi.) Šetrením sme zistili nasledujúce: Ak počas havárie alebo potopy dôjde k poškodeniu auta, malo by byť stiahnuté z cestnej premávky a označené za nepoužiteľné. Legálne by sa malo rozpredať na náhradné diely. Ale niektoré autá skončia opäť na cestách. A môžu byť nebezpečné. Po tom, ako sme tieto informácie zistili, sme hľadali tri veci, ktoré sme potrebovali do svojho príbehu. Prvou je bežný ľudský rozmer. Ako uvedený fakt ovplyvňuje životy ľudí? Druhou je indícia, že ide o pretrvávajúci problém alebo o chybu systému. A tretou je to, či o danej skutočnosti dokážeme preukázať, že k nej dochádza.

V kratšom novinovom príbehu nemusíme mať vždy prvý prvok. Ale naša relácia bude trvať najmenej 5 a možno až 20 minút. Preto musí byť v príbehu prítomný aj tento prvok príbehu. Uvedený prvok pochádza od organizácie na ochranu práv spotrebiteľov, ktorá nás upozornila na súdny proces. V danom súdnom procese sa tvrdilo, že došlo k vážnemu poraneniu mladej ženy v dôsledku používania auta, ktoré nebolo bezpečné. Auto, ktoré žena riadila, bolo predtým označené za nepojazdné,

nakoľko absolvovalo vážne poškodenie počas automobilovej havárie. Diler ho ale prerobil a podľa svedectva pred súdom to vykonal spôsobom, ktorý nevyhovoval bezpečnostným normám. Žena počas havárie utrpela zlomeninu väzov tlakom strechy, ktorá sa zborčila. Následkom bola trvalá paralýza danej ženy. Tento príklad sa stal ilustráciou toho, ako môže daný problém ovplyvniť bežných ľudí. Okrem toho sme v inom štáte našli záznamy o dílerovi, ktorý bol odsúdený za predávanie takýchto áut. Zdroj blízky orgánom činným v trestnom konaní nám povedal, že priateľka dílerov si znovu otvorila obchod pod iným menom. Išli sme tam a rozhodli sme sa pre nafilmovanie pomocou skrytej kamery. V organizácii, v ktorej pracujem, sa rozhodnutia o používaní skrytej kamery berú veľmi vážne. Aspoň čiastočne je to kvôli tomu, že najznámejší prípad v USA súvisel so skrytými kamerami. Dvaja produkční sa nechali najať na prácu v potravinárskom závode. Stanica odvysielala reportáž, ktorá ukazovala videozáznam nahraný skrytými kamerami, ktorý odhaľoval to, ako zamestnanci predávajú skazenú stravu. Obchod sa obrátil so žalobou na súd. Predmetom sporu nebolo spochybnenie pravdivosti námetu, ale to, že reportéri použili podvod, aby mohli vstúpiť do prevádzkárne firmy a pri získavaní zamestnania. Súd sa zastal v predmete sporu žalujúcej strany. Čiastočným výsledkom tejto udalosti a tiež čiastočne v dôsledku všeobecných pravidiel musí byť v našej organizácii rozhodnutie použiť skrytú kameru pred tým, ako sa použije v praxi, schválené právnym oddelením a vedením firmy.

V tomto prípade sa použitie skrytej kamery schválilo. Skryté kamery sme použili na to, aby sme zaznamenali predajné praktiky mladej ženy v predajni ojazdených automobilov. Následne sme využili počítačové záznamy, aby sme preskúmali históriu vozidla. V skutočnosti sa ukázalo, že predmetné vozidlo bolo opäť príkladom vozidla, ktoré bolo treba odstaviť z cestnej prevádzky po predchádzajúcej havárii. V tomto zmysle sa nám podarilo doplniť druhé dva prvky, ktoré nám chýbali v našej rovnici. Bolo na to treba kombináciu staromódnej spravodajskej praxe (práca so zdrojmi); nové technológie (Internet) a netradičný videoformát (ako je skrytá kamera). V druhom prípade moji kolegovia odvodili náročnú, dôkladnú investigatívnu novinársku prácu v sektore poisťovníctva, ktorá trvala pätnásť mesiacov. Tento príbeh taktiež začal z „typu“. Zameral svoju pozornosť na prax nazývanú „papierové vyšetrenie“, kde poisťovacia spoločnosť používa na odmietnutie nároku na poistné zo strany zákazníkov, ktorí vznášajú nárok na odškodnenie z dôvodu poranenia iba dokumenty, bez fyzického vyšetrenia. Obvinenie znelo, že toto papierové vyšetrenie nerobia kvalifikovaní profesionáli. Aby autori získali materiál na príbeh, obrátili sa na bývalých zamestnancov, ktorí za cenu vlastného vysokého rizika vystúpili, aby o takejto praxi prehovorili. Taktiež našli prípad spoločnosti používajúcej „papierových vyšetrujúcich“, ktorí nemali žiadne lekárske vzdelanie. Našli dôkazy o tom, že podpisy lekárov na dokumentoch

boli sfaľované. Autori okrem toho použili zložitý softvérový program na porovnávanie dokumentov a na odhaľovanie dôkazov o nespravodlivom zamietnutí zdravotného poistného.

V tomto príbehu nebolo ťažké nájsť dôkazy o finančných stratách postihnutých. Autori sa sústredili na niekoľkých pacientov, ktorí v dôsledku takejto praxe utrpeli značné finančné poškodenie. Taktiež našli mnohé príklady, ktoré podporili ich tvrdenia. Relácia, ktorú spoločne vytvorili, mala asi štyridsať minút, čo si vyžadovalo značné úsilie, aby sa zachovala sústredenosť, zrozumiteľnosť a jasná línia príbehu.

Celkovo možno povedať, že v televíznej produkcii je možné robiť kvalitnú investigatívnu žurnalistiku, ale nie je to ľahké. Vyžaduje si to čas, ľudí a zdroje. Vyžaduje si to taktiež podporu zo strany organizácie a aj zasadenie sa zo strany reportéra.

MARTIN RIEČAN, reportér denníka Hospodářské noviny

POHLAD ČESKÝCH MÉDIÍ NA KAUZU SPOLOČNOSTI SAZKA

Ako sa rozdeľujú rôzne aféry a kauzy? Aj keď odmietam čiernobiele videnie sveta, rozdelil by som ich na politické a ekonomické. V politických kauzách sa dosť zabieha do ekonomickej oblasti. Väčšinou ľudia, ktorí sa usilujú o vplyv, moc, usilujú aj o peniaze. Týka sa to aj kauzy Sazka. Všetko sa začalo nezrovnalosťami pri obchodovaní s cennými papiermi. Po istom čase sa tak ako v prípade iných káz zistí, že to bolo úplne inak. Aj v tomto prípade to bolo inak. Novinári sa zaoberali plevami, namiesto zrna. Mali pátrať úplne niekde inde, hlavne v tom období, keď sa vytváral zákon o lotériách. V tom čase si Martin Hušák najal lobystické skupiny na jeho presadenie.

Sazka vznikla v roku 1956. Založil ju Štátny výbor pre telesnú výchovu a šport kvôli tipovacím hrám s tým, že odvod peňazí bude do štátneho rozpočtu. Pred rokom 1989 bola Sazka podnikom, ktorý vlastnili spoločenské organizácie. Bol to ČSTV a iné športové organizácie, prípadne ministerstvo športu a telesnej výchovy. Po roku 1989 sa stala Sazka súkromnou spoločnosťou. V kapitalizme platí, že na súkromné vlastníctvo nemôže štát siahnuť. Čo sa tam deje, je vecou akcionárov. Ak sa tam dejú nekalé veci, prelievajú peniaze, vždy je to vecou akcionárov.

Ako vznikla kauza Sazka. Väčšina káz má rôzny pôvod. Jedným z nich je to, že niekto sa hrá na internete. Iní majú známosti, ďalší čítajú medzi riadkami. Veľa dobrých káz vzniká v pohostinstvách. Táto kauza vznikla v pohostinstve tak, že sme sa stretli viacerí novinári. Medzi nimi bol aj Jiří Ovečka. V tom čase bol redaktorom Českej televízie a on to vlastne všetko začal. Bavili sme sa a padlo meno Hušák. Všade, kde sa objavil, bol nejaký „podvod“, ale nikdy nebol odsúdený. Nebolo žiadne trestné oznámenie a nikto mu nikdy nič nedokázal. Šikovný človek. Je veľmi charizmatik. Keď som sa s ním stretol, urobil na mňa veľký dojem. Ešte som sa nestretol s niekým, z koho vyžaruje taká energia. Jeho meno sa objavilo v súvislosti s redaktormi, ktorí boli dva týždne v USA. Dostali prostriedky na utrácanie v kasínoch. Začalo sa pátrať. Jiří Ovečka zistil, že pri obchode firmy Sazka s akciami Česká spořitelna bol podvod. Bolo to tým, že Sazka úmyselne previedla finančné prostriedky akcionárov na účty súkromných firiem. Vzniklo to na prelome rokov 1995 a 1996.

Sazka vlastnila akcie Českej spořitelny a previedla ich na účty spoločnosti Kasis. Tá ich predala asi za 306 Kč. Bolo to vyššia cena ako na burze. Sazka na obchode stratila asi 30 mil. Kč. Podľa verzie pána Hušáka išlo o čistý obchod. Podľa účtovných výkazov mala Sazka zisk a daňové úrady ho dokonca zdanili. Pred dvoma, či tromi týždňami som sa vlastne dozvedel, ako to vlastne všetko bolo. Dozvedel som sa, že nešlo o podvod, ale o kamarátsku službu pre spoločnosť Kasis, ktorej majiteľom je Martin Ulčák. Je to jeden z najväčších lobistov v Českej republike.

Ľudia okolo Ulčáka sa poznajú od detstva a väčšinou spolu študovali. Je to uzavretý „klub“. Firma Ulčáka mala finančné problémy. Aktíva, ktoré vlastnila, sa nedali rýchlo predať. So Sazkou sa dohodol, že od neho kúpi akcie Českej spořitelny. Sazka ich nepotrebovala. Hlavné zdroje jej finančných tokov sú príjmy z lotérií rôzneho druhu. Z hľadiska morálky obchod síce nebol čistý, ale z hľadiska obchodu áno. Na Ulčáka a Hušáka boli podané trestné oznámenia, ktoré sú na polícii. Prípado prešetruje Komisia pre cenné papiere. Pochybujem, že dôjde k určitému záveru.

Tlač vtedy napísala, že štátna zástupkyňa uznala ako dôvodné obvinenie predsedu predstavenstva a generálneho riaditeľa Sazky Aleša Hušáka z porušovania povinnosti pri správe cudzieho majetku v súvislosti s obchodom s akciami Českej spořitelne v r. 1995.

Podľa zákona Hušákovi v prípade uznania viny hrozí odňatie slobody od šiestich mesiacov do piatich rokov. Trestného činu sa mal podľa obvinenia dopustiť tým, že „úmyselným konaním porušil podľa zákona uloženú povinnosť spravovať cudzí majetok a spôsobil inému veľkú škodu.“ Podľa obvinenia Hušák uzavrel obchod s akciami Českej spořitelne, ktorý bol pre Sazku nevýhodný a spôsobil jej škodu minimálne 25 mil. Kč.

Zmiený obchod bol pre Sazku podľa vyjadrenia výhodný a skončil mnohomiliónovým ziskom, pretože spoločnosť vtedy kúpila akcie Českej spořitelne za 306 Kč za kus.

Medzitým Ovečka natočil reportáž o Sazke, ktorá bola najprv zakázaná. Pod obrovským tlakom médií sa táto reportáž dostala do vysielania Českej televízie. To stálo krk vedenie Českej televízie. To, čo sa v nej udialo koncom minulého roka, má pôvod v prípade Sazka. Mali prostriedky na to, aby riaditeľ televízie bol odvolaný.

Prácou novinára je informovať. Pre mnohých bolo zmyslom práce doslova zničiť Hušáka. Ovečka mal na stretnutiach pod šatstvom kopy mikrofónov prilepených rôznymi lepiacimi páskami. Zmyslom článkov bolo poukázať na to, že v Sazke sú nekalé podvody, že sa tam zle hospodári. Bola to chyba. Je to akciová spoločnosť. To čo sa tam deje, si musia strážiť akcionári. Či to niekomu inému vyhovuje alebo nie, je to ich vec. Keď im to nevyhovuje, môžu osloviť valné zhromaždenie akcionárov.

Zaujímavé je to, že keď sme oslovili určitého politika, poslanca, alebo niekoho iného, ľudia zo Sazky boli vždy o krok pre nami. Pán Riedl nám chcel niečo povedať proti Sazke. O tri dni si to však rozmyslel, pretože v jeho meste mala Sazka podporiť stavbu športovej haly za 14 mil. Kč.

Hušákov heslo znie: „Všetci musia byť spokojní.“ Minister školstva Eduard Zeman v roku 1998 vystúpil proti Sazke. Tvrdil, že do štátneho rozpočtu odvádza málo finančných prostriedkov. Keď bol v jeho rezidencii, čakali na neho novinári. Keď z nej vyšiel, povedal, že to nie je až také zlé, ako si pôvodne myslel. Sazka má vplyv takmer na všetkých poslancov. Prostredníctvom rôznych firiem financujú rôzne kampane pre politické strany. Dá sa to pomenovať korupcia. Ide však o vysoko sofistikované spôsoby podplácania. V Českej republike sa to nerobí „kufříkovými metódami“. Napríklad minulý rok bola založená Dětská dopravní nadace. V predstavenstve je Petra Buzková (ČSSD), Antonín Charouz, Miroslav Jansta (ČSSD), Roman Ječmínek (Sazka) a Ivan Langer (ODS).

Počas kauzy za mnou prišiel finančný riaditeľ a povedal mi, že by sme s ňou mohli prestať, lebo Sazka zastavila plánovanú kampaň za 5 mil. Kč. Pri veľkých kauzách niekedy vôbec nejde o žiadneho redaktora nejakého „priblíženeho denníka“. Vždy existuje dosť nástrojov, ako ho môžu vyštváť. Je to vždy vec prístupu redaktora, či chce pokračovať v určitej kauze. Pred dvoma rokmi mi vyhrážali v súvislosti s kampeličkami. Bolo to anonymne cez telefón. Ponúkali mi aj úplatky.

Keď som skončil kauzu Sazka, nemal som z toho dobrý pocit. Všimli sme si okrajové veci a nie podstatu. Hospodárenie akciovej spoločnosti je nenapadnuteľné. S tým sa nedá nič nedá robiť. Je to niečo podobné, ako keby sa niekto vypytoval, či máte dávať niečo manželke z výplaty alebo nie.

Jeden z menšinových akcionárov, tuším Zväz šermiarstva, raz inicioval zvolanie valného zhromaždenia. Chcel sa dozvedieť, ako to skutočne je s hospodárením Sazky. Zistili, že Sazka má trojnásobne väčšie náklady ako podobná organizácia vo Veľkej Británii. Manažment mu to všetko vysvetlil.

MARK MILSTEIN, ANS Photo, USA

FOTOŽURNALISTIKA A PRÁVO

Prednedávnom organizovalo Centrum nezávislej žurnalistiky krátky seminár o fotožurnalistike a jej právnych aspektoch. Začali sme situáciou, ktorá je v súčasnosti veľmi častá: nevinné obete násilia a ich rodiny sú vírom udalostí náhodne vrhnuté do nemilosrdného svetla pohľadov verejnosti. Nezriedka sú výsledkom takejto situácie trpké sťažnosti. Súkromný život týchto ľudí je zrazu predmetom prvých stránok obrázkových magazínov a novinových článkov. Reakcie čitateľov a divákov sú však pomerne rýchle. Najmä vtedy, keď cítia, že novinár alebo fotograf prekročil hranicu a nevhodne prerušil chvíľu veľkého zármutku.

Diskutovali sme aj o tom, aká je reakcia médií a čím sa v tomto smere zaoberajú rozličné publikácie. Seminár pokračoval vysvetlením, ako sa tvorí mediálne právo a aké sú práva a povinnosti profesionálnych organizácií v prípade tvorby právnych noriem a smerníc, ktoré by uspokojili obidve strany – verejných činiteľov aj vydavateľov.

Návštevníci diskutovali aj o rozdieloch medzi verejným a súkromným priestorom. Išlo najmä o časté situácie, keď potrebujú fyzicky prekročiť istú hranicu; teda v prípade, že sa koná udalosť vzbudzujúca verejný záujem a vyžadujúca si mediálnu pozornosť. Na seminári sme sa potom zamerali na vzťah medzi médiami a organizáciami, ktoré si uplatňujú, resp. vynucujú právo.

Ďalšie témy sa týkali slobodného prístupu médií k nešťastiam, kriminálnym scénam a potreby budovania dôvery a rešpektu zo strany mediálnych organizácií v prípade, že im naozaj záleží na prístupe k spomínaným udalostiam. Návštevníci boli oboznámení so špeciálnymi programami v Spojených štátoch, v ktorých prizvaní policajti strávili deň s reportérmi a fotografmi a videli veci z ich uhla pohľadu. Naopak, reportéri a fotografovia potom strávili rovnaký čas s políciou, aby spoznali ich profesionálne problémy.

Na seminári sa tiež hovorilo o pravidlách definujúcich verejnú a súkromnú osobu a rozdiely v „ochrane“, ktorú títo ľudia požadujú od amerických, maďarských a slovenských mediálnych zákonov.

Aj verejní činitelia a známe osobnosti cítia, že novinári pri plnení svojich denných aktivít občas prekročia povestnú žltú žurnalistickú hranicu. Seminár sa preto venoval

právnym systémom v Amerike a Európskej únii a tomu, ako tieto interpretujú právo súkromia. Posledná časť bola zameraná na jedno z univerzálnych pravidiel žurnalistiky, ktoré tvrdí, že žurnalisti by si mali uvedomovať právo súkromia a nedovoleného vstupu na cudzí pozemok. Ale to, čo je striktné legálne, nemusí byť vždy v súlade s etickým správaním.

PETER ŠPORER, reportér Trendu

ROZHOVOR – TECHNIKA A TECHNOLOGIA

Podľa môjho názoru existujú dva základné typy rozhovorov, ktoré sú v súčasnosti prezentované v médiách. Agresívny, prokurátorský - prezentovaný napríklad v Markíze (Na telo), alebo žurnalista uprednostní systém presne štylizovaných otázok. Prípadne - čo sa stáva najčastejšie - naštylizuje chaotický súbor otázok, ale to je už o čomsi inom. V prípade systému presne štylizovaných otázok vyznieva ako dominantný ani nie pocit poraziť spovedaného, ako skôr snaha umožniť mu dôstojne zodpovedať na akúkoľvek otázku.

Nepoznám novinára - okrem vyslovených exhibicionistov - ktorý by nepocítoval pred interview obavy, strach. Práve strach respektíve stres môže pri akokoľvek vedenom interview spôsobiť, že novinár zabudne položiť už najzákladnejšie otázky. Dá sa tomu predísť viacerými spôsobmi. Napríklad si možno vopred pripraviť a napísať presné znenie základných otázok, smerujúcich k podstate témy rozhovoru. Potom počas interviewa už stačí reagovať iba doplnkovými otázkami. Rozhovor tiež môžu viesť dvaja novinári, pričom si presne rozdelia úlohy. Jeden pripraví a kladie otázky, druhý kontroluje, či interviewovaný neodbočuje s odpoveďami, či neodpovedá úplne scestne a podobne.

Typickým príkladom nedobre pripravených rozhovorov sú tlačovky. Na nich novinár obyčajne nedostane vyčerpávajúcu odpoveď, ale jeho málo zorientovaný kolega poväčšinou tak netrpezlivo túži položiť vlastnú otázku, že mu ani nepríde na um požiadať interviewovaného, aby najskôr kvalitejšie odpovedal kolegovi a až potom mu on položí otázku.

Prečo Slobodník?

Od roku 1990 som uverejnil každý rok vyše 10 viac ako dvestoriadkových rozhovorov ročne. Napríklad s Havlom, Pithartom, Vavrouškom, Mečiarom, Nikitom Michalkovom, Andrejom Končalovským, šéfom Interpolu Kendalom, M.Kováčom, Majským, Poórom a ďalšími.

Rozhovor s ministrom kultúry (vtedy aj ministrom školstva) Dušanom Slobodníkom v septembri 1992 v Kultúrnom živote považujem za jeden z najťažších. Odohrával sa v ministrovej pracovni počas dvoch dní (dvakrát po 30 minút). Rozhovor minister autorizoval, pričom z približne 12,5 strany textu svojich

pôvodných odpovedí vyškrtol približne 3 až 4 strany a dodal 3 strany textu nového. Moje pôvodné otázky však, prirodzene, ponechal.

V tom období ešte nebolo celkom jasné, či Mečiarova vláda, ktorá mala za sebou približne 2 mesiace vládnutia, neprevalcuje silou akýkoľvek iný ako vlastný názor a či neprevládne systém tvrdej ruky. Dokonca ju opozícia podozrievala aj z možnosti izolovať svojich protivníkov takým či onakým spôsobom. Agresivita, opovrhnutie, zlosť, povýšenosť, nenávisť, upodozrievanie – to boli bežné prejavy jej členov pri styku s novinármi. Navyše Slobodník bol podráždený z permanentného napádania, že v mladosti ako člen Hlinkovej mládeže absolvoval dvojtýždňový protiteroristický kurz na boj s partizánmi – človek s takouto minulosťou by najmä podľa predstaviteľov českých médií nemal byť členom vládneho kabinetu. Pripomínam, že v pamätnej kauze sudca Najvyššieho súdu SR Štefanko odsúdil básnika Feldeka na zaplatenie 200 tisíc korún za urážku Slobodníka. Slobodník sa totiž vo Feldekovej básni našiel za slovami „eštebak objal sa s esesákom“ a Feldeka zažaloval.

Slobodník v tejto atmosfére doslova napádal každého okolo seba, kto mal odlišný pohľad ako on. Pritom nešlo len o teoretické útoky. Potvrzuje to aj autorizovaný rozhovor, v ktorom napríklad tvrdí, že Slovenské pohľady i Kultúrny život vždy dostanú – pokiaľ on bude ministrom – od štátu finančné dotácie. Ale už v roku 1993 rozhodol im neprideliť ani korunu.

Podstata rozhovoru

Za dôležité v rozhovore – a v tom je podľa mňa jeho pátracia hodnota – považujem, že na jasne položené otázky odpovedal Slobodník sebe vlastným jazykom. Že ho vyprovokovali byť sám sebou. Nehovoriac o tom, že okrem iného sám sa usvedčil, keď vydával svoje domnienky o protislovenskosti Šimečku v holandských novinách za istotu. Ja som originál toho článku získal po napísaní rozhovoru a Slobodníkovi som ho – prirodzene – neukazoval.

Samotnému rozhovoru predchádzalo stretnutie v Ružomberku niekedy v auguste 1992. Tam si počas víkendu prišli na celoslovenský míting zarečniť o budúcej samostatnosti Slovenska predstavitelia HZDS a SNS. Slobodník mi počas mítingu poskytol interview pre český denník Prostor, v ktorom som pracoval. Potom si to rozmyslel a žiadal, aby som jeho agresívne odpovede neuverejňoval. Pristal som na kompromis, že za hodinový rozhovor v Bratislave neuverejním to, čo som mal na diktafóne.

Keď ma v stanovenú hodinu sekretárka na ministerstve kultúry vpustila na sekretariát, stál minister voči mne chrbtom. Neobrátil sa, keď sme s fotoreportérom pozdravili, neprivilal nás. Bez slova vošiel do svojej pracovne. Dvere nechal otvorené. Pochopili sme a nasledovali ho. Usadil sa do kresla a pozeral mlčky pred seba. Sadol som si aj ja, vytiahol som diktafón. Až vtedy z neho vyšlo prvé slovo („Moment!“), vyšiel na sekretariát a po chvíli sa vrátil s vlastným diktafónom. Pokúsil sa ho zrejme kvôli kontrole v budúcnosti pustiť, ale sa mu to nepodarilo. Vyšiel teda opäť von a po chvíli sa vrátil so spusteným diktafónom. Bez slova mi so zamračeným výrazom tváre naznačil, aby sme začali.

Po polhodine za ním prišla sekretárka a povedala, že musí na vládu. Odvolal som sa na jeho sľub, že rozhovor mal trvať hodinu. Prisľúbil pokračovať o dva dni. Slovo dodržal. Pri druhom rozhovore, na ktorý som prišiel bez fotoreportéra, už Slobodník odpovedal na môj úvodný pozdrav. Prirodzene, bez akejkoľvek známky srdečnosti.

Po zverejnení rozhovoru v Kultúrnom živote a rozsiahleho článku v Prostore, som ministra Slobodníka približne o dva mesiace telefonicky žiadal o vyjadrenie sa ku kauze Trnavskej univerzity. Odpovedal mi, stupňujúc hlas až do hystérie, že som ho podviedol a on sa odmieta so mnou baviť a zhodil slúchadlo.

V júni 1993 som v Práci, kde som pracoval asi 5 mesiacov, uverejnil rozhovor s Martinom Šimečkom. Minister Slobodník naň zareagoval rozsiahlym článkom na takmer celú novinovú stranu, kde ma okrem iného označil za dvorného nahrávača Šimečku. Šéfredaktor Nemeček zaradil a uverejnil ministrovu reakciu bez toho, aby som mal možnosť ju pred uverejnením vidieť a vyjadriť sa k nej. To bol pre mňa dôvod, aby som dal v Práci výpoveď.

So Slobodníkom som sa stretol už iba ako s poslancom parlamentu niekedy v roku 1997 (1996?). Vyberal si v SLSP na sporozíre peniaze. Keď ma uvidel, začal mi vyčítať ako škodím Slovensku ja a mne podobní a že Slovensko mi to raz zráta. Nemalo zmysel mu protirečiť. Počúval som ho a zmohol som sa na jedinú rozlúčkovú vetu: „Pán Slobodník, prečo tak nenávidíte sám seba?“

Hrdinský čin?

Ani rozhovor s pätnásobným vrahom Jozefom Slovák, ani s mečiarovskými privatizérmi, ani s ďalšími ľuďmi, ktorí takým či onakým spôsobom cítili, že im nepomôžem vo vylepšení ich imidžu, neboli pre mňa také ťažké a frustrujúce ako rozhovor s D. Slobodníkom. Je to veľmi tvrdý a odolný človek. Jeho sila sa znásobuje s vnútorným pocitom neochvejného presvedčenia o svojej pravde. Kvôli tejto zo

svojho pohľadu neomylnej pravde – urobí všetko. Vráťane nepočúvania a neakceptovania iného pohľadu. Aspoň ja som ho iného nezažil.

MORT MINTZ, investigatívny žurnalista, The Washington Post

PREČO JE INVESTIGATÍVNA ŽURNALISTIKA NEDOCENENÁ A PRECENENÁ ZÁROVEŇ

Uisťujem vás, že v plnej miere oceňujem všetky výhody, ktoré americkí reportéri považujú za samozrejmé – **First Amendment** (Prvý doplnok), zákon o slobode informácií, verejné nahrávky súdnych sporov a administratívne inštitúcie pre novinárov. V tomto veľkom svete k nim totiž existuje len niekoľko náprotivkov – ak vôbec nejakí.

Rovnako si v plnej miere uvedomujem, že som veľmi, veľmi šťastným človekom. Nikdy som nemal dôvod obávať sa uväznenia, únosu, smrti alebo akéhokoľvek poškodenia mojej rodiny v dôsledku výkonu svojho povolania. To isté sa vzťahuje takmer na všetkých amerických reportérov. Želám si, aby to platilo aj pre novinárov vo všetkých krajinách, osobitne v Rusku, na Ukrajine, v Srbsku, Španielsku, Kolumbii, Peru, na Kube, v Tunisku, Libérii, Nigérii, Zimbabwe, Číne a Malajzii.

Pre vykonávanie povolania adekvátne a bezpečné prostredie spolu s novinárskymi organizáciami predstavujú pre amerických novinárov potešenie. Poskytujú množstvo príležitostí na to, aby robili takú žurnalistiku, ktorá sa skutočne týka života ľudí, ich bezpečnosti, zdravia a peňaženky.

Otázka teda znie: ako využívajú žurnalisti tieto „zlaté“ príležitosti? Ak je odpoveďou konštatovanie, že sa chopia mnohých, ale mnohé aj pustia z rúk, existuje čosi, čo by sa od nich dalo naučiť? Chcem dúfať, že áno.

Uvediem dva príklady investigatívnej žurnalistiky, ktoré si zaslúžia označenie „nedocenené“. Hlboko ovplyvnili životy desiatok miliónov bezmocných ľudí. Každý z nich si vyžadoval riadnu organizáciu práce a čerpanie enormných zdrojov - financií, ľudí, času, priestoru. Každý z nich dosiahol vysokú kvalitu – bol podrobne zaznamenaný, objektívny, napísaný so zánietením a atraktívne prezentovaný. Každý z nich si – podľa mojej mienky – zaslúžil, ale bohužiaľ nedostal Pullitzerovu cenu. A obidva sa v plnej nahote objavili v mojej alma mater, vo Washington Post.

Zemepisné určenia v piatich zo šiestich článkov so spoločným názvom The Body Hunters stačia na to, aby som zvýraznil ich záber: KANO, Nigéria; PARNU, Estónsko; TOUTO, Čína; BUENOS AIRES, Argentína a LAMPANG, Thajsko.

Titulky sú dostatočnou ukázkou toho, že počin Washington Post mal ohromný význam:

„Export pokusov na ľuďoch / Keď sú zisk a život rovnocenné / Najšť dost subjektov a venovať pozornosť zahraničiu / Velké liekové spoločnosti testujú v zahraničí, aby urýchlili dodávku produktov na trh“

„Porazení kontrolóri / Na vzdialených pobrežiach nechcú výrobcovia liekov nič zmeškať – a byť objektom kontroly“

„Nevydarený súhlas / Dilema: Podriadiť sa alebo trpieť“

„Žnú čínsku krv / An Isolated Region's Genetic Mother Lode / Štúdia Harvardu doluje bohatstvo DNA / Niektorí z darcov tvrdia, že sa porušili sľuby“

„Testovacie El Dorado / Latinská Amerika je zrelá na pokusy a podvody / Šialené preteky môžu poraziť kontroly“

„Život vďaka šťastnému ťahu / Testy liekov v treťom svete, niektoré subjekty neliečené“

Druhá séria, pozostávajúca z troch častí, mala názov „Dozor nad smrťou / AIDS, lieky a Afrika“. Titulky opäť jasne a prekvapivo vystihujú dej – tieto sa týkajú prvých dvoch článkov:

„Nerovný výpočet života a smrti / Milióny zomierajú na pandémie, diskusia firiem o prístupe k liekom“

„Prelom, po ktorom zostali milióny / Malé výhody zo zliav na lieky, chráni sa zisk farmaceutických spoločností“

Druhým príkladom nedocenennej investigatívnej žurnalistiky je veľkolepé vystúpenie Billa Moyersa, ktoré sme mali možnosť vidieť v televízii. Moyers použil drahocenné nepublikované a samosvedčujúce interné dokumenty, aby odhalil vražedné, štyridsať rokov trvajúce sprisahanie chemického priemyslu – nejde o zveličenie – ktorý pred svojimi pracovníkmi, vládou a verejnosťou tajil hazard a nedostatočné testovanie toxických látok. Chemický priemysel potom investoval milióny dolárov do politikov, aby si v tomto smere zaistil ochromenie účinnej regulácie.

Jestvuje ešte mnoho, mnoho príkladov nedocenennej investigatívnej žurnalistiky. A kedy môžem považovať investigatívnu žurnalistiku za precenenú? Moja odpoveď stojí a padá na tom, čo považujem za najvyššiu službu tlače v demokracii. V prvom

rade zabezpečenie takých informácií občanom – domnelému vládcovi – ktoré potrebujú na to, aby múdro vládli. To však ešte neznamená, že naozaj tak bude robiť; vládca je vládca, s informáciou môže robiť, čo sa mu zachce. Najvýstižnejšie to vo svojej knihe z roku 1956 s názvom Sloboda alebo tajnosti hovorí J. Russell Wiggins, niekdajší šéfredaktor Washington Post: „Politické činy a názory informovaných občanov sú ich vlastné. Politické činy a názory tých, ktorí sú informovaní len sčasti, prináležia tým, ktorí ich len sčasti informovali.“

V informovaní občanov hrá podstatnú úlohu práve tlač. Investigatívna žurnalistika, bez ohľadu na to, aká je jej úroveň, v akej miere sa vykonáva a či je objekt jej záujmu správny, nemá šancu pokryť dianie tak, ako je tomu v prípade každodenného informovania o udalostiach typu: X kandiduje na prezidenta, Y bol usvedčený, Z hľadá obchodného partnera. Ak vynecháme komentár, investigatívna a rutinná žurnalistika sú takpovediac dve nohy toho istého kresla, na ktorom sedí vládca. Podstatnou, treťou nohou, je zachytávanie takých udalostí, ktoré sa rovnajú alebo prekonávajú dôležitosť informácií pochádzajúcich z investigatívnej žurnalistiky. Tento tretí pilier je konvenčný, nie je radikálny a je nadstavbovým opisom udalostí. V mnohých prípadoch nevyžaduje skúsenosti z investigatívnej žurnalistiky.

Hlavné americké spravodajské organizácie – sú jediné, ktoré poznám a viem, že sú v nich združené mnohé s vynikajúcou úrovňou investigatívnej žurnalistiky – vždy znova a znova zlyhávajú pri plnení úloh tretieho piliera, pripomínajúceho ich zodpovednosť voči vládcovi.

Zlyhanie bolo jasne vidno na každom kroku poslednej prezidentskej volebnej kampane, ktorá mala rozhodnúť, kto sa stane vodcom jedinej supermoci na svete. Od začiatku roka 1999 až po voľby v novembri 2000 vyslovovali politickí redaktori a reportéri – až na pár výnimiek – pohodlné, neodborné domnienky. Zdalo sa, že jedinými udalosťami, ktoré si zaslúžili seriózne a vytrvalé zverejňovanie, boli tie, ktoré odobrili samotní hlavní kandidáti. Z toho vyplývala domnienka: kandidáti, slúžiac svojím vlastným ambíciám, nie zhodou okolností, ale automaticky slúžia aj záujmom krajiny. Bolo to naozaj absurdné.

Tu je príklad, na ktorý nikdy nezabudnem. Námorný viceadmirál vo výslužbe, John J. Shanahan, ktorý mnohokrát rozhodoval o použití nukleárných zbraní, si v 30-sekundovom reklamnom šote nasledovne vymenil názor s hercom a podnikateľom Paulom Newmanom:

Newman: Admirál, mohli by ste mi podať približný náčrt nášho nukleárneho arzenálu?

Shanahan: Paul, v našom vojnovom arzenáli máme dosť hlavíc na to, aby sme desaťkrát zničili každé hlavné mesto na tejto planéte.

Newman: Povedzme, že zredukujeme náš arzenál tak, aby sme boli schopní zničiť každé hlavné mesto na Zemi len štyrikrát.

Shanahan: Každý rok by sme ušetrili 15 miliárd dolárov.

Newman: Za to by sme zabezpečili vzdelávanie pre množstvo detí.

Shanahan: Investujme do detí, nie do odpadu pre Pentagon.

Newman: Začnime hovoriť s kandidátmi na prezidenta a politikmi o skutočných problémoch.

Zimnú kampaň na prelome rokov 1999-2000 sledovali stovky reportérov. Len zopár – ak vôbec nejakí – nezachytili tento dialóg medzi Newmanom a Shanahanom. Odvysielali ho hlavné televízne kanály v Iowe pred tradičnou schôdzou, na ktorej sa volil kandidát a v New Hampshire pred primárkami. V jednom z 29 článkov o voľbách, ktoré som písal pre *tompaine.com*, hovorca združenia Lídri biznisu za rozumné priority (Business Leaders for Sensible Priorities) mi sponzor kampane potvrdil, že stanice v Des Moines ju vysielali od 15. novembra 1999 v období troch týždňov celkom 149 krát; stanice vysielajúce v a pre New Hampshire ju počas novembra, decembra a januára ukázali 570 krát. V isté dni bežala 20 až 50 krát.

To nie je všetko. Dvadsiateho novembra 1999 priniesli Manchester Union-Leader, noviny, ktoré číta väčšina reportérov píšucich o primárkach, článok o spomínanom dialógu. Dvanásteho januára 2000 bol odvysielaný dokument zachytávajúci prácu skupín, ktoré bojujú v prospech verejného záujmu a v programe „Spravodajská hodina s Jimom Lehrereom“ bol prítomný aj náš dialóg. Program sleduje väčšina politických redaktorov a reportérov.

Reportéri a moderátori diskusných relácií mali teda množstvo príležitostí na to, aby ktorémukoľvek z prezidentských kandidátov – George W. Busha, Al Gorea, Billa Bradleyho, Johna McCaina a ďalších – položili otázku, ktorá môže zaznieť z úst ktoréhokoľvek inteligentného dieťaťa: Prečo musia byť Spojené štáty schopné zničiť každé hlavné mesto na tejto planéte na trosky a potom tie trosky zničiť ešte deväťkrát? Guvernér Bush vo svojom prejave z 23. mája oznámil zámer zredukovať veľkosť nášho jadrového arzenálu. Vyhlásenie nezachytili žiadne z uznávaných novín.

Je to stále horšie

Rusko a Spojené štáty majú spolu 4 800 jadrových hlavíc s kombinovanou deštrukčnou silou 100-krát väčšou ako bola tá, ktorá zničila Hirošimu. Jadrové hlavice sú v pohotovosti a spúšť visí na vlásku. Neplánovaná nukleárna vojna môže v priebehu menej ako pol hodiny zničiť život na zemeguli.

Spojené štáty a Rusko absolvovali už dva recipročné falošné popluchy o spustených jadrových strelách. Každý planý poplach priniesol údajné ohrozenie krajiny v priebehu pár minút od odvetného odpálenia. Vojenské hlavice visiace na vlásku zrejme letia poza čudný a nedôsledný radar politickej tlače.

Je to ešte horšie

Poza radar prechádza aj množstvo ďalších dôležitých vecí. Niektoré z nich opišem spôsobom položenia vykričaných otázok, ktoré nikto z reportérov a moderátorov nepoložil viceprezidentovi Al Goremu a guvernérovi Georgeovi W. Bushovi po tom, čo ich strany nominovali na prezidentskú kandidátku.

1. Aké máte dôkazy v prospech svojej požiadavky trestu smrti o tom, že práve táto hrozba zabraňuje páchaniu zločinov? Zabránil by tento trest výkonným riaditeľom veľkých spoločností, aby vedome a svojvoľne propagovali chybné produkty, ktoré zraňujú, nakazia a zabijú veľké množstvo, niekedy tisícky spotrebiteľov? Akú odpoveď adresujete vodcom väčšiny amerických náboženských organizácií, ktoré vyhlasujú trest smrti za nenáležitý pre súčasnú Ameriku?
2. Sovietsky Zväz sa rozpadol pred viac ako desiatimi rokmi. Aký je dôvod toho, že USA sú pripravené bojovať proti dvom veľkým nepriateľom naraz?
3. Skutočne si národná bezpečnosť vyžaduje, aby USA vyčlenili 360 miliárd USD na umiestnenie našich taktických lietadiel – najlepších na svete – keď zjavne nepovažujú za dôležité vyčleniť v oblasti národnej bezpečnosti povedzme 6 miliárd na zdravotné poistenie pre jedenásť miliónov detí, ktoré ho nemajú? (Závratný odhad o 360 miliardách urobil Lawrence J. Korb, štátny tajomník ministra obrany v Reaganovej vláde; tlač tento fakt prevažne ignorovala.)
4. Čo budete robiť pre to, aby ste zastavili neplatenie daní z príjmu, ktorým sa Američania vyhýbajú prostredníctvom transferu svojich aktív do zahraničných daňových rajov v objeme, ktorý sa približuje sume „každý dolár z dane, ktorú zaplatí každý občan štátov New York a New Jersey s príjmom nižším ako 200 tisíc ročne?“

5. Je rozširujúca sa priepasť medzi extrémne bohatými a ostatnými pre americkú demokraciu dobrá alebo zlá? Napríklad, „rodiny tvoriace 5 horných percent distribuovaných príjmov zaznamenali v rokoch 1973-1999 nárast svojich platov o 65 percent, zatiaľ čo príjmy rodín strednej päťtiny vzrástli len o 11 percent“ – citované podľa ekonóma Roberta H. Franka z Cornellovej university.

6. Pri vypovedaní tridsaťročnej vojny drogám mal prezident Nixon pravdu, keď kládol primárny dôraz na starostlivosť pred trestom. Bral do úvahy, že heroín a kokaín je stále možné dostať kdekoľvek za nízku cenu. My však pokračujeme v stavbe väzníc rýchlym tempom, aby sme do nich umiestnili armády drogových zločincov.

7. Prečo by mali USA s viac ako 40 miliónmi Američanov bez zdravotného poistenia zostať jedinou industrializovanou krajinou bez univerzálneho systému takéhoto poistenia? Neziskový, kanadský systém „platiaceho jednotlivca“ by ušetril neuveriteľné množstvo peňazí – najpresnejší odhad hovorí o 127,4 miliardách USD – len na administratívnych nákladoch počas roka 2001. Prečo USA nemôžu tento systém prebrať, keď by okrem ušetrenia 127,4 miliardy USD priniesol zdravotné poistenie pre všetkých? Prečo neumožnia každému občanovi vybrať si vlastného lekára, neskončia s vmiešavaním sa ziskuchtivých poisťovacích spoločností do vzťahu doktor – pacient a na základe varovných početných štúdií nezlepšia celkové zdravie americkej populácie?

Zlyhanie tlače v takej miere, aké sa udialo počas minuloročných prezidentských volieb, nepatrí k tým, ktoré by som vedel úplne objasniť. Pri snahe o pochopenie nám však pomôžu dva príbuzné, všadeprítomné a stále pretrvávajúce zlé zvyky jej predstaviteľov.

Prvým z nich je „pozerať sa, ale nevidieť“. Počas svojho života som sa pozeral na možno tisícky reklám na cigarety. Nevidel som, že by došlo k čomu len malému posunu ničoho, čo v nich bolo prítomné desiatky rokov. Jedine dym sa stal neviditeľným. Zmizol z reklám, pretože milióny Američanov ho začali vnímať ako odpudzujúci a nezdravý.

Druhým zlovykom je „nepozerať sa vôbec“. Tabak každoročne zabije viac než 400 tisíc Američanov. Počas verejného súdneho konania v Newarku v roku 1998 boli výrobcovia cigariet po prvýkrát prinútení – prostredníctvom dovtedy dôverných dokumentov a pod prisahajúcim vyhlásením – odhaliť, čo vedia o smrteľných následkoch fajčenia, kedy sa o nich dozvedeli a ako skrývali svoje poznatky. Reportér novin v Richmonde (štát Virgínia), kde má sídlo Philip Morris, nebol na

pojednávani prítomný. Rovnako sa zachovali niektoré dôležité spravodajské organizácie. Vybrali si – „ani len nevidieť“.

Vysvetlenie postojov „pozerať sa, ale nevidieť“ a „nepozerať sa vôbec“ závisí od individuálnych okolností. Často je jeho interpretácia zložitá a dala by sa porovnať s pokusom príspeďiť želatínu o stenu. Možné dôvody však obsahujú niektoré bežné prvky správania sa. Spráchnivené, prepadnuté predstavy o tom, čím by žurnalistika mala byť a čo by mala robiť. Každodenné nevinné ľudské chyby. Byrokracia. Strach z toho, že authority sa môžu uraziť. Hlúposť. Predsudky.

Bohužiaľ, deravé pokrytie minuloročných prezidentských volieb a volieb do Kongresu sa dalo očakávať.

V máji 1988 zaraďovali spravodajské rubriky novín a národných televíznych kanálov na prvé miesto senzačnú správu vedúceho Úradu pre zdravotníctvo (Surgeon General of the United States). Citujúc množstvo vedeckých štúdií, Dr. Everett Koop uviedol, že „cigarety spôsobujú závislosť v rovnakom zmysle ako drogy, napríklad heroín a kokaín.“ V tom čase bol by sa spomínaný proces v Newarku vliekol už päť mesiacov a priniesol rad kompromitujúcich odhalení. Upúťali širokú pozornosť tlače a prezidentská kampaň bola jasne v úzadí. Ale reportéri, ktorí veľmi dobre vedeli o cigaretovej hrozbe a robili si starosti o život amerických občanov, sa ani jedného z hlavných prezidentských kandidátov nespýtali prirodzenú otázku: „Súhlasili alebo nesúhlasili ste so šéfom Úradu? Ak nie, prečo? Ako by ste v skutočnosti definovali morálny rozdiel medzi peniazmi pochádzajúcimi od cigaretovej monopolov a tými, ktoré pochádzajú od heroínových a kokaínových kartelov?“

Počas kampane v roku 1992 sa ani jeden novinár neopýtal žiadneho z kandidátov na prezidenta, prečo bolo v prvom rade potrebné vyčleniť 17 miliárd USD na vylepšenie nukleárných striel našich ponoriek s cieľom zvýšiť ich presnosť o 150 metrov, čo je vzdialenosť medzi dvoma kreslami na Capitol Hill, na ktorých sedia hovorca Snemovne reprezentantov a Prezident Senátu. V Senáte prebiehajúcu diskusiu k tejto otázke vysielala televízna sieť C-SPAN2.

V roku 1996 nikto nepožiadala žiadneho z kandidátov, aby okomentoval morálnu stránku pokračujúceho predaja zbraní Indonézii, napriek tomu, že invázia a okupácia Východného Timoru v roku 1975, ktorú nariadil indonézskeho líder generál Suhart, stála životy viac ako 200 tisíc z celkového počtu 600 tisíc obyvateľov Východného Timoru. Ba čo viac, správa ministerstva zahraničných vecí uvádzala, že situácia v oblasti ľudských práv v Indonézii a vo Východnom Timore sa zhoršuje...

Je to však oveľa horšie

Nedostatočné sprostredkovanie viditeľných faktov počas prezidentských (a kongresových) volieb je súčasťou ukážky toho, ako slabo sa informuje aj o ostatných oblastiach, pričom dôležité a ľahko dostupné správy unikajú pozornosti verejnosti.

V novembri 1942 informovali americkí diplomati vo Švajčiarsku štátneho tajomníka ministra zahraničných vecí Sumnera Wellesa, že Hitler nariadil vyhubenie všetkých Židov v Európe okupovanej nacistami. Welles sa s touto skutočnosťou zveril Dr. Stephenovi Wiseovi, vtedy poprednému americkému židovskému lídrovi. Wise vzápätí zvolal tlačovú konferenciu vo Washingtone.

Devätnásť hlavných amerických novín publikovalo toto odhalenie, no bohužiaľ nie ako hlavnú udalosť. Rovnako nápadné bolo, že Franklin D. Roosevelt bol voči novinárom nezvyčajne ústretový; pravidelne mal dve tlačové besedy za týždeň. Avšak za celý rok nepomyslel ani jeden z korešpondentov Bieleho domu na to, aby sa čo len pokúsil opýtať: „Pán prezident, rabin Wise tvrdí, že vláda má spoľahlivú informáciu o úmysle nacistov vyhubiť Židov v okupovaných krajinách. Má pravdu, a ak áno, čo s tým chcete urobiť?“

V roku 1963 zistil podvýbor Senátu, vedený už zosnulým Hubertom H. Humphreyom, že klinické skúšky, pri ktorých sa zdôrazňovalo, že budú najväčšími nekontrolovanými lekáskymi experimentmi v histórii ľudstva, boli v ponímaní vedy absurdne málopočetné a krátke. Bol to experiment, v ktorom malo desiatky miliónov ľudí brať účinné lieky počas 20 alebo 21 dní každý mesiac v období troch desaťročí.

Správa potravín a liečiv (Food and Drug Administration) spustila experiment tri roky predtým, ako vyhlásila, že prvá antikoncepcná tableta je bezpečná. Avšak „celá séria klinických skúšok“, na ktorej Správa stavala svoje rozhodnutie, zahŕňala iba 132 žien. Orálnu antikoncepciu brali počas iba dvanástich, maximálne 38 následných menštruačných cyklov. Tento prípad je nezabudnuteľnou ukážkou dôležitého vyšetrovania, na ktoré sa nepodujala ani tlač. Ani by ho zrejme nemohla vykonať, pretože nič neprinútilo Správu osloviť reportérov so stanoviskom, ktoré by bolo v rozpore so zisteniami podvýboru Senátu. Skutočne najnenáročnejšou úlohou pre tlač bolo uverejniť správu o výsledku vyšetrovania. Až na jednu výnimku, nik tak neurobil. Pozerali sa, ale nevideli.

V roku 2000 urobil Rozpočtový výbor Snemovne, vedený Johnom Kasichom, republikánom zo štátu Ohio, veľmi statočnú vec. Začal prvé súdne konanie v histórii Kongresu týkajúce sa tzv. podnikových výhod. Na nich získava menej ako desať percent amerických podnikov viac ako 342 milión USD denne v podobe daňových úľav, priamych subvencií, grantov, nízkoúrokových pôžičiek, záruk na pôžičky, poistenia za zvýhodnených podmienok, nehnuteľností a vládnych služieb. Ide o darček v hodnote 125 miliárd ročne, čo je ekvivalentné k objemu prostriedkov, ktoré vláda vyzbiera na daniach z príjmu od 60 miliónov jedincov a rodín.

Magazín Time publikoval pred začiatkom tohto súdneho konania ohromujúce odhalenie týkajúce sa podnikových výhod. Napriek tomu, že oznámenie o konaní dostal dávno pred jeho začiatkom, spolu s ďalšími hlavnými spravodajskými organizáciami vrátane New York Times a Washington Post sa o prípad nezaujímal. Bol to opäť príklad, keď si tlač vybrala cestu „vôbec sa nepozerať“.

Telekomunikačný zákon z roku 1996, na ktorého tvorbe sa podieľali obidve politické strany, rozdelil medzi prevádzkovateľov vysielania gigantický objem výhod z podnikania vo forme nových licencií na bezplatné používanie verejne dostupnej frekvencie. Licencie mali podľa odhadu hodnotu 70 miliárd USD. Zákon z roku 1996 umožnil bezplatné pridelenie licencie len existujúcim prevádzkovateľom, nie potenciálnym novým konkurentom. Niet divu. Mediálny priemysel zastupuje vo všeobecnosti najsilnejšia lobbistická skupina vo Washingtone. Prevádzkovatelia vysielania, ktorí využívaním verejne dostupných frekvencií dosahujú enormné zisky, nesprostredkovali verejnosti o tomto darčeku čo len jednu správu. Rovnako sa zachovali tie hlavné spravodajské organizácie, ktoré neskôr ignorovali Kasichovo konanie. Ďalší prípad „nepozerania sa“.

Korupcia v mnohých podobách – finančná, intelektuálna, morálna, politická – je, ako dobre viete, všadeprítomná, poškrvňujúca jedinca a inštitúcie všetkého druhu a odohráva sa v nekonečných variáciách a na rozličných stupňoch.

Jedným z obrovských a pretrvávajúcich problémov je, že ekonomická sila sa mieša s politickou a niekedy aj so silou tlače. Ekonomickú silu často poškrvňujú mnohonásobné formy korupcie, vrátane finančnej. V tomto duchu si môžete prečítať nedávnu správu a komentár o novozvolenom talianskom premiérovi, publikovanú v magazíne The Economist. V autoritárskych spoločnostiach je politická sila často poznačená mnohými spôsobmi korupcie, ktorá sa transformuje na skorumpovanú ekonomickú silu a skorumpovanú silu tlače.

V USA, a predpokladám, že aj v mnohých iných krajinách, je to, čo je legálne, v rovnakej alebo väčšej miere škodlivé pre spoločnosť v porovnaní s tým, čo zákony vyhlasujú za zločin. Takýto dôsledok sa dá jasne očakávať v prípadoch, keď sú úplatky legalizované zákonmi o financovaní kampane, tak, ako je tomu v našom prípade. Ak si myslíte, že prehánam, vypočujte si definíciu úplatku v Americkom tradičnom slovníku anglického jazyka (The American Heritage Dictionary of the English Language): „Niečo vo forme peňazí alebo služby, ponúknuté osobe v dôveryhodnej pozícii na to, aby boli ovplyvnené jej názory alebo správanie.“

Dôsledky sú nezvratné. Politici, skorumpovaní množstvom tzv. príspevkov do kampane, cítajú pred tvorbou takých zákonov, ktoré definujú kriminálne činy ako kriminálne činy v prípade, že ich spáchali biznismeni počas výkonu svojej práce. Mnohým politikom zvučných mien sa zdá pohodlné donekonečna odsudzovať zločinnosť na uliciach, no nepovedia ani slovo o firemných zločinoch a násilí, ktoré, ako vieme, stoja Američanov oveľa viac ako všetky pouličné výtržnosti dohromady.

Už ste zrejme počuli o energetickej kríze v Kalifornii, počas ktorej stúpila cena elektriny všade okrem – čo je pozoruhodné – oblastí, do ktorých dodávajú energiu zariadenia vo verejnom vlastníctve. Vyšetrowanie Centra pre verejnú integritu (Center for Public Integrity) len niekoľko týždňov predtým preukázalo, že politické výdavky a lobovanie troch najväčších súkromných podnikov tohto druhu v Kalifornii počas rokov 1994-2000 malo hodnotu 69 miliónov USD. Väčšina z tejto sumy smerovala do vytvorenia pre štát katastrofálneho deregulačného zákona. Zákon, ktorý v roku 1996 jednohlasne prijal kalifornský zákonodarný zbor, rozpútal to, čo sa neskôr nazývalo najdrahšia odchýlka v odhade zo strany zákonodarcov. Všetko bolo úplne legálne. Necítite zápach korupcie?

Ak si predstavitelia regulovaného priemyslu nemôžu kúpiť zákony, je bežnou praxou podchytiť si agentúry, ktoré ich vedia usmerniť. Závažný príklad zdokumentovala ďalšia neoceniteľná investigatívna práca, ktorá – zaslúžene – vyhrala v tomto roku Pulitzerovu cenu pre Los Angeles Times.

Správa odhalila, ako veľmi vrcholoví predstavitelia Správy potravín a liekov (Food and Drug Administration) podcenili signály nebezpečenstva a priame varovania svojich vlastných odborníkov, ktoré sa týkali odporúčania siedmich hazardných, ale nepotrebných liekov na predpis. Po tom, čo vznikla spojitosť liekov s viac než tisícou smrteľných prípadov, ich napokon stiahli z trhu.

Jedným z liekov bol Lotronex, ktorý vyrábala spoločnosť Glaxo-Wellcome a bol určený ženám s dráždivým črevným syndrómom. Len pár týždňov predtým odsúdil

uznávaný britský lekársky časopis Správu potravín a liekov za to, že ho umiestnil do predaja. Pod provokatívnym titulkom „Lotronex a FDA: fatálna erózia bezúhonnosti“ prezentoval magazín The Lancet vo svojom úvodníku názor, že „FDA, a najmä jej Centrum pre vývoj a výskum liekov, sa stali služobníkmi priemyslu.“

Regulovaný priemysel môže dosiahnuť svoje zámary aj tým spôsobom, že nominuje svojich predstaviteľov do rozhodujúcich pozícií. Tí budú v mene tohto priemyslu nepretržite útočiť presne na tie zákony, o ktorých chcú, aby neskôr vstúpili do platnosti.

Pred niekoľkými rokmi trvala Federálna obchodná komisia (Federal Trade Commission) na tvrdení, že R. J. Reynolds použil klamlivú reklamu prostredníctvom komiksovej postavy nazvanej Joe Camel na pritiahnutie pozornosti tínedžerov s cieľom prinútiť ich fajčiť. Postava bola takmer rovnako populárna ako Mickey Mouse. Deti a tínedžeri sú osobitne vyzývavými cieľmi, pretože ak už raz začnú fajčiť, stanú sa závislými v oveľa väčšej miere ako dospelí. Obvinenie, ktoré vzniklo komisiou, podporovali početné vedecké štúdie. Reynolds, v úsilí „ubrániť“ reklamu na Joea Camela, si najal konzultanta, ekonóma menom J. Howard Beales III. Podľa štúdie z roku 1993 Beales „nenašiel žiadny dôkaz, ktorý by podporil vyhlásenie, že reklama má dôležitý alebo silný účinok na rozhodovanie tínedžerov o tom, či budú alebo nebudú fajčiť“. Vie si niekto predstaviť, že Reynolds by si najal Bealesa, ak by očakával opačné stanovisko? Poslanie nového šéfa Komisie pre ochranu spotrebiteľov malo zahŕňať nesprávnu politiku a klamlivú reklamu. Len v poslednom mesiaci sa zverejnilo, že novým šéfom bude... pán Beales.

Dva mamutie podniky chemického a automobilového priemyslu jedného dňa náhodne odhalili pichľavý postreh smerujúci k nemorálnemu konaniu v samotnom centre podnikového riadenia. Takéto správanie môže mať dosah na nespočetné milióny ľudí.

Lammot duPont, prezident spoločnosti E.I. duPont deNemours, a Alfred P. Sloan Jr., prezident General Motors (GM), nám pred viac ako siedmymi dekadami podkryli čosi z diania v oboch podnikoch. Pri vtedajšej výmene listov sa im nikdy ani neprisnilo, že ich korešpondencia raz uzrie svetlo sveta.

V roku 1929 boli Fordove autá už dlho vybavené bezpečnostnými čelnými sklami. Naproti tomu, GM vybavil hlavného konkurenta v podobe Chevroletov štítni z rovného a hladkého skla. Pri náraze sa hladké sklo rozbíja na črepy, ktoré môžu porezať a zabiť.

Spoločnosť duPont by veľmi získala, ak by dodávala bezpečnostné sklá koncernu GM. Z čisto obchodných dôvodov teda urgoval Lamot duPont Alfreda Sloana, aby uzavreli zmluvu na dodávku bezpečnostných čelných skiel, určených pre Chevy. Z rovnako obchodných dôvodov Sloan odmietol. Neveril, že čo bude dobré pre Američanov, bude dobré pre GM.

„Či už ide o nehody alebo nie, moje uvažovanie o tejto záležitosti je otázkou ziskov a strát,“ napísal. „Ak spoločnosť Ford používa bezpečnostné sklá,“ pokračoval, „niet dôvodu, aby sme to robili aj my. Ja chránim akcionárov General Motors a pozíciu spoločnosti na trhu – nie som zodpovedný za predaj bezpečnostných skiel... Môžete povedať, že som sebecký, ale biznis je sebecký. Nie sme charitatívna inštitúcia – prinášame zisk našim akcionárom.“

Nemám ani najmenších pochybností o tom, že Sloan sa považoval za charakterovo dobrú a iste neskorumpovanú osobu. Jeho list nám však pomáha porozumieť tomu, prečo musí tlač monitorovať správanie koncernov. Nezáleží na tom, do akej miery sú potrebné, ani na tom, koľko nespočetne dobrých vecí robia – koncerny totiž robia všetky druhy morálne skorumpovaných vecí. Je to nevyhnutná súčasť ich podstaty. Niektoré z prípadov, do ktorých bola zainteresovaná len jedna spoločnosť, General Motors, nás povedú správnym smerom:

Pred 76 rokmi, GM, duPont a Standard Oil of New Jersey, predchodca Exxonu, vedome a svojvoľne pridávali olovo do benzínu napriek tomu, že k dispozícii boli už bezpečnejšie aditíva proti klepaniu motora. Robili tak s vedomím, že olovo môže spôsobiť chorobu a smrť, pretože masívne uniká do vzduchu, ktorý každý dýcha. Samozrejme, otrávenie ľudí nebolo primárnym cieľom; tým bolo zvýšiť oktánové číslo tak, aby jestvovala vyššia odolnosť voči samovznieteniu paliva a zamedzilo sa klepaniu motora – a eventuálne zvýšiť zisk akcionárom. Nevyhnutný dôsledok v podobe otrávenej atmosféry bol tou prijateľnou a potrebnou cenou, ktorú musí platiť naša spoločnosť bez toho, aby o nej vedela alebo s ňou súhlasila.

Olovo ničí katalyzátory, zariadenia na redukcii škodlivých výfukových emisií. Preto napokon Kongres v roku 1986 zakázal pridávanie olova do automobilového benzínu. Zákon podkopal dohodu, resp. konšpiráciu medzi GM-Standard Oil a duPont, ktoré, ako sa dalo predpokladať, pokračovali v produkcii oloveného benzínu v iných krajinách. Avšak predtým, ako Kongres prijal spomínanú normu, spôsobil olovený benzín mnoho smrteľných prípadov a chorôb, nad ktorými zostáva stáť rozum.

Štúdiá, ktorú v roku 1985 vypracovala Agentúra na ochranu životného prostredia (Environmental Protection Agency) odhadovala, že ročne zomrelo na dôsledky chorôb spojených s vysokým obsahom olova vo vzduchu 5000 Američanov. Potom prišlo objavenie s názvom „Tajná história olova“. Bola to investigatívna správa v časopise Nation:

„Podľa správy z roku 1988, ktorú Kongresu predložila vládna Agentúra pre toxické substancie a registrovanie chorôb (Agency for Toxic Substances and Disease Registry) a ktorá sa týkala otrávenia detí olovom, sa odhaduje, že hladina olova v ľudskej krvi poklesla v rokoch 1970-1987, rovnako ako miera používania olovnatého benzínu. Z tejto správy a z iných zdrojov môžeme triezvo odhadnúť, že celkom 68 miliónov detí sa v rokoch 1927-1987 vystavilo nebezpečenstvu v podobe toxického olova pochádzajúceho z benzínu.“

O niečo neskôr a v inom spoločnom podniku spolupracoval General Motors so Standard Oil of California a Firestone Tire & Rubber, aby zničili viac ako 100 vysoko výkonných elektrických dráhových systémov v 56 amerických mestách, vrátane Los Angeles a New Yorku. Na rozdiel prípadov otravy olovom, toto bola čisto nelegálna záležitosť zameraná na zničenie konkurencie. Nelegálna až do tej miery, že v roku 1949 bol GM usvedčený pred Federálnym súdom z podielu na konšpirácii vedúcej k nahradeniu elektrických systémov autobusovými spojmi. Príslušné podniky písomne sľúbili, že nikdy nekúpia nové zariadenia, ktoré by „používali palivo alebo prostriedky využívajúce iný než ropný pohon“. Odvolací súd potvrdil trest.

Správanie GM a jeho konšpirátorov zabraňujúce konkurencii spôsobilo stovkám miliónov ľudí nespočítateľné a dlhodobé škody – znečistenie vzduchu, nepretržitú dopravnú zápchu, dlhé dochádzanie do práce. Trestom pre GM bola pokuta 5000 USD. Nedemonštrovala ani len pohrozenie; bol to signál pre spoločnosti, aby si robili, čo sa im zapáči a nebáli sa ani žaloby 5000 dolárov. Vedúci finančného oddelenia, ktorého tiež usvedčili, dostal pokutu... 1 USD. Do väzenia nešiel nikto.

Týmto sa dostáva do pozornosti fakt, že chybné správanie spoločností vo vysoko industrializovaných krajinách má takmer vždy vplyv na ľudí za ich hranicami. Ďalší prípad hovorí o Dalkon Shields, katastrofálne chybnom vnútromaternicovom antikoncepčnom teliesku.

Spoločnosť A. H. Robins Co. z Richmondu, štát Virginia, začala teliesko predávať v roku 1971. Americká agentúra pre medzinárodný vývoj (The U.S. Agency for International Development) ich kúpila takmer 700 tisíc za účelom používania

v krajinách tretieho sveta. Robins nevykonal predmarketingový test na bezpečnosť. Ba čo viac, teliesko zlyhalo pri prevencii otehotnenia v päťkrát viac prípadoch v porovnaní s tým, čo tvrdil Robins v reklame určenej lekárom a ženám.

V dôsledku toho otehotnelo zhruba 110 000 žien. Desiatky, ak nie stovky tisíc tých, ktoré si Shields aplikovali, trpeli na živote nebezpečný zápal panvy – teliesko zhoršilo alebo zničilo schopnosť vynosiť deti. Stovky novorodencov sa narodili so závažnými vrodenými chybami – slepota, mozgová obrna a mentálna retardácia. Spôsobili ich teliesko počas svojho uloženia v maternici.

Oficiálne sa hovorilo o 19 smrteľných úrazoch v dôsledku používania Dalkon Shields, ale iste ich bolo oveľa viac. Z tretieho sveta nikto štatistiku nerobil.

Politici, zaoberajúci sa zločinmi, zaplňajú naše väzenia ľuďmi, ktorí boli usvedčení z triviálnych činov. Sú to poväčšine chudobní alebo zástupcovia menšín. Zločiny korporácií? O tých nehovoria. Tlač? Nikto sa politikov nič nepýta.

Vo februári 1999 som nasledujúcu otázku položil generálnemu prokurátorovi, Jamesovi K. Robinsonovi, šefovi kriminálnej divízie na Ministerstve spravodlivosti USA. „Ako často ste videli alebo počuli o úvodníku alebo komentári v novinách alebo ústami vedúcej osobnosti kritizovať veľké zločiny koncernov alebo ich previnenia? A najmä výkonné orgány, ktoré sú osobne zodpovedné za takéto zločiny alebo neprístojné správanie?“ Jeho odpoveď znela: „Neviem si spomenúť na žiadnu takú príležitosť z posledného obdobia.“

Je chybou myslieť si, že korupcia takého alebo onakého druhu zasahuje len vládu a veľké spoločnosti. Infikuje aj neziskové organizácie, ktoré deklarujú nezištné ciele. Americká únia pre občianske slobody (American Civil Liberties Union) a Južné právne centrum pre chudobu (Southern Poverty Law Center) sú toho príkladom.

Únia, ktorá niekoľko rokov chránila právo jednotlivcov na slobodný a čestný prejav, prijímala od tabakových spoločností stovky tisícok dolárov, ruka v ruku s nimi lobovala proti legislatíve obmedzujúcej reklamu na tabakové výrobky a vo svojich letádoch a publikáciách neinformovala daňových poplatníkov o svojom finančnom zabezpečení, ani o žiadnej zo svojich aktivít. Centrum, najbohatšia organizácia v krajine zaoberajúca sa občianskymi právami, sa dlho prezentovala ako nepostrádateľný bojovník proti Ku Klux Klanu a iným extrémistickým rasistickým skupinám. Zo svojej základne v Montgomery, štát Alabama, posielala poštou nespočetné zúfalé prosby o peniaze stovkám tisícok darcov v celej krajine. Avšak nádherná investigatívna správa uverejnená v novinách Montgomery Advertiser priniesla niekoľko brutálnych odhalení. Centrum venovalo minimálne 18 a nie viac

ako 31 percent získaných príjmov na svoje dobročinné programy; väčšina neziskových organizácií venuje na takéto účely zhruba 75 percent svojho príjmu. Zrejme je to irónia, ale v Centre nikdy nebol žiadny z topmanažérov černochoch. Z 18 predchádzajúcich černošských zamestnancov 12 hovorilo o prípadoch rasizmu v tejto inštitúcii.

Lekári, vedci a iní špecialisti – mnohí z nich pracujú na našich najprestížnejších univerzitách – sú často prezentovaní ako nezávislí experti. Nie je výnimkou, že ich alebo ich aktivity v skutočnosti podporujú veľké korporácie alebo veľké skupiny vo zvučnými menami.

Koncom 50. a začiatkom 60. rokov sa tisíce novorodencov v krajine narodilo s hrôzostrašnými vrodenými chybami. Nemali ruky, nohy alebo vôbec žiadne údy. Ukázalo sa, že vo všetkých prípadoch brali ženy počas prvých troch mesiacov tehotenstva thalidomid, sedatívum, resp. upokojujúci prostriedok. V roku 1961 – predtým, ako sa objavili dôsledky thalidomidu na deformácie novorodenca – publikoval Americký časopis pre pôrodnictvo a gynekológiu (American Journal of Obstetrics and Gynecology) konštatovania týkajúce sa upokojujúceho prostriedku: „...napriek tomu, že thalidomid je schopný prieniku cez placentu počas tehotenstva,“ píše autor, „plod v žiadnom prípade nie je ohrozený“. Podpísaný bol Dr. Raymond O. Nulsen, z Cincinnati, štát Ohio. Skutočným autorom bol Dr. Raymond C. Pogge, medicínsky riaditeľ divízie William S. Merrell spoločnosti Richardson-Merrell, ktorá vyvíjala tlak na Agentúru pre potraviny a poľnohospodárstvo (Food and Agriculture Agency) – ako sa neskôr zistilo, neúspešne – aby odporučila umiestnenie thalidomidu na trh. (Mimochodom, možno bude pre vás užitočné vedieť, že len pred mesiacom sprístupnilo Centrum pre vedu vo verejnom záujme (Center for Science in the Public Interest) internetovú stránku s informáciami o internetových adresách stoviek vedcov – väčšinou z oblastí výživy, životného prostredia, toxikológie a medicíny – a korporácií. Stránka <http://integrityinscience.org> ponúka aj informácie o podpore veľkých spoločností smerom k tuctu profesionálnych, zdravotníckych a neziskových organizácií, vrátane Medzinárodného inštitútu pre vedu a život (International Life Sciences Institute), Amerického výboru pre vedu a zdravie (American Council on Science and Health) a Americkej asociácie pre výživu (American Dietetic Association).

V roku 1997, skonštatoval Stephen Safe, výskumník z Texas A&M University, v úvodníku uznávaného magazínu s názvom Nový anglický medicínsky časopis (New England Journal of Medicine), že „environmentálne estrogény nespôsobujú rakovinu prsníka“. Zaútočil na environmentalistov a „nerozumný strach z chemikálií“, ktorý nazval „chemofóbia“. Estrogény vyrába Asociácia výrobcov chémie (Chemical

Manufacturers Association). Počas uplynulých troch rokov poskytla Asociácia granty až do výšky 300 tisíc USD, resp. jednu pätinu svojho rozpočtu na výskum. „V krajine by ste ťažko našli čo len jedného vedca zaoberajúceho sa skúmaním života, ktorého by nepodporoval priemysel,“ povedal Safe.

Už mnoho rokov navštevujú federálni sudcovia semináre sponzorované ľuďmi s obchodnými záujmami alebo inými súkromnými spoločnosťami. Senátor John F. Kerry zo štátu Massachusetts sa k týmto výletom vyjadril nasledovne: „Ak lobujú u sudcov v prospech dôležitých právnych súvislostí také korporácie, ktoré sa pred nimi pravidelne objavujú na federálnom súde, je skutočne reálne, že sa objaví konflikt a riziko straty dôvery verejnosti v súdnictvo,“ povedal v polovici mája. A viete čo? Najvyšší sudca USA, William H. Rehnquist nesúhlasí s existenciou legislatívy. Nazval ju protichodnou k americkej dôvere v slobodné myslenie a k jej tradícii zanietene ochraňovať slobodu prejavu.

Napokon, ani tlač nie je imúnna. Mnoho jej vlastníkov dokazuje, že sú až príliš ochotní skorumpovať žurnalistiku – a dôveru verejnosti v žurnalistiku – tak, že obetujú správu v prospech zábavy a senzácie. Prepúšťajú stovky ľudí pracujúcich v tejto oblasti, nie v úsilí o čistý vysoký zisk, ale o obscénny zisk. „Sloboda tlače,“ povedal už zosnulý veľký A. J. Liebling, „patrí tomu, kto tlač vlastní.“

Michael Eisner, výkonný riaditeľ spoločnosti Disney a vlastník ABC, posielala e-maily všetkým zamestnancom svojej siete, vrátane reportérov, redaktorov a producentov. Možno tak robí nevedome, ale jeho pozdravy šoubiznisu ponížujú žurnalistiku.

Robert C. Wright, prezident spoločnosti NBC News, vlastník NBC a podpredseda General Electric (GE), osobne lobuje u členov mestskej rady New Yorku, aby sa pridali ku oponentúre, ktorú presadzuje GR proti federálne nariadenému vyčisteniu rieky Hudson. Celá akcia má hodnotu pol miliardy dolárov, pričom znečistenie spôsobili GE svojím toxickým PCB.

Mortimer Zuckerman, vlastník U.S. News & World Report a New York Daily News upozorňuje prepustených zamestnancov Daily News, že ak chcú dostať odstupné v plnej výške, musia písomne súhlasiť s tým, že nepovedia nič, čo by „znevažovalo, diskreditovalo, hanobilo alebo bagatelizovalo“ Daily News alebo tých, ktorí s novinami spolupracujú. Zuckermann už ani nemôže lepšie demonštrovať svoju vernosť slobode prejavu.

Pred chvíľou som hovoril o neziskovom Južnom právnom centre pre chudobu a skutočnosti, že zhromažďovanie financií sa v jeho prípade zakladalo na výzve adresovanej všetkým donorom v USA. Jim Tharpe, ktorý bol autorom série inkriminovaných investigatívnych článkov v alabamských novinách, sa vyjadril k „strážnej“ úlohe žurnalistiky na konferencii Niemanovej nadácie v máji 1999 nasledovne:

„Udalosť v skutočnosti neopúšťa Montgomery, a to je najväčší problém. Darcovia prostriedkov v prospech Centra nepochádzajú z Montgomery, ale zo severovýchodného a západného pobrežia... Je mi ľúto, že to musím povedať, ale nedostali sme veľa reakcií.“

Prečo sa príbeh podľa Therpeových slov „tak veľmi sústredil do Montgomery“? Odpoveďou je podivná malosť alebo slepota alebo sprostosť – neviem, či to prvé, druhé alebo všetky tri – ktorá je prítomná v amerických novinách. Obrovský priestor venujú tomu, aby svojim čitateľom povedali, kto a čo robí v televízii každú minútu a každý deň. Nevenujú ani riadok alebo dva tomu, aby poukázali na to, že iné noviny, ktoré číta len pár alebo nikto z tunajších čitateľov, urobili niečo, čo v dôležitej miere ovplyvňuje množstvo čitateľov; napríklad takých, ktorí venovali peniaze v prospech Centra.

Dúfam, že môj príspevok o problémoch korupcie v mnohých jej podobách a v mojej vlastnej krajine bude užitočný pre vás pri odhaľovaní podobných problémov vo vašej krajine. Práve v tom vidím začiatok celkom novej éry žurnalistiky. Charles Lewis z Centra pre verejnú integritu (Center for Public Integrity), pravdepodobne najväčšej neziskovej organizácie vo svete zameranej na poskytovanie „verejných služieb“ alebo pomoci pri výkone „strážnej“ investigatívnej žurnalistiky, hovoril v apríli práve o tomto probléme. Svoje slová adresoval Globálnej konferencii o investigatívnej žurnalistike v Kodani. Tu sú niektoré myšlienky z jeho dôležitého prejavu:

„Niektoré medzinárodné korporácie vnímajú svet viac než kedykoľvek predtým ako prácu v lacnom obchode s cukrovinkami, kde jestvujú nízke dane a slabé environmentálne štandardy. Len si vyberte krajinu. Dramatické, takmer nepochopiteľné nové technológie stierajú hranice a takmer znemožňujú reguláciu zo strany vlády. Také fenomény ako ľudské klonovanie, genetická modifikácia, robotika, nanotechnológia a smrteľné vírusy presahujú zemepisné šírky.

Konvenčná žurnalistika už jednoducho nemôže adekvátne vyšetrovať alebo vysvetľovať tieto a iné komplexné globálne aspekty. Videnie zaostrené na jednu krajinu je príužke a zavádzajúce, stručné a neslúži verejnosti...

Motív zisku a neprekonateľná požiadavka na vyššie marže sú v súčasnosti najväčšími nepriateľmi žurnalistiky. Ako mediálne korporácie pohlcujú jedna druhú, spodná hranica finančného ohodnotenia sa neustále zvyšuje.

Starších, skúsenejších a drahších reportérov vyhadzujú ako včerajší odpad. Samozrejme, mediálne konglomeráty sú globálnym fenoménom. Takým je aj honba za vyšším ohodnotením a väčšou koncentráciou monopolov. V jednotlivých štátoch USA správy ponúkajú presne naplánované špecifické príbehy, určené pre špecifické vekové a demografické skupiny. Ide len o upútanie a pritiažnutie inzerentov, resp. zadávateľov reklamy. Hranica medzi obchodným rozhodovaním a žurnalistikou sa stále viac stiera. Až príchodo prejavujú spravodajské organizácie neochotu odcudzovať sa inzerentom alebo podniknúť drahý spôsob investigatívneho zachytenia udalostí.

Hrubý politický a finančný tlak na žurnalistiku sme videli v Rusku. V súčasnosti tam nejestvuje žiadne nezávislé televízne vysielanie. A niektoré ženy na obrazovke prinášajú správy a vyzliekajú sa pritom donaha.

Či hore bez alebo zbabelo znejúce správy majú v súčasnosti čoraz viac komerčný charakter, sú dráždivé, vládnu v nich celebrity a sú ziskové. O seriózných veciach sa vo verejnoprávnom rozhlase alebo televízii buď nediskutuje, alebo sa im zriedka venuje pozornosť. Nadbiehanie najnižším hodnotám spôsobilo všadeprítomnú nemotu.

Väčšina Američanov sa dnes dozvedá najnovšie správy od hostí v neskorých talk shows. Štyridsať percent amerických občanov nevie meno súčasného viceprezidenta USA.

V USA je priemerná dĺžka zvukového šotu v televíznych novinách zhruba 16 sekúnd – pokles z 19 sekúnd zaznamenaných pred 20 rokmi. Ako môže niekto v priebehu 16 sekúnd seriózne diskutovať o biotechnológii alebo cenách farmaceutických výrobkov alebo potrebe deregulácie? Sprostredkovanie politických udalostí v podobe hlavných správ dramaticky klesá s každým volebným cyklom, zatiaľ čo príjem z reklamy, ktorú zaplatia politici a osobitné záujmové skupiny, vyletel hore raketovou rýchlosťou z 80 miliónov v roku 1980 na 1 miliardu USD v minuloročných voľbách.

Medzičasom utratili mediálne korporácie v Spojených štátoch amerických zhruba 200 miliónov USD, aby politicky ovplyvnili ten istý Kongres a prezidenta, o ktorom píšú pre nich pracujúci žurnalisti. Išlo o príspevky na kampaň pre jednotlivcov a obidve hlavné strany a lobovacie poplatky pre tucty poväčšine kumulovaných, vysoko cenených washingtonských firiem. Spomínané mediálne korporácie zobrali členov Kongresu na 315 výletov okolo sveta, ktoré im v plnej výške zaplatili, pričom napríklad členov Federálnej komunikačnej komisie zobrali na 1400 takýchto ciest. Prečo? Mediálne korporácie chcú viac sily, viac TV staníc,

digitálne spektrum, menej regulácie, prerušenie platenia daní, a samozrejme, enormné zisky.

Nikto v hlavných amerických médiách sa bližšie nezaobera týmito snahami o manipuláciu politického procesu. Podobné ťahy mediálnych korporácií na celom svete sa len zriedka vyšetrojú alebo vôbec zaznamenajú.“

Žijeme v pozlátenom novoveku. Alebo inak, v komplikovanej, z času na čas skorumpovanej koexistencii medzi demokraciou a kapitalizmom. V poslednom čase vyhrával kapitalizmus, bol to veľký čas.

Prekážky v práci reportéra. Všetci v tejto miestnosti sme navyknutí na stretnutie s mocou a kladenie otázok autoritám. Vieme, že medzinárodné sprostredkovanie udalostí a investigatívna žurnalistika sú na celom svete nebezpečné. Minulý rok bolo podľa Výboru na ochranu novinárov (Committee to Protect Journalists) zabitých 44 reportérov a 81 bolo uväznených. Okrem fyzického zastrasovania jestvuje mnoho iných druhov zastrasovania investigatívnej žurnalistiky, ako napríklad ponížujúca bieda, nedostatok cviku a prístup k základným informačným technológiám 21. storočia. Ďalej je tu veľmi reálna hrizba konfliktu z ktorejkoľvek strany.

Stretnutie príbuzných duší tu v Kodani je veľmi dôležité, pretože – či už pri našej práci alebo vo duchu výziev a cieľov – MY sme výnimkou z uvedených šablón. Sme to my, ktorí stojíme na barikádach spolu so stovkami našich priateľov a kolegov z celého sveta a robíme si starosti o súčasnú žurnalistickú profesiu. Táto a podobné konferencie uznávajú signifikantné výzvy, ktoré dnes pre investigatívnu žurnalistiku predstavuje globalizácia. A napriek zažívacím ťažkostiam, ktoré vám v toto ráno pravdepodobne spôsobili moje úvahy, som tu preto, aby som vám povedal, že jestvuje nádej. Počet žurnalistov na celom svete, zviazaných verejnej službe, strážiach žurnalistiku, narastá. Rovnako narastá počet neziskových organizácií rozhodnutých vykonávať investigatívnu žurnalistiku. A počet spôsobov, akými môžu novinári využiť nové informácie a zbierať vedomosti za hranicami národného štátu, sa podstatne zvyšuje. Môžeme používať počítače, internet, bezdrôtové a iné technológie, aby sme zmenšili svet. Môžeme byť zosieťovaní a spolupracovať ako nikdy predtým.

Moje jedinečné dobrodružstvo

Počas uplynulých 11 rokov som zažíval jedinečné dobrodružstvo. Môže skupina exilových investigatívnych žurnalistov vykonávať čistú, kvalitnú reportážsku prácu, bez strachu alebo priazne, bez najmenších komerčných úmyslov alebo obmedzeného priestoru? Môžu takíto reportéri mať slušný príjem a výhody porovnateľné so svetom

korporatívnych médií? Moja odpoveď znie: „Áno.“ Zrušil som populárne CBS News, hodinový program, v ktorom som bol producentom a založil som Centrum pre verejnú integritu, neziskovú, nestraničku organizáciu zameranú na investigatívnu žurnalistiku so sídlom vo Washingtone D.C.

Od roku 1990 sme vyrobili viac ako 100 investigatívnych správ, vrátane ôsmich komerčne vydaných kníh, spolu 2 milióny slov. Naša internetová stránka www.publicintegrity.org, naša onlinová investigatívna publikácia The Public-i (www.public-i.org) a naše knihy dostali od skupiny Investigatívni reportéri a redaktori (Investigative Reporters and Editors) a Spoločnosti profesionálnych novinárov (Society of Professional Journalists) ocenenie za výnimočnosť. V súčasnosti zamestnávame 35 ľudí na plný pracovný úväzok, prinajmenšom 15 platených internistov za rok a náš ročný rozpočet je zhruba 3,5 milióna USD.

V roku 1997 vytvorilo Centrum svoje Medzinárodné konzorcium investigatívnych novinárov (International Consortium of Investigative Journalists) so 76 reportérmi v 41 krajinách sveta. V súčasnosti robíme medzinárodné investigatívne projekty. Udeľujeme jedinú výročnú cenu na svete za pozoruhodné medzinárodné investigatívne správy v hodnote 20 tisíc USD, pričom minulý rok bolo prihlásených 67 novinárov z 38 krajín. Pri našej práci využívame internet, počítačové databázy a iné nové technológie. Objavy alebo perspektívy Centra boli zaznamenané vo viac ako 5000 článkoch registrovaných len v USA.

Neprijímame peniaze od korporácií, pracovných zväzov, vlády alebo inzerentov, ale napriek tomu sme nazbierali a investovali 18 miliónov USD počas tohto roka. Pochádzali od nadácií, individuálnych darcov a príjmu z našich publikácií. Naši hlavní donori sú zverejnení na našej webovej stránke.

Ďalšími neziskovými organizáciami vytvárajúcimi pôvodný investigatívny spravodajský celok alebo údaje zahŕňajú: Asociáciu za lepšiu vládu v Chicagu (Better Government Association in Chicago), Centrum pre investigatívnu žurnalistiku v San Franciscu (Center for Investigative Reporting in San Francisco), Centrum pre zodpovednú politiku vo Washingtone (Center for Responsive Politics in Washington) a Filipínske centrum pre investigatívnu žurnalistiku v Manile (Phillipine Center for Investigative Journalism in Manila).

Ak sa nemýlim, Centrum pre verejnú integritu je pravdepodobne najväčšou neziskovou organizáciou na svete, ktorá je zameraná na produkciu „verejných služieb“ alebo „dozorom“ nad investigatívnou žurnalistikou.

Príležitosti pre inováciu

Pochopiteľne, nie každý chce založiť neziskovú organizáciu. Podstatné je, že s novými technológiami a za súčasnej globalizácie jestvujú nové možnosti a príležitosti pre inováciu. Každý z nás sa dnes nachádza na úsvite vzrušujúceho nového veku medzinárodnej investigatívnej žurnalistiky. V súčasnosti môžu najtalentovanejší novinári sveta simultánne vyšetrovať najdôležitejšie globálne problémy súčasnosti. Môžu spolupracovať cez hranice, presahujúc tradičné geografické, kultúrne, jazykové a iné prekážky pri žurnalistickom partnerstve. Novou výzvou je, aby sa čitateľom, divákom a ľuďom browsujúcim na internete zabezpečila medzinárodná perspektíva týkajúca sa prakticky každého súčasného hlavného subjektu. Znamená to, že spravodajské organizácie si nájdu cesty, musia si nájsť cesty, aby sa dostali cez svoje normálne, konkurenčné bariéry.

Povedzme si to rovno, investigatívni reportéri – sám seba rátam do tejto skupiny – nie sú normálni. Nie je normálne zaoberať sa ťažkým problémom mesiace alebo roky, vyšetrovať ľudí alebo organizácie, ktoré operujú tajne a nelegálne a pre svoju existenciu zabíjajú. Nie je normálne denne čeliť doslova osobným odmietaniam. Investigatívni reportéri sú vo svojej prirodzenosti podozrievaví a dokonca trocha paranoickí.

Avšak v tomto novom veku, na tejto konferencii a za jej hranicami sa musíme naučiť opustiť ostych a zvyčajný konkurenčný odpor k spolupráci s našimi žurnalistickými kolegami. Musíme si vybudovať trust s profesionálmi rovnakého zmysľania kdekoľvek na svete.

Prvá medzinárodná konferencia o investigatívnej žurnalistike, ktorú som navštívil, sa konala v Moskve v roku 1992. Veľký novinár Phillip Knightley, ktorý bol reportérom viac ako 50 rokov, rozprával, ako sa pustil do ťažkej investigatívnej úlohy tým, že zvolal reportérov z rozličných miest na celom svete. Spolu obchodovali, vymieňali si informácie a každý z nich si rozšírili šírku vedomostí a kontextu. Môžete urobiť to isté, začnite tu, v Kodani. Môže to byť len jeden novinár, ktorého stretnete, z inej krajiny, kto môže zdieľať vaše názory, záujmy alebo skúsenosti o istom subjekte. Môže to byť začiatok cezhraničnej investigatívnej žurnalistiky.

Abraham Lincoln raz povedal: „Pevne verím v ľudí. Ak im povieme pravdu, môžu prekonať akúkoľvek národnú krízu. Základom je sprostredkovať im reálne fakty.“

Pravda a „reálne fakty“ dnes nepoznajú hranice. Ako investigatívni reportéri sa musíme lepšie adaptovať na nové výzvy globalizácie a nové technológie.